STUDĒJOŠO ZINĀTNISKI PĒTNIECISKO RAKSTU KRĀJUMS

Sējums 1

EKONOMIKA, GRĀMATVEDĪBA, TIESĪBU ZINĀTNES UN SABIEDRISKĀS ATTIECĪBAS

Rīga 2020

Studējošo zinātniski pētniecisko rakstu krājums, 2020(1)

ISSN 2500-976; e-ISSN 2500-977X

Studējošo zinātniski pētniecisko rakstu krājumā ir iekļauti Ekonomikas un kultūras augstskolas (EKA) un Alberta koledžas (AK) studējošo un absolventu valsts pārbaudījuma darbu fragmenti, kā arī EKA, AK un citu augstskolu studējošo zinātniskie raksti, kas tika iesniegti uz **Studentu starptautisko zinātniski praktisko konferenci „Studējošo pētnieciskā darbība: teorija un prakse'2020"**.

Sējumā ir iekļauti raksti, kuros ir atspoguļoti veikto pētījumu rezultāti ekonomikas, grāmatvedības, tiesību zinātņu un sabiedrisko attiecību jomās.

Rakstu krājuma galvenā redaktore:

Jeļena Titko / Ekonomikas un kultūras augstskola

Rakstu krājuma redaktori:

Oksana Lentjušenkova / Ekonomikas un kultūras augstskola

Staņislavs Keišs / Ekonomikas un kultūras augstskola

Inga Šīna / Ekonomikas un kultūras augstskola

Vita Zariņa / Ekonomikas un kultūras augstskola

Jeļena Budanceva / Ekonomikas un kultūras augstskola

Vita Stiģe-Škuškovnika / Alberta koledža

Kaspars Šteinbergs / Alberta koledža

Nataļja Verina / Ekonomikas un kultūras augstskola

Karina Zalcmane / Ekonomikas un kultūras augstskola

© Ekonomikas un kultūras augstskola, 2020

© Alberta koledža, 2020

Izdevējs:

Ekonomikas un kultūras augstskola

Lomonosova 1/5, Rīga, LV1019, Latvija

SATURS

EKONOMIKA, FINANSES UN GRĀMATVEDĪBA 4

Krista Keita Simanoviča, Laura Leke-Vīnvalde. SABIEDRISKĀS ĒDINĀŠANAS NOZARES UZŅĒMUMU ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ 5

Laura Strazdiņa, Staņislavs Rumaks. ELEKTROPREČU TIRDZNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ 12

Linda Vīgante, Maksims Silionovs, Stella Bula. MAZUMTIRDZNIECĪBAS PA PASTU VAI INTERNETA VEIKALOS NOZARES UZŅĒMUMU ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ 19

Sanita Gulbe. VALSTS PARĀDS, TĀ DINAMIKAS ANALĪZE LATVIJĀ 25

Signe Jānelsiņa. STARPTAUTISKI FINANSĒTO PROJEKTU GRĀMATVEDĪBAS ORGANIZĀCIJAS UN UZSKAITES KĀRTĪBA LATVIJAS PLĀNOŠANAS REĢIONOS 32

TIESĪBU ZINĀTNES 44

Agita Šīmane. MIRUŠA CILVĒKA ĶERMEŅA AIZSARDZĪBA 45

Sabīne Eberliņa. PERSONAS TIESĪBAS MAINĪT VĀRDU UN UZVĀRDU 53

Valērija Cimoška. NOZIEDZĪBA UN KRIMINOGĒNAIS STĀVOKLIS OLAINES NOVADĀ 62

SABIEDRISKĀS ATTIECĪBAS 68

Elvīra Anna Gustsone, Nikola Elīza Boldireva. INFLUENCERU IESAISTE ZĪMOLA KOMUNIKĀCIJĀ 69

Elvīra Anna Gustsone, Nikola Elīza Boldireva. SABIEDRISKO ATTIECĪBU IZPRATNE SABIEDRĪBĀ 74

Gundega Saulīte, Ērika Ivanova. SABIEDRISKO ATTIECĪBU IZPRATNE SABIEDRĪBĀ 80

EKONOMIKA, FINANSES UN GRĀMATVEDĪBA

Krista Keita Simanoviča[1], Laura Leke-Vīnvalde[2]. SABIEDRISKĀS ĒDINĀŠANAS NOZARES UZŅĒMUMU ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ

[1]Ekonomikas un kultūras augstskola, Biznesa ekonomika, kristakeita@inbox.lv

[2]Ekonomikas un kultūras augstskola, Biznesa ekonomika, larisa1312@inbox.lv

Zinātniskais vadītājs: Dr.oec., profesore, Vita Zariņa

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Sabiedriskajai ēdināšanai ir svarīga nozīme tautas veselības aizsardzībā, darba ražīguma celšanā, sadzīves apstākļu uzlabošanā, dažādu slimību profilaksē. Sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumi - ēdnīcas, restorāni, kafejnīcas, bufetes, mājas virtuves u.c. - apvieno ražošanas un tirdzniecības funkcijas. Sabiedriskās ēdināšanas nozares uzņēmumu darbība ir svarīga, jo no kopējiem nodokļu ieņēmumiem valsts kopbudžetā ir devusi 1,8%. 2018. gadā ēdināšanas sektorā strādājuši 2,5% no visiem Latvijas uzņēmumiem, tie nodarbina 5% no kopējā darbinieku skaita, kas strādāja uzņēmumos. Pieaudzis uzņēmumu samaksāto valsts sociālo apdrošināšanu obligāto iemaksu apmērs – 2016.gadā - 1,51 tūkst., 2017.gadā – 1,55 tūkst., bet 2018.gadā – 1,78 tūkst. eiro uz vienu darbinieku. Ēdināšanas sektorā strādājošo uzņēmumu skaits ir sarucis par 18,54%, salīdzinot ar 2017.gadu ēdināšanu kā savu pamatdarbības nozari bija norādījuši 5636 uzņēmumi, bet 2019. gada sākumā – 4591. Nozare ir plaša un tā ir cilvēkiem nepieciešama, jo tā apmierina fizioloģiskās vajadzības un līdz ar to uzņēmumiem ir iespējas attīstīties.

Pētījuma mērķis: Novērtēt sabiedriskās ēdināšanas nozares uzņēmumu attīstības iespējas.

Pētījuma metodes: Dokumentu un sekundāro datu analīze, literatūras analīze.

Sasniegtie rezultāti: Tika veikts sabiedriskās ēdināšanas nozares novērtējums un balstoties uz pētījumu rezultātiem tiek konstatēts, ka Latvijā ir iespējas attīstīties jauniem uzņēmumiem sabiedriskās ēdināšanas nozarē, bet jaunajiem uzņēmumiem ir jābūt ar inovatīvu biznesa ideju, lai piesaistītu klientus.

Atslēgas vārdi: attīstības iespējas; sabiedriskā ēdināšana; sezonalitāte; bārs; uzņēmums

Ievads

Viesnīcu, restorānu un sabiedriskās ēdināšanas nozare ir viena no visstraujāk augošajām Eiropā. Šo nozari mēdz apzīmēt ar terminu HORECA. Termins nāk no saīsinājuma Hotellerie-Restaurant-Café, taču pastāv versijas, kurās trešo vārdu dažkārt mēdz identificēt ar Catering jeb sabiedriskās ēdināšanas sektoru. Mēdz uzskatīt, ka termins ir radies Nīderlandē, jo holandiešu viesnīcu un sabiedriskās ēdināšanas jomas tirdzniecības asociāciju dēvē par Koninklijk Horeca Nederland. (Par Horeca 2019)

Nozari galvenokārt veido restorāni un bāri, kas nodrošina trīs ceturtdaļas no visām darba vietām. Citi darba devēji nozarē ir kempingi, jauniešu viesnīcas un ēdnīcas. Vairums šīs nozares uzņēmumu ir mazi, un tajos strādā mazāk nekā 10 cilvēku. Nedaudz vairāk nekā puse no kopēja nodarbinātā darbaspēka ir sievietes. Šajā nozarē ir liela jauniešu nodarbinātība.

Sabiedriskā ēdināšana ir gājusi līdzi laikam un attīstījusies plašā spektrā, piedāvājot patērētājam iespēju izvēlēties un apmierināt jebkuras savas gurmānās vēlmes. Situāciju sabiedriskajā ēdināšanā mūsdienās nosaka vairāki faktori, dažāda tūrisma attīstība, intensīva savstarpēja komunikācija, lielu ēdināšanas uzņēmuma ķēžu radīšana, jauno dzīves modeļu izplatība, politiskie lēmumi un tie visi veido statistiski vidējā patērētāja tēlu. Mūsdienu sabiedriskās ēdināšanas straujā attīstība pasaulē, pamudināja veikt pētījumu par sabiedriskās ēdināšanas attīstības iespējām Latvijā.

Pētījuma mērķis: Novērtēt sabiedriskās ēdināšanas nozares uzņēmumu attīstības iespējas.

Lai sasniegtu mērķi, tiek izvirzīti šādi uzdevumi:

1. Sniegt ieskatu sabiedriskās ēdināšanas nozares aktualitātēs Latvijā;
2. Analizēt iegūto informāciju un identificēt būtiskākos izaicinājumus un problēmas šajā nozarē;
3. Izstrādāt secinājumus par sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumu attīstības iespējām Latvijā.

Pētāmais jautājums: vai ir iespēja attīstīties jauniem uzņēmumiem sabiedriskās ēdināšanas nozarē?

Pētījuma metodes: dokumentu, sekundāro datu un literatūras analīze.

Sabiedriskās ēdināšanas apskats un finansiālie rādītāji

Sabiedriskās ēdināšanas nozarē mūsdienās ir liela konkurence, tajā skaitā arī Latvijā, tāpēc ar vien vairāk tiek domāts par jaunu un inovatīvu produktu aktīvāku ienākšanu ēdināšanas biznesā, vairāk tiek pārdomāta iepakojumu izvēle un atkritumu šķirošana, darbinieku piesaistes un atalgojuma sakārtošana nozarē, tieši šie ir tie faktori, ko jāņem vērā uzņēmējiem, kuri vēlas atvērt un plānot turpmāko biznesa attīstību.

Ēdināšanas uzņēmumi ieņem noteiktu vietu patērētāja ikdienā, sniedzot apmeklētājiem apmierinošu servisu. Ēdināšanas uzņēmumi veic vairākus uzdevumus:

1. Ātrās ēdināšanas pakalpojumu sniedzēji nodrošina iespēju patērētājiem izdevīgāk (lētāk, ērtāk) izmantot ēdināšanas uzņēmumu pakalpojumus, nevis pirkt produktus un tērēt laiku ēdienu gatavošanai pašiem; kā arī apmierināt visdažādākās un augošās patērētāju vajadzības.
2. Veicina ekonomikas uzplaukumu jeb attīstību (patērētāju labklājības kāpinājums), palielinot ražošanu. (Sjomina, 2011)

Jūlija Sjomina min dažas ēdināšanas uzņēmumu nozīmes:

1. Patērētāju laika ekonomija. Ēdienu gatavošana ir darbietilpīgs process, tādejādi ikviens ēdināšanas uzņēmums palīdz mums, patērētājiem, taupīt laiku citiem ikdienas darbiem. Nav nepieciešams mazgāt traukus, kā arī stāvēt ilgstoši pie plīts.
2. Materiālo, darbaspēka un finansu resursu ekonomija. Ir izpētīts, ka ēdnīcās 3 reizes mazāk tiek patērēts kurināmais, ir profesionālāka atkritumu un racionālāka tehnikas izmantošana.
3. Ražošanas kāpinājuma nodrošināšana jeb darba ražīgums (jo labāks un lētāks serviss, jo vairāk apmeklētāju un ienākumu).
4. Ieguldījums tautas saimniecībā notiek caur preču ražošanu un pakalpojumu sniegšanu (ieguldījums nacionālās bagātības un iekšzemes kopprodukta radīšanā). Izmantojot vietējos ražotājus, attīstās ekonomika. Piedāvājot vietējam darbaspēkam nopelnīt, tiek celts valsts kopprodukts.
5. Patērētāju veselības saglabāšana, organizējot racionālu uzturu. Tas iespējams, pateicoties likumdošanai un valsts kontrolējošām iestādēm, kas rūpīgi seko līdzi sanitāri higiēnas apstākļiem ēdināšanas uzņēmumos
6. Veicina patērētāju atveseļošanos, organizējot ārstniecisko uzturu slimnīcās, sanatorijās, dažāda tipa nometnēs.
7. Patērētāju estētiskā audzināšana (galda servējums, ēdienu noformējums, interjers). Atkarībā no ēdināšanas uzņēmuma līmeņa, jāievēro sabiedrībā vispārpieņemtās normas. Augstas klases restorānā nevar ierasties ģērbtam džinsa biksēs un T kreklā. Šādi tērpti, varam atļauties ieiet jebkurā ēdnīcā vai atbilstoša stila bārā, kā arī naktsklubā. (Sjomina, 2011)

Ēdināšanas uzņēmumi var būt lieli un ar daudziem darbiniekiem, tomēr tie var būt arī nelieli ģimenes biznesi, kuros strādā tikai daži cilvēki (bieži vien arī paši īpašnieki), kas veic visus darbus.

Ēdināšanas uzņēmumi mēdz būt dažādi, atkarībā no piedāvātā ēdienu sortimenta un apkalpošanas veida:

1. Ātrās ēdināšanas uzņēmums, bistro – parasti specializējas noteiktos ātri pagatavojamos pamatēdienos, ko klienti var viegli paņemt līdzi vai apēst uz vietas (piemēram, piedāvā hamburgerus, picas, pelmeņus u.tml.); bieži vien atrodas gājēju un tirdzniecības zonās, pie autoceļiem, to krustpunktos utt.;
2. Ēdnīca – pašapkalpošanās ēdināšanas uzņēmums, kurā piedāvā dažādus, tomēr ierobežota sortimenta ēdienus, kas ir vienkārši pēc sastāva un pagatavošanas tehnoloģijas, kā arī bezalkoholiskos un atspirdzinošos dzērienus;
3. Kafejnīca, kafetērija, konditoreja – galvenokārt piedāvā kafiju, saldējumu un dažādus konditorejas izstrādājumus un uzkodas;
4. Restorāns – piedāvā plašu ēdienu un dzērienu klāstu, kā arī dažādus izklaides pakalpojumus; mēdz specializēties – piemēram, ir nacionālo ēdienu (itāļu, ķīniešu, taizemiešu u.c.), speciālu ēdienu (veģetāro, jūras velšu, putnu gaļas u.c.), tematiski (roka, teātra, dzejas, ģimenes u.c.) restorāni; apmeklētājus restorānā apkalpo viesmīļi, un no pavāriem tiek prasīta salīdzinoši lielāka meistarība un bagātīgākas profesionālās zināšanas;
5. Bārs – piedāvā atspirdzinošus un alkoholiskus dzērienus, uzkodas, arī izklaides priekšnesumus; bārus iedala pēc piedāvāto dzērienu sortimenta (balzama, kokteiļu, alus u.c.), pēc atrašanās vietas (baseina, restorāna), pēc izklaides tēmas (disko, sporta). (VIAA)

Ķēdes ēdināšanas uzņēmumos ir izstrādāta vienota ēdienu un dzērienu receptūra, kas tiek izmantota visās filiālēs. Savukārt individualizēti ēdināšanas uzņēmumi veido savas, unikālas receptes. (Valsts izglītības attīstības aģentūra)

Sabiedriskā ēdināšana pēc darbības veida ir Restorānu un mobilo ēdināšanas vietu pakalpojumi un tā NACE kods ir 56.10. Šajā NACE nodaļā ietilpst ēdienu un dzērienu nodrošināšanas pakalpojumi, piedāvājot ēdienus un dzērienus, kas paredzēti tūlītējam patēriņam. Šīs vienības var būt tradicionālie restorāni, pašapkalpošanās restorāni vai restorāni ar ēdienu pārdošanu promnešanai, kā arī pastāvīgas vai īslaicīgas ēdināšanas vietas ar vai bez sēdvietām. Izšķirošais faktors ir tas, ka tiek piedāvāti ēdieni, kas paredzēti tūlītējai lietošanai, nevis uzņēmuma veids, kas tos nodrošina.

Taču bāri iedalās savādākā kategorijā un tā NACE kods ir 56.30. Šī klase ietver dzērienu sagatavošanu un pasniegšanu tūlītējai lietošanai uz vietas. Šajā klasē ietilpst:

- Bāri;
- Krogi;
- Kokteiļbāri:
- Diskotēkas (kurās galvenā ir dzērienu servēšana);
- Alus zāles;
- Kafetērijas;
- Augļu sulu bāri;
- Pārvietojamie dzērienu tirdzniecības automāti.

Latvijā ēdināšanas pakalpojumu skaits un veidi laika gaitā ir pieauguši, tāda veidā veicinot konkurenci un jaunu uzņēmumu attīstību. Tiek atvērti jauni uzņēmumi Latvijā, tas nozīme, ka

pieprasījums pēc šādiem pakalpojumiem ir, salīdzinot datus, 2014.gadā, kad pavisam bija 6495 uzņēmumi, bet 2017. gadā 7223 (1.tabula)

1.tabula. Ēdināšanas pakalpojumu attiecība pret visiem uzņēmumiem. (Avots: Autoru komplikācija pēc centrālās statistikas datiem)

	2014. gads	**2015. gads**	**2016. gads**	**2017. gads**
Pavisam kopā	6 495	6 488	6 619	7 223
Ēdināšanas pakalpojumi	91	106	105	126

Balstoties uz Lursoft datiem 2017. gadā šajā nozarē Latvijā pelnošākais uzņēmums ar 1622 tūkst. eiro peļņu bija SIA "Premier Restaurants Latvia", pēc kura, ar vairāk kā divām reizēm zemāku peļņu (770 tūkst. eiro), ierindojas SIA "Aleks un V", bet trešo vietu ieņem SIA "LIDO DOMINA" (1. att.).

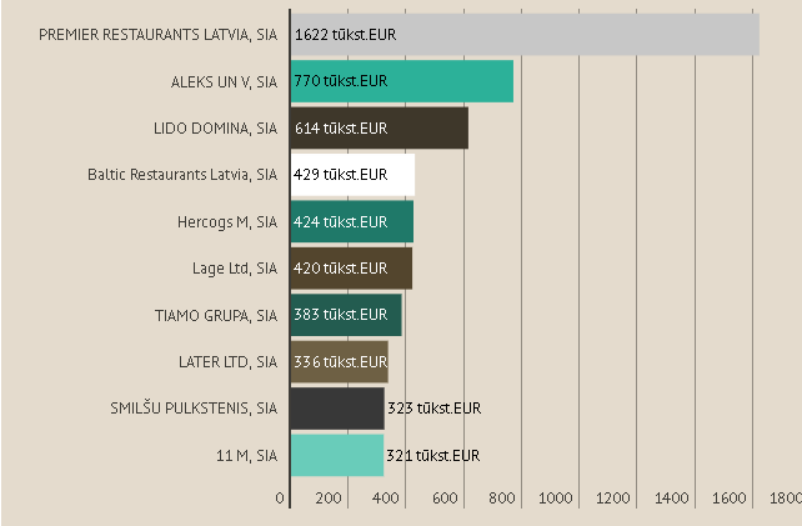

1.att. Uzņēmumi ar lielāko peļņu 2018. gadā (tūkst. eiro). (Avots: Centrālās statistikas dati)

Ēdināšanas nozares ieņēmumi un apgrozījums lielā mērā ir atkarīgs no iedzīvotāju ienākumu līmeņa, šī ir viena no nozarēm, kas cieš no ekonomikas svārstībām.

Pētījuma metodoloģija

Veicot pētījumu tika izmantota literatūras analīze - tika atlasīta pēc autoru domām svarīgākā informācija par sabiedriskās ēdināšanas nozari Latvijā, informācijas tika ņemta no dažādām publikācijām, ziņu rakstiem un citas literatūras. Tā tika apkopota un pielietota, lai sniegtu ieskatu nozares tendencēs. Tāpat tika veikta grafiskā analīze – attēloti pētījuma dati tabulu un diagrammu veidā, kas tika iegūti gan no Centrālā Statistikas biroja un citiem avotiem. Kā arī autori izmantoja sekundāro datu analīzi – publicētie statistikas dati par nozares rādītājiem un pašreizējo sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumu attīstību, ar kuras palīdzību bija iespējams izveidot nozares precīzāku aprakstu, tirgus raksturojumu un noskaidrot vai ir jauniem sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumiem ir nākotne un, vai tie spēs attīstīties Latvijā.

Pētījuma rezultāti

Apkopojot centrālās statistikas datus par ēdināšanas uzņēmumu apgrozījuma indeksu un pārmaiņām pa mēnešiem no 2016.gada līdz 2019.gadam, var secināt to, ka ēdināšanas uzņēmumiem apgrozījums palielinās un ir būtisks kāpums, salīdzinot 2016.gadu ar 2019.gadu. Ēdināšanas pakalpojumiem ir pieprasījums un uzņēmumi strādā ar peļņu (2.att.)

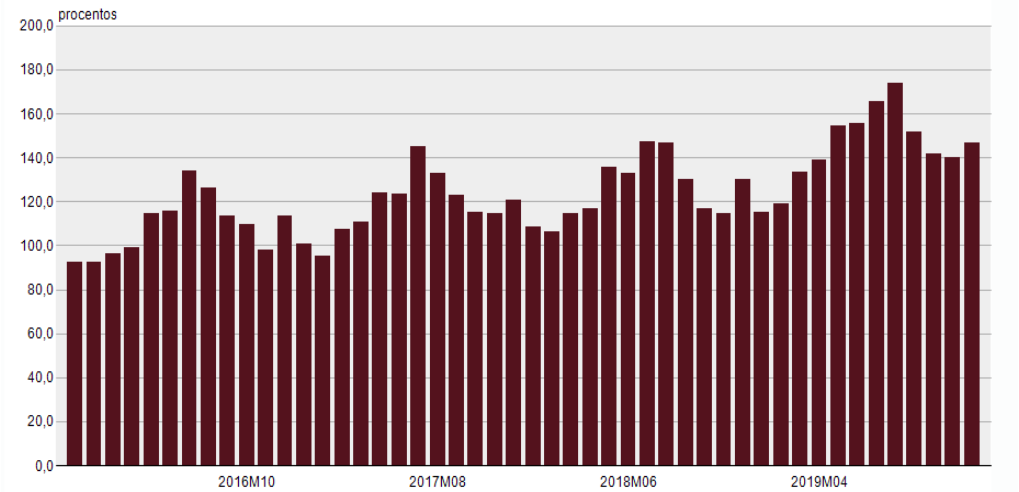

2.att. Ēdināšanas uzņēmumu apgrozījuma indeksi un pārmaiņas pa mēnešiem no 2016.gada līdz 2019.gadam (Avots: Centrālās statistikas pārvaldes datubāze)

Lursoft datu bāzē atrodamā informācija liecina, ka ēdināšanas pakalpojumu nozarē reģistrēti 5297 uzņēmumi, no kuriem 65,37% izvēlējušies darboties restorānu un mobilo ēdināšanas vietu pakalpojumu jomā, 17,41% nodarbojas ar ēdināšanu pēc pasūtījuma un citām ēdināšanas pakalpojumu darbībām, bet 17,22% saistīti ar bāru darbību. No visiem uzņēmumiem, kuri norādījuši, ka to darbība saistīta ar ēdināšanas pakalpojumu nozari, 12,54% piesaistījuši ārvalstu pamatkapitālu.

Pēc Lursoft datiem 2018. gadā puse jeb 51,23% no visiem nozares uzņēmumiem reģistrēti Rīgā, bet vēl 18,99% – Pierīgā (3.att.)

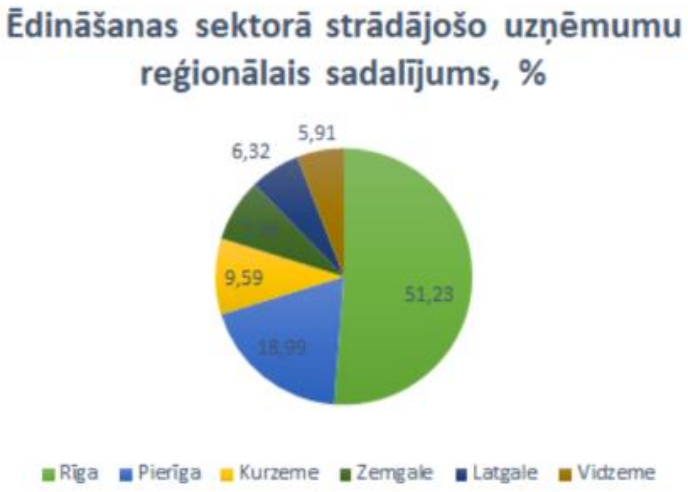

3.att. Ēdināšanas nozares uzņēmumu reģonālais sadalījums procentuāli. (Avots: Lursoft dati)

Kā liecina pētījums, tad neskatoties uz to, ka nozares uzņēmumu kopējais apgrozījums ik gadu

palielinās, to rezultāts pēc nodokļu nomaksas nav tik pozitīvs. Apkopojot gada pārskatos norādītos datus, redzams, ka 2016.gadā sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumi pie 501,29 milj.EUR apgrozījuma strādājuši ar 5,65 milj.EUR zaudējumiem, bet 2017.gadā, apgrozot 544 milj.EUR, finanšu gads noslēgts ar 5,24 milj.EUR zaudējumiem. Tajā pašā laikā, gandrīz pusei ēdināšanas uzņēmumu ir nodokļu nomaksas disciplīnas problēmas. Nozares pārstāvji, piemēram, R. Zommers, atklāj, ka pēdējo trīs gadu laikā, ēdināšanas uzņēmumiem traucē augstais nodokļu slogs.

To, ka ar nodokļu nomaksas disciplīnu sabiedriskās ēdināšanas sektorā patiesi pastāv problēmas, vislabāk parāda dati par to, cik uzņēmumiem reģistrēti VID administrēto nodokļu parādi, kas pārsniedz 150 eiro. Kopējais nozares nodokļu parāds uz 2019.gada 7.maiju veidojis 29,5 milj. EUR jeb 4,77% no kopējā Latvijā reģistrēto uzņēmumu nodokļu parāda. Statistikas dati liecina, ka patlaban saimnieciskā darbība apturēta 8,5% no visiem nozares uzņēmumiem. Pusei no šiem uzņēmumiem ir nodokļu parādi.

Pēc samaksāto nodokļu apjoma nozare ierindojusies trīspadsmitajā vietā, līdzās telekomunikācijai un pārtikas produktu ražošanai, savukārt pēc samaksāto nodokļu apjoma uz vienu uzņēmumu – vien 55.vietā, bet pēc nodokļu maksājumiem uz vienu darbinieku – 63.vietā blakus tekstilizstrādājumu, ādas un ādas izstrādājumu ražošanas nozarēm.

Sabiedriskās ēdināšanas sektorā strādājošo uzņēmumu samaksātos nodokļus uz vienu darbinieku, redzams, ka 2018. gadā pieaudzis uzņēmumu samaksāto valsts sociālo apdrošināšanu obligāto iemaksu apmērs – 2016.gadā tie bijuši 1,51 tūkst.EUR, 2017.gadā – 1,55 tūkst.EUR, bet 2018.gadā – 1,78 tūkst. EUR uz vienu darbinieku. (4.att.)

Tikmēr iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs minimāli, taču nedaudz sarucis, jo, kamēr nozares samaksātā IIN apmērs gada laikā palielinājies par 3,94%, nodarbināto skaits nozarē gada laikā audzis straujāk – par 7,91%. Iemesls samaksātā IIN samazinājumam uz vienu darbinieku meklējams arī nodokļu reformās, kas paredz diferencēta IIN piemērošanu.

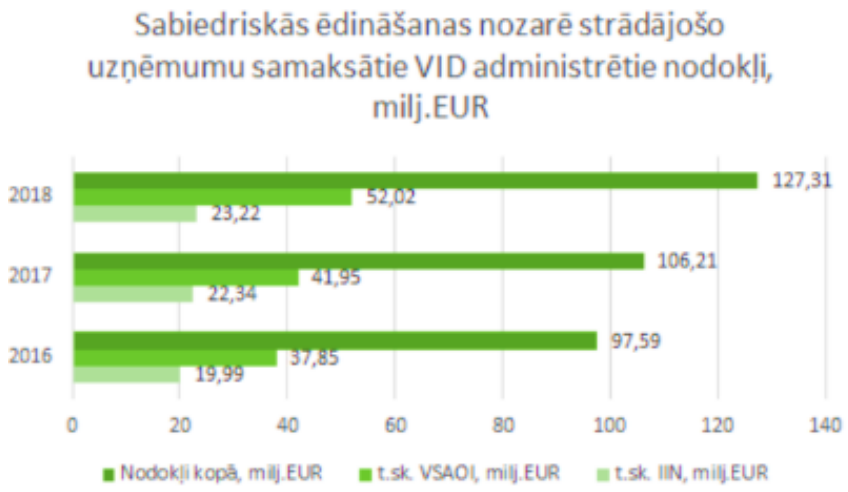

4.att. Sabiedriskās ēdināšanas nozarē strādājoš uzņēmumu samaksātie VID administrētie nodokļi (Avots: Lursoft bloga dati)

2018.gadā neto apgrozījumā 81% sastādīja ēdināšanas uzņēmumi tādi kā AS "Lido", SIA "Premier Restaurants Latvia", SIA "Baltic Restaurants" un citi. Bet 16% veidoja kafejnīcas, bāri un restorāni, piemēram, SIA "Dekšņi", SIA "Baltic Pro Food", SIA "Tokyo City" un citi. (5.att)

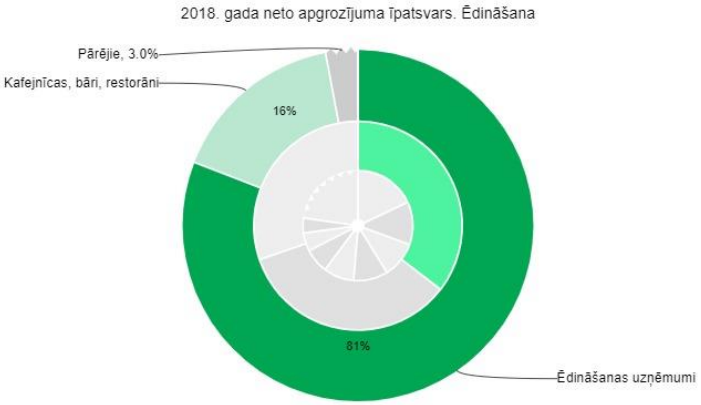

5.att. 2018.gada neto apgrozījuma īpatsvars ēdināšanas nozarē. (Avots: Firmas.lv raksts)

Kopumā ēdināšanas nozarē apgrozījums ir pieaudzis un tam nav tendencies samazināties. Nozares uzņēmumi strādā ar peļņu, neskatoties uz nekādām grūtībām, bet, investējot uzņēmuma attīstībā, piesaista jaunus patērētājus.

Secinājumi

Sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumu nozares pakalpojumi kļūst aizvien pieprasītāki strauju, jaunu dzīves modeļu izplatības rezultātā un laika trūkuma dēļ, tāpēc cilvēki ir gatavi ietaupīt laiku, bet ne naudu un ieturēt maltīti ārpus mājās.

Ēdināšanas nozarē jauniem uzņēmumiem ir iespējas attīstīties, jo nozarē ir brīvas vietas, pēc Lursoft datiem var secināt, ka reģionos, izņemot Rīgu un Pierīgu, ir iespējas veidot un attīstīt jaunus uzņēmumus, jo ārpus Rīgas nav daudz tiešo konkurentu. Un vasaras sezonā, kad cilvēki dodas prom no pilsētas, ir lielāks pieprasījums.

Ēdināšanas nozarei ir ļoti augsts nodokļu slogs, tāpēc arī nozarē ir uzņēmumi r nodokļu parādiem, bet neskatoties uz to, ēdināšanas nozare valsts budžetam 2018.gadā ienesa 1,8% nodokļus, savukārt pēc statistikas datiem ar katru gadu samaksāto nodokļu skaitam ir tendence augt.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

Centrālā statistikas pārvaldes datubāze. Elektroniskais resurs. [Skatīts: 9.03.2020.] Pieejams: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/rupnbuvn/rupnbuvn__iekstirdz__isterm/TI120m.px/chart/chartViewColumn/

Ēdināšana (2019). Elektroniskais resurs. [Skatīts: 02.03.2020] Pieejams: https://www.firmas.lv/lbgpp/2019/raksti/edinasana

Ēdināšanas joma Latvijā (2018). Elektroniskais resurss. [skatīts: 4.03.2020.] Pieejams: http://blog.lursoft.lv/2018/07/23/edinasanas-joma-latvija-cik-apgroza-nopelna-un-nodoklossamaksa-nozares-lideri/

Ēdināšanas nozares attīstība un fakti. (2019) Elektroniskais resurs. [Skatīts: 25.02.2020.] Pieejams: http://www.horeca.lv/zinas/edinasanas-nozares-attistiba-un-fakti

Par HORECA. Elektroniskais resurs. [Skatīts: 04.03.2020] Pieejams: http://www.horeca.lv/par-horeca

Sjomina, S. (2011). *Darba organizācija ēdināšanas uzņēmumos*. Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums.

VIAA. *Ēdināšanas uzņēmums*. Elektroniskais resurs. [Skatīts: 10.03.2020.] Pieejams: http://www.profesijupasaule.lv/edinasanas-uznemums

Laura Strazdiņa[1], Staņislavs Rumaks[2]. ELEKTROPREČU TIRDZNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ

[1]Ekonomikas un kultūras augstskola, Biznesa ekonomika, laura.strazdina1999@inbox.lv

[2]Ekonomikas un kultūras augstskola, Biznesa ekonomika, stas.r104@gmail.com

Zinātniskais vadītājs: Dr. oec., profesore Vita Zariņa

Anotācija

Ik gadu cilvēki arvien vairāk un vairāk izmanto visdažādākās preces savas dzīves atvieglošanai, kā arī ar katru dienu attīstās internetveikalu piedāvājums, palielinās pieprasījums pēc inovatīvākajām un neredzētākajām precēm un cilvēki gatavi attīstīties kopā ar modernajām tehnoloģijām. Autori nolēma izpētīt kurā vietnē cilvēki ir vairāk gatavi pirkt elektropreces - internetveikalos vai parastajos elektropreču veikalos, kur ir iespējams uz preci paskatīties dzīvē un, varbūt, izmēģināt tos. Autori vēlas noskaidrot, kur elektropreču tirdzniecība būs efektīvāka un produktīvāka, kā arī noskaidrot kura cilvēku vecuma grupa būs visvairāk iesaistīta elektropreču pirkšanas darījumos internetā.

Pētījuma aktualitāte: Salīdzinot ar iepriekšējā gada janvāri, lielākais apgrozījuma kāpums nepārtikas preču grupā bija informācijas un komunikāciju tehnoloģiju iekārtu (par 11,6 %), savukārt apgrozījuma kritums bija mājsaimniecības elektroierīču (par 10,6 %). Pēc SEB bankas aptaujas datiem Latvijā tikai 7% iedzīvotāju neiepērkas internetveikalos. Visbiežāk cilvēki izvēlas pirkt elektrotehniku, tāpēc autori izvēlējās pārdot savu preci tieši tur. Elektroprečcu pieprasījums ar katru gadu aug un ir populārs vairs ne tikai jauniešu vidū, bet uzņem popularitāti arī vecāka gada gājuma cilvēku vidū. (Опрос: в интернет-магазинах жители чаще всего покупают бытовую технику и электронику, реже — продукты питания, 2019).

Pētījuma mērķis: novērtēt elektropreču tirdzniecības sfēras attīstības iespējas Latvijā interneta vidē.

Pētījuma metodes: sekundāro datu analīze, literatūras analīze.

Sasniegtie rezultāti: veikts nozares analīze un ir identificēts patērētāju pirkšanas paradumi un izsecināts, ka efektīvākā vieta, kur pārdot elektropreces ir internetveikali.

Atslēgas vārdi: elektropreces; sociālie tīkli; tirdzniecība internetā; enerģija.

Ievads

Mūsdienās visā pasaulē, tajā skaitā arī Latvijā, strauji pieaug tirdzniecība internetā jeb tirdzniecība no attāluma. Pēc Centrālās Statistikas pārvaldes datiem, pēdējo divu gadu laikā interneta tirdzniecība Latvijā ir augusi vairāk nekā divas reizes straujāk, nekā tirdzniecība parastajos mazumtirdzniecības veikalos. Tas nozīmē, ka patērētāji sāk dot priekšroku interneta veikaliem, nevis reālām tirdzniecības vietām. Iespējams ar laiku interneta tirdzniecība aizvietos pārējo mazumtirdzniecību, jo tā daudzējādā ziņā ir gan patērētājam, gan tirgotājam izdevīgāka, tomēr vēl joprojām tā saistās arī ar daudziem negatīviem aspektiem.

Pētijuma aktualitāte: Elektronikas un elektrotehnikas ražošanas nozare 2018. gadā turpinājusi izaugsmi, kopējam eksportam palielinoties līdz 1,293 miljardiem eiro. Eksports sastāda aptuveni 90% no kopējā nozares realizācijas apjoma, kas parāda to, ka cilvēku pieprasījums pēc elektroprecēm ik gadu pieaug. Tomēr nozare vēl nav sasniegusi 2015. gada līmeni, kad eksporta apjoms bija 1,359 miljardi eiro. (Latvijas lielākie uzņēmumi top 500+

Pētijuma mērķis: novērtēt elektropreču tirdzniecības sfēras attīstības iespējas Latvijā interneta vidē.

Pētijuma uzdevumi:

1) Izpetīt eletropreču nozares esamību un attīstību Latvijā.

2) Veikt anketēšanu un uzzināt cilvēku paradumus elektropreču iegādē.
3) Apkopot esošos datus un izvirzīt secinājumus.

Pētijuma metodes: sekundāro datu analīze, literatūras analīze.

Hipotēze: Elektropreču tirdzniecība internetveikalos būs daudz plašāk izplatīta nekā klātienes veikalos.

Pētījuma rezultāti: Hipotēze daļēji apstiprinājās , liela daļa vecāka gada gājuma cilvēku, pēc aptaujas rezultātiem, ir gatavi iet uz elektropreču veikaliem, lai varētu apskatīt preci dzīvē un, iespējams, pēc nepieciešamības lūgt konsultanta palīdzību. Bet bija arī tādi, kas neparko neiet uz veikaliem un iepērkas tikai internetveikalos, grūtas pieejamības vai vienkārši piegādes līdz mājas durvīm dēļ. Kā arī lielākā daļa jauniešu veic savus iepirkumus tikai internetveikalos, un tikai maza daļa neuzticas internetveikaliem un iet iepirkties uz elektropreču veikaliem. Tādēļ autori secinājuši, ka izdevīgāk un produktīvāk ir pārdot savas preces internetveikalos, nevis maksāt par vietu elektropreces veikalos, it īpaši, ja preces mērķauditorija ir jaunieši.

Analītiskais apskats

Elektrotehnikas un elektronikas nozares raksturojums

Elektrotehnikas un elektronikas nozarei Latvijā ir gara un iespaidīga vēsture, tā ir balstīta valsts industriālajās tradīcijās un augsti kvalificētajā darbaspēkā. Tā ir viena no Latvijas būtiskākajām augstas pievienotās vērtības ražošanas nozarēm, lielākajiem eksportētājiem un lielākajiem darba devējiem inženieriem un pētniecības personālam. Latvijas uzņēmumi ražo, piemēram, šādus produktus – sarežģītas akustiskās sistēmas, bezvadu datu pārraides iekārtas un citas telekomunikāciju iekārtas, industriālo optiku, kodolelektroniku, elektroniskās kontroliekārtas un monitorēšanas ierīces, ko izmanto industrijā un zinātnē. Elektrotehnikas un elektronikas nozare Latvijā ir samērā neliela, taču uz eksportu orientēta. Nozare uzrāda pastāvīgu izaugsmi gan apjoma, gan produktivitātes ziņā. Krīzes laikā vairāk cieta elektrotehnikas apakšnozare, kamēr elektronikas apgrozījums saglabājās. Abas apakšnozares ir pārvarējušas krīzi veiksmīgāk nekā pārējā apstrādes rūpniecība.

Nozare ne vien pieaug apjoma ziņā, bet arī kļūst produktīvāka – darbaspēka ražīgums pieaug ātrākā tempā nekā nostrādāto stundu skaits. Elektrotehnikas apakšnozarē produktivitātes rādītājs bija samērā stagnējošs no 2004. līdz 2009. gadam, taču Latvija ir piedzīvojusi pastāvīgu pieaugumu kopš 2010. gada, apsteidzot gan ES vidējos rādītājus, gan kaimiņvalstis. (Latvijas elektronikas un elektrotehnikas nozares inovatīvās izaugsmes stratēģija, 2018).

Latvijas elektrotehnikas un elektronikas nozarē strādā 238 uzņēmumi, no tiem 97 ražo elektrotehniku un 141 – elektroniku. Pēc galvenajiem produkcijas veidiem nozari nosacīti var iedalīt piecos galvenajos ražošanas virzienos:

- radio, televīzijas, telekomunikāciju un datu pārraides aparatūra;
- elektronikas komponentes (t. sk. autoindustrijai);
- automatizācijas instrumenti un aparāti (medicīniskie, optiskie, precīzijas mērinstrumenti, radiācijas un laika mērītāji, sensori un telemetrijas iekārtas, industriālie pakalpojumi);
- datortehnoloģijas (datori un datu apstrādes aparatūra);
- elektrotehniskās mašīnas un iekārtas (elektroenerģijas pārvades sistēmas un aprīkojums, elektriskie motori un ģeneratori, kabeļi u. c.) (Latvijas elektronikas un elektrotehnikas nozares inovatīvās izaugsmes stratēģija, 2018).

Elektroniskā komercija

Elektroniskā komercija jeb e-komercija ir preču un pakalpojumu tirdzniecība, izmantojot

elektroniskos sakarus. Par e-komercijas populārāko nozari tiek uzskatīta tirdzniecība internetā. Interneta e-komercijas priekšrocības slēpjas interneta globālajā izplatībā un pieejamībā, kas uzņēmējiem šo tirdzniecības veidu ļauj attīstīt ģeogrāfiski neierobežotos apmēros. E-komercija ir tirdzniecības nākotne, jo aizvien vairāk klienti vēlas iegādāties preci nepametot savus mājokļus.

Online shopping provides around ten percent of the US retail revenue, and, according to recent statistics, approximately 22 percent of all of the disposable income worldwide was spent online (E-commerce, 2015).

Arvien vairāk personu izmanto internetu, aplikācijas un citus datortīklus, lai pirktu vai pārdotu preces vai pakalpojumus. Ņemot vērā e-komercijas pieaugumu un tās nozīmi, šajā sadaļā varēs iepazīties ar ieteikumiem un normatīvo aktu prasībām, kas attiecas uz saimnieciskās darbības veicējiem internetā, tai skaitā, mobilās aplikācijās (E-komercija, 2019).

Tirdzniecība internetā ir tirdzniecības veids, kad preces vai pakalpojumi tiek tirgoti ar interneta starpniecību, nevis reālā tirdzniecības teritorijā, kā, piemēram, veikals, tirgus, kiosks utt. Tas nozīmē, ka interneta veikalu klienti, pēc piedāvājuma apskates konkrētā mājas lapā, veic pasūtījumu un preces viņiem tiek piegādātas pa pastu vai ar citu piegādes pakalpojumu sniedzēju kompāniju. Retākos gadījumos, preces piegādā arī pats uzņēmums, kas tirgo preces internetā.

Šāds tirdzniecības veids ir kļuvis tik populārs galvenokārt tāpēc, ka tas atvieglo patērētāju ikdienu. Nav nepieciešams lieki tērēt laiku, ejot uz konkrētu mazumtirdzniecības teritoriju un apstaigājot visus plauktus. Izmantojot interneta tirdzniecības pakalpojumus, pietiek vien ar datora ieslēgšanu un pāris peles klikšķiem, līdz preces pasūtīšanai. Vēl viens aspekts, kas interneta tirdzniecību padara tika populāru ir iespēja piedāvāt patērētājiem zemākas cenas. Ja preces tiek tirgotas internetā, ir nepieciešama vien preču noliktava, kurā visu uzglabāt un ofisi, no kuriem vadīt visu tirdzniecības procesu, taču nav nepieciešams uzturēt veikalus, kas bieži vien izmaksā pat ļoti dārgi. Uz šo ietaupīto summu, ir iespējams piedāvāt zemākas cenas, nekā reālās tirdzniecības vietās.

Interneta tirdzniecībai gan ir arī ļoti daudz mīnusu, kas daudziem patērētājiem vēl joprojām rada nevēlēšanos izmantot šādu tirdzniecības veidu. Pirmkārt interneta vidē uzdarbojas daudz krāpnieku. Ir neskaitāmi daudz veidu, kā tiek apkrāpti patērētāji, izmantojot interneta veikalus. Populārākais no tiem ir vienkārša naudas izkrāpšana, pierasot priekšapmaksu par precēm, kas vēlāk nemaz netiek piegādātas. Noteikti ir jāpārliecinās, ka interneta veikals, no kura tiek sūtītas preces, ir drošs un nenodarbojas ar krāpšanu. Interneta tirdzniecībā pastāv arī lielāka iespēja, ka kaut kas tiks sajaukts un klients netiks pie kārotās preces. Otrkārt, preces nav iespējams apskatīt dzīvē un izmēģināt. Treškārt, kaut arī pamata cenas interneta veikalos tiek piedāvātas zemākas, bieži vien to atsver piegādes cena, jo par piegādes pakalpojumiem ir jāmaksā pašiem patērētājiem. Nepieredzējuši interneta veikalu klienti var par to arī nezināt un pēc tam ir vīlušies tirgotājos.

Nevar viennozīmīgi pateikt, vai interneta tirdzniecība ir labāka vai sliktāka par tradicionālo tirdzniecību, bet ir skaidrs, ka šī tirdzniecības veida patērētāju skaits turpinās augt un pēdējos gados lielākajā pasaules daļā jau interneta tirdzniecība ir apsteigusi fiziskos veikalus. Interneta tirdzniecība ar laiku attīstās un, pateicoties, dažādām inovācijām, pamazām tiek novērsti ar to saistītie mīnusi (Interneta tirdzniecība, 2019).

Pētījuma metodoloģija

Lai izvērtēt Latvijas iedzīvotāju pirkšanas paradumiem, darba autori izveidoja aptauju, kuru izpildīja 107 respondenti. Aptauja ir sastādīta anonīmi un ar atbilžu variantiem. Izpētot literatūru par elektronisko komerciju, jeb e-komerciju, autori aptaujā iekļāva vairākus faktorus, kas var ietekmēt pirkšanas procesu. Kā arī, izstrādājot zinātnisko rakstu, autori pielietoja tādas pētniecības metodes kā literatūras analīze un sekundāro datu analīze.

Pētījuma rezultāti

Tika veikta anonīma anketēšana starp 107 respondentiem interneta vietnē visidati.lv. Respondenti bija atsaucīgi un atbildējuši uz 6 jautājumiem.

Anketas sākumā bijis jautājums par respondent vecumu, kur varam redzēt, ka lielākā daļa respondentu (54 %) bija 21-50 gadu veci, daži ir bijuši līdz 20 gadus veci (21 %), nedaudz lielāks respondent skaits ir bijis vecuma grupā no 51 gada vecuma (25 %).

Aptaujas dati liecina, ka vien 13% respondentu pērk elektropreces biežāk nekā 1 reizi mēnesī, savukārt 28% respondentu elektropreces iegādājas 1 reizi mēnesī, no kuriem 94% bija respondenti vecuma grupā no 21-50 gadiem. 34% respondentu atbildējuši, ka viņi pērk elektropreces 1 reizi 3 mēnešos, no kuriem 78% bija vecuma grupa no 21 – 50 gadu veci cilvēki, 1% līdz 20 gadu vecuma respondenti un 21% respondentu, kuri pārsniedza 51 gadu vecumu. 20% respondentu atbildējuši, ka iepērk elektropreces 1 reizi pus gadā un tikai 5% teikuši, ka pērk elektropreces vēl retāk, nekā 1 reizi pusgadā (1.att.).

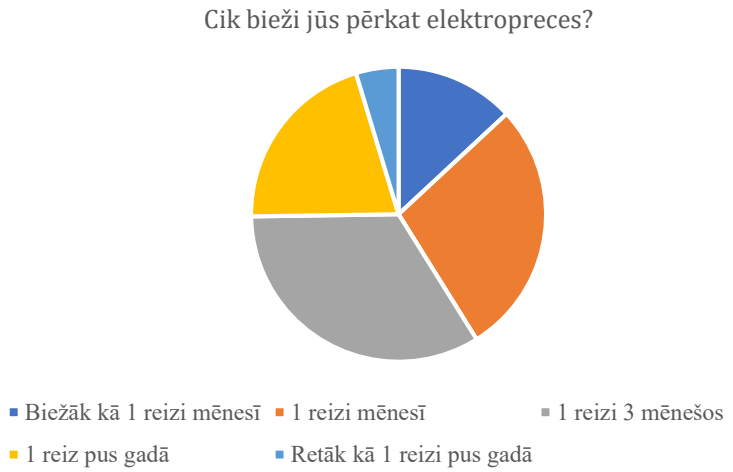

1. att. Elektropreču pirkšanas biežuma sadalījums (Avots: autora veiktās aptaujas apkopojums).

Tālāk sekoja jautājums vai respondenti iepērk elektropreces internetveikalos, uz ko 91% respondentu atbildēja ar "jā", no kuriem bija 80% vecuma grupas 21-50 gadu veci respondenti, pilībā visi respondenti, kuri bija vecuma grupā līdz 20 gadu vecumam un 50% respondentu no grupas, kur cilvēku vecums ir no 51 gada.

Nākamais jautājums, uz kuru atbildēja respondenti, bija"Vai Jums ir nepieciešama konsultanta palīdzība?", uz ko 9% respondentu atbildēja ar "Jā, vienmēr", no kuriem 83% bija tieāi 51 gadu un uz augšu veci cilvēki. 43% responfentu atbildēja ar "Nē, nav nepieciešams", no kuriem 74% bija respondenti vecuma grupā līdz 20 gadu vecumam un pārējie bija respondenti, kuru vecums ir robežās no 21 līdz 20 gadu vecumam.

Tālākais jautājums, uz kuru vajadzēja atbildēt, bija "Vai Jūs biežāk iepērkat preces internetveikalos vai klātienes elektropreču veikalos?", uz ko 47% respondentu atbildēja ar "Biežāk iepērkos internetveikalā", kas ir diez gan liels īpatsvars. No tiem 48% 64% bija cilvēki vecuma grupā līdz 50 gadu vecumam un 36% no 51 gadu vecuma. 22% respondentu atbildēja, ka tomēr vairāk dod priekšroku klātienes elektropreču veikaliem, no kuriem 68% respondentu bija vecumā no 51 gada. 22% atbildēja, ka iepērkas samērā abos vienādi un 8% respondentu pauda uzskatu, ka viņi iepērk internetveikalos tikai lētākas preces, tā parādot savu nepilno uzticību pret šiem veikaliem (2.att.)

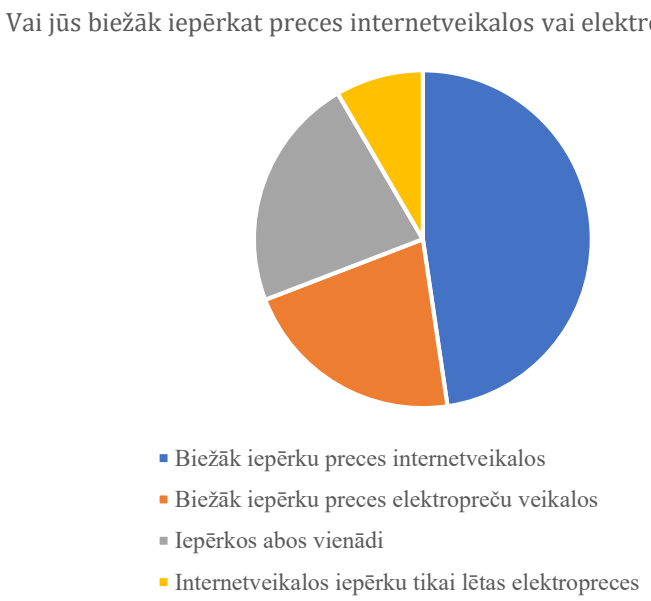

2. att. Internetveikalu vai elektropreču veikalu izvēles biežums (Avots: autoru veiktās aptaujas apkopojums).

Lai uzzināt kādi faktori ietekmē pircējus pirkt elektropreces tieši internetveikalos, tika uzdots jautājums "Kāpēc Jūs iepērkaties internetveikalos?". 22,5% atzīmēja, ka viņus rosina pirkt elektropreces internet veikalos iespēja salīdzināt vairākas preces vienlaicīgi 20% respondentu saka, ka nozīmīgs faktors ir piegāde uz mājam. 19,5%, ka internetveikalos ir plašāka izvēle. 19%, ka iespēja uzreiz salīdzināt cenas uz vienu un to pašu preci dažādos internetveikalos. 10% respondentu saka, ka izvēlas iepirkties internetā, jo tad viņiem nav jābrauc meklēt preces veikalos un 9%, ka norēķināties internetā caur internetbanku ir daudz ērtāk (3.att.).

3. att. Iepirkšanas paradumi internetā (avots: autoru veiktās aptaujas apkopojums).

Lai uzzināt kādi faktori ietekmē pircējus pirkt elektropreces tieši klātienes veikalos, tika uzdots jautājums "Kāpēc Jūs iepērkaties klātienes veikalos?". 28,81% atbildēja, ka daudz ērtāk ir norēķināties dzīvajā nevis caur internetbanku. 25,42% uzskata, ka konsultantu pieejamība ietekmē viņu iepirkšanas procesa izvēli. 20,34% uzskata, ka galvenais faktors, kurš ietekmē viņus pirkt elektropreces klātienes veikalos ir iespēja apskatīt preces un reizēm izmēģināt tās. 16,95% neuzticas internetveikaliem un 8,47% respondentiem nav pieejams mājās internets, dators un (vai) brīva piekļuve internetveikalam (4.att.).

4. att. Ietekmējošie faktori iepirkšanai klātienes veikalos (Avots: autora veiktās aptaujas apkopojums).

Uz šiem 7 jautājumiem atbildējuši 107 respondenti dažāda vecuma, kurus analizējot, izrietēja ļoti interesanti secinājumi.

Secinājumi

Pētījumu gaitā darba autori izstrādāja šādus secinājumus:

- 36% respondenti pērk elektropreces reizi 3 mēnešos un 30% reizi mēnesī.
- 91% respondentu iepērk elektropreces internetveikalos.
- Tikai 43% respondentu uzskata, ka konsultanta palīdzība viņien nav nepieciešama.
- 48% respondentu biežāk iepirkās internetveikalos.
- 22% respondentu atklāja, ka iepērkas tikai klātienes veikalos.
- 8% respondentu pauda neapmierinātību vai neuzticību internetveikaliem, tādēļ izvēlas tur pirkt tikai lētas preces.

Galvenie ietekmējošie faktori iepirkšanai internetveikalos – iespējams salīdzināt dažādas preces un cenas vienā internetveikalā, ka arī iespējams darīt to pašu tikai caur dažādiem internetveikaliem, kā arī kā ļoti svarīgs un būtisks faktors tika atzīmēta piegāde uz mājām.

Galvenie ietekmējošie faktori iepirkšanai klātienes veikalos – ir daudz ērtāk norēķināties klātienē, nevis caur internetbanku, kā arī ļoti svarīgi ir bijis tas, ka vienmēr ir pieejama konsultanta

palīdzība, kas nepieciešamības gadījumā vienmēr spēs palīdzēt.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

E-commerce (2015). Elektronisks resurss [skatīts 18.03.3019] pieejams: https://www.statista.com/markets/413/e-commerce/

E-komercija (2019). Elektronisks resurss [skatīts 18.03.2020.] pieejams: https://www.vid.gov.lv/lv/e-komercija

Interneta tirdzniecība (2019). Elektroniskais resurss [skatīts 17.03.2020.] pieejams: https://www.ltvc.lv/interneta-tirdznieciba/

Latvijas lielākie uzņēmumi top 500+ (Dienas Bizness, 2019, 98. lpp)

"Latvijas elektronikas un elektrotehnikas nozares inovatīvās izaugsmes stratēģija" (18.-19. lpp). (2018). Elektroniskais resurss [Skatīts 17.03.2020.] pieejams: https://www.letera.lv/wp-content/uploads/2018/01/LETERA-STRAT%C4%92%C4%A2IJA_letera.pdf

Опрос: в интернет-магазинах жители чаще всего покупают бытовую технику и электронику, реже — продукты питания (2019) Elektronisks resurss [skatīts 20.02.2020] pieejams: https://www.seb.lv/ru/novosti/2019-06-26/opros-v-internet-magazinah-zhiteli-chashche-vsego-pokupayut-bytovuyu-tehniku-i

Linda Vīgante[1], Maksims Silionovs[2], Stella Bula[3]. MAZUMTIRDZNIECĪBAS PA PASTU VAI INTERNETA VEIKALOS NOZARES UZŅĒMUMU ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ

[1] Ekonomikas un kultūras augstskola, Grāmatvedība un audits, lindavigante07@gmail.com

[2]Ekonomikas un kultūras augstskola, Grāmatvedība un audits, dova584@gmail.com

[3]Ekonomikas un kultūras augstskola, Grāmatvedība un audits, bula.stella@gmail.com

Zinātniskais vadītājs: Ekonomikas doktors, profesore Vita Zariņa

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozare ir ļoti attīstījusies pēdējo gadu laikā un tā sniedz būtisku ieguldījumu tautsaimniecībā. Salīdzinot 2019.gada apgrozījumu ar 2018.gadu, tas ir pieaudzis par 5.9%, bet tieši nepārtikas preču apjoms, neieskaitot autodegvielas mazumtirdzniecību, ir pakāpies par 11,3%. Vislielākais apgrozījuma kāpums nepārtikas mazumtirdzniecībā bija mazumtirdzniecībā pa pastu vai Interneta veikalos (32,6%). Pēdējo divu gadu laikā preces realizācija ir pacēlusies par 30%. Galvenokārt, norādītais procents ir kāpis pateicoties sociālās aktivitātes pieaugšanai. Sociālā vide iekļauj mājaslapas izveidošanu, kā arī tādu sociālo profilu izveide, kā *Instagram* un *Facebook.* Sociālās vides aktivitāte piesaistīja apmēram 10% klientu. Kokapstrāde kā sfēra tuvākajā laikā neizzudīs un paliks aktuāla tāpēc, ka tā tiek izmantota ne tikai kā materiāls preču radīšanai, bet arī kā materiāls, piemēram, būvniecībā un mājsaimniecībā.

Pētījuma mērķis: Novērtēt mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozares uzņēmuma attīstības iespējas Latvijā.

Pētījuma metodes: Empīriskā metode, tirgus analīze, sociālās vides monitorings.

Sasniegtie rezultāti: Pētījumā iegūtā informācija ļauj novērtēt kādas ir mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozares uzņēmumu attīstības iespējas Latvijā. Secinājumi norāda uz to, ka kokapstrādes sfērā ir lielas izaugsmes iespējas, viennozīmīga attīstība gan esošajiem uzņēmumiem, gan jaundibinātajiem.

Atslēgas vārdi: mazumtirdzniecība; kokapstrāde; nozare; tirgus; apgrozījums.

Ievads

Galvenais mērķis biznesa idejai ir gūt papildus ienākumus, ja ne radīt šo biznesu kā galvenos ienākumus. Ja biznesa ideja ir veiksmīga, tad tā var būt miljonu vērta. Ne visas idejas ir veiksmīgas, diemžēl, bet jebkurš var radīt to un tiekties pretī saviem mērķiem.

Autoru radītā ideja ir pašdarinātu, no koka radītu priekšmetu pārdošana interneta veikalā. Preču pārdošana internetā nu jau ir kļuvusi ļoti populāra. Šo iespēju izmanto gan mazi uzņēmumi, gan plaši atpazīstami. Tiesa, daudzas firmas savu popularitāti guvušas dibinot uzņēmumu, kā veikalu ēkā un līdz ar tehnoloģiju attīstību un mūsdienu tendencēm sākušas savu preču klāstu piedāvāt arī izveidojot interneta veikalu. Autoru idejas preču klāsts ir ļoti plašs, bet salīdzinoši limitējošs, tomēr tas nav atturošs apstāklis, lai tas tiktu realizēts. Iesākumam tika izdomātas pirmie produkti. Preces jau ir uztaisītas un tiktas realizētas, kā arī tiek taisītas un realizētas arī tagad. Lai gan teorijā pareizi tiktu sacīts ''ražotas'', tās tomēr ir taisītas. Šo priekšmetu ražotāji ir trīs cilvēki, kuru galvenais instruments ir to rokas. Būdama biznesa ideja, tā radās produktīvi aizvadot brīvo laiku.

Autori uzskata, ka ideja ir ļoti ekoloģiska un dabai draudzīga, pat ,ja nespēj aizvietot tādas lietas kā plastmasas maisiņus vai pudeles, tomēr spēj aizstāt, piemēram, plastmasas pakaramos. Tas padara šo ideju aktuālu, jo pasaules iedzīvotāji cīnās par pasaules piesārņojumu, kas dotajā brīdī ir tik aktuāla un tai tiek meklēti risinājumi, kā to samazināt. Tieši tāpat, kā tiek aizstāti plastmasas

maisiņi ar kokvilnas maisiņiem, tā arī šis bizness cenšas panākt ko līdzīgu, izmantojot koku. Tomēr pētījuma mērķis ir novērtēt mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozares uzņēmumu attīstības iespējas Latvijā. Pētījuma uzdevumi ir:

1. Ievākt datus par mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozares apgrozījumu
2. Analizēt datus par mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozares apgrozījumu
3. Veikt secinājumus un izvirzīt priekšlikumus

Hipotēze: Mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozares uzņēmumu attīstības iespējas Latvijā ir augstas.

Lai spētu novērtēt šīs nozares uzņēmumu attīstības iespējas tika izvēlētas tādas pētījumu metodes kā Empīriskā metode, tirgus analīze, sociālās vides monitorings. Rezultātā autori apkopojot informāciju un veidojot tabulas saprata, ka biznesa ideju var attīstīt Latvijā ar attiecīgiem paņēmieniem. . Kā arī kokapstrādes sfērā ir lielas izaugsmes iespējas, viennozīmīga attīstība gan esošajiem uzņēmumiem, gan jaundibinātajiem.

Analītiskais apskats

Biznesa plāns tiek veidots uzņēmumam, kura pamatā ir kokapstrāde. Tiek radītas dažādas lietas izmantošanai mājsaimniecībā ilgtermiņa lietošanai. Tā kā preces pārdošanai tiek izgatavotas ar pašu rokām un no dabai nekaitīga materiāla, tad no šiem produktiem neveidojas liels piesārņojums. Kā sākuma produkti tiek piedāvāti griešanai paredzēti dēlīši, karotes, lāpstiņas cepšanai, trauciņi un drēbju pakaramie. Produkcijas izplatīšana notiktu ar interneta palīdzību izveidojot mājaslapu. Ņemot to vērā, autoru veidotais uzņēmums ir zem mazumtirdzniecība pa pastu vai Interneta veikalos nozares. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem par šīs nozares uzņēmumu kopējo apgrozījumu mēnešos, faktiskajās cenās, ir redzams, ka pēdējo piecu gadu laikā (2015-2019) pieprasījums pēc interneta veikalu precēm ir audzis. Mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozare ir ļoti attīstījusies pēdējo gadu laikā. Šajā jomā, salīdzinot 2019.gada februāra datus ar 2018.gada februāra datiem, apgrozījums ir palielinājies par 32,6%, taču ņemot vērā sezonāli izlīdzinātos datus vislielākais apgrozījuma kāpums bija tieši šai nozarei, kas bijis 5,8%. Lielākais apgrozījuma daudzums ir bijis 2019.gada decembrī, kā arī var novērot, ka katru gadu, salīdzinot ar pārējiem gada mēnešiem, tieši decembrī uzņēmumi gūst vislielākos ienākumus. Autori uzskata, ka tā iemesls ir Ziemassvētki, laiks, kad patērētāji meklē kādas īpašas, personalizējamas preces, kuras nepiedāvā lielveikalu klāsts. Arī veicot sociālās vides monitoringu ir novērotas daudzas reklāmas tieši interneta veikaliem. Pēc autoru domām preču pārdošana interneta veikalos un izsūtīšana pa pastu ir kļuvusi ļoti populāra un tajā iesaistās jauni, mazi uzņēmumi. Ir novērotas fizisku personu veidotas lapas vietnē *Facebook* , kur tiek piedāvāti lielākoties pašu darināti produkti, piemēram, auskari, rokassprādzes, koka izstrādājumi utt. Autoru uzņēmumam konkurenti būtu tieši šāda veida piedāvājumi, kas ir līdzīgi, tomēr citādāki.

Pirms uzņēmējdarbības uzsākšanas autoriem bija jālemj, kāda uzņēmējdarbības forma būtu vispiemērotākā mazumtirdzniecībai pa pastu vai Interneta veikalos. Uzņēmums, kura pamatā ir koka apstrāde, tika dibināts kā sabiedrība ar ierobežotu atbildību (SIA) ar trim īpašniekiem, kuri ieguldīs paši savus naudas līdzekļus pamatkapitālam, ņemot vērā, ka vajadzīgie tehniskie līdzekļi nav jāiegādājas, atsevišķa ēka, telpa nav jāīrē, ir vajadzīgs iegādāties tikai izejmateriālus. Darbinieki ir paši īpašnieki. Produktu izveidi notiek viena no īpašnieka piederošajām ēkām un citu īpašnieku esošajiem tehniskajiem līdzekļiem.

Šāda uzņēmuma izveides riski ir patērētāju nepietiekama ieinteresēšana piedāvāto produktu klāstam, kā arī citu līdzīgu uzņēmumu cenu diference. Uzņēmums no sākuma būs mazs un neatpazīts, tāpēc ļoti svarīga ir reklāma. Tai jābūt piesaistošai, lai pievērstu patērētāju uzmanību

un iegūtu viņu interesi. Ir skaidri zināms, ka cilvēki tiecas uz izdevīgākām precēm, taču vēlas arī kvalitāti, tāpēc šajā gadījumā ļoti svarīga ir kvalitatīva preču izgatavošana, lai pircējs būtu apmierināts ar savu pirkumu un veidotos uzticība, kā arī, lai viņš šī uzņēmuma piedāvājumu ieteiktu sev pazīstamajiem, radot bezmaksas reklāmu firmai. Ar katru apmierināto klientu pieaug uzņēmuma panākumi un atpazīstamība.

No koka var izgatavot visdažādākās lietas, taču sākuma piedāvājumam tika izvēlēti: griešanas dēlītis, karote, lāpstiņa cepšanai, trauks un drēbju pakaramais. Griešanas dēlīša lielums ir apmēram 33x23cm, tie tiks piedāvāti cūciņu formā, karote lielums ir apmēram 26x6cm (6cm karotes iedobuma platums) apmēram tāds pats lielums ir cepšanas lāpstiņām. Trauks tiek piedāvāts sirds formā, platumā apmēram 30cm un augstumā 17 cm, 1,5cm dziļumā. Trauku var izmantot augļiem, konfektēm vai rotām. Drēbju pakaramais ir piedāvājumu lielākais produkts. Tas ir 1m garš un 18cm plats. Uz tā ir 2 lieli un 3 mazi vairāku āķu pakaramie. Produktu izplatīšanu, popularizēšanu veiksim ar reklāmu palīdzību interneta vidē, sociālajos tīklos. Tā kā mūsu mērķis ir tieši interneta veikala izveide, tad būs nepieciešams izveidot uzņēmuma profilu sociālajās platformās kā *Instagram* un *Facebook*, kur ir arī iespēja ar šo platformu palīdzību veidot savas reklāmas par kādu konkrētu vai visiem produktiem kopā. Protams, par to prasa atbilstošu samaksu, kas ir atkarīga no reklāmu izplatīšanas ilguma un vēlamo cilvēku sasniegšanas skaita. Realizējot autoru biznesa ideju tika spriest par klientu apkalpošanas iespējām, procesu. Klientu apkalpošana klātienē nav iespējama, tāpēc visa saziņa notiktu caur mājaslapu vai sociālo tīklu platformām, kur klients var pasūtīt sev vēlamo preci un arī uzdod interesējošos jautājumus, kā arī būs pieejams uzņēmuma telefona numurs neskaidrību vai vajadzības gadījumos. Pašus produktus piegādāsim caur pakomātu skapjiem *Omniva*, kas šobrīd ir ļoti aktuāli visiem interneta veikaliem un ne tikai. Šos pakomātu skapjus cilvēki izmanto arī, lai nosutītu kādu lietu saviem radiniekiem, kas dzīvo tālāk. *Omnivas* viens no plusiem ir izcenojums. Cena neietekmē, cik garš būs preces ceļš no punkta A līdz punktam B, bet gan produkta izmērs. Jo lielāks produkts, jo lielāka piegādes maksa.

Autoru biznesa ideja ir konkurētspējīga mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozarē. Piedāvāto produktu cena nav pārmērīgi augta un ir pieņemama, ņemot vērā, ka tas ir roku darbs un izgatavošanas materiāls ir koks. Preču kvalitāte ir ļoti laba, augsta. Viss tiek izgatavots no izturīga koka un pietiekami biezs, lai nevarētu ātri saplēst. Autori nav vienīgie, kuriem radusies iedeja pārdot no koka izgatavotas lietas, taču tiek domāts par to, ko spēj piedāvāt autoru ideja salīdzinot ar citiem. Tiek plānots paplašināt piedāvājumu klāstu, piemēram, piedāvāt dažādu formu virtuves dēlīšus, atslēgu pakaramos, rokas spoguļus utt. Savā ziņā katrs izgatavotais produkts ir unikāls, jo divus vienādus izgatavot nav iespējams tā kā tas ir roku darbs.

Pētījuma metodoloģija

Empīriskā metode.

Ņemot vērā, ka bizness tapis 2018. gadā, metode var analizēt pēdējos divus gadus. 2018. gadā preču realizācija tika veikta pavisam zemā līmenī, tēmējot uz ģimeni, radiem, ģimenes draugiem un kaimiņiem. Pāris mēnešu laikā, preces tika pieprasītas arī no kaimiņu draugiem, izplatoties informācijai par šādu preču klāstu. 2019. gadā tika izveidoti sociālo tīklu profili, kas palielināja ienākumus un piesaistīja vēl klientus. Šī metode pastiprināja biznesa idejas būtību un aktualitāti - dabai saudzīgu preču nepieciešamību. Šīs biznesa idejas preču klāstā nav ietvertas atkārtoti nepieciešamās preces, kā, piemēram, maize un piens, tāpēc klientu loks un pieprasījums neaug ar katru dienu, bet gan laika gaitā tiek piesaistīts klients, kas iegādājas šo preci un var atgriezties tikai pēc gadiem, kad prece būs nolietojusies. Empīriskā metode norāda uz to, ka šim biznesam ir nepieciešamība regulāri piesaistīt jaunus klientus.

Sākumā preču iegāde notika sazinoties ar priekšmetu izgatavotāju personiski, bet pēc sociālo profilu izstrādes, preces tika nosūtītas caur *Omniva* pakomātiem, kas paralēli paplašināja klientu ģeogrāfisko atrašanās vietas tirgu. Klientiem vairāk nav nepieciešamība personiski ierasties pie

preču izgatavotāja - tie var vienkārši preci pasūtīt mājaslapā, atrodoties pie datora jebkurā Latvijas pilsētā. Pagaidām preču pārdošana un piegāde ir tikai Latvijas robežās, bet tuvākajā laikā tiek plānots iekļaut arī kaimiņus - Igauniju un Lietuvu.

Tirgus analīze.

Sākumā tirgus mērķis bija ģimene un tās draugi, kaimiņi. Tāpēc sākuma preces bija personalizētas - ar vārdiem, novēlējumiem vai dzimšanas dienas datumiem. Tas, protams, ir izdarāms arī tagad, bet no tā izriet, ka sākumā bija plānots tikai personīgi pazīstamiem cilvēkiem šādas lietas dāvināt. Pēc dāvinājumu novērtējumiem tā tapa par reālu biznesa ideju. Sākumā tika tēmēti gados vecāki cilvēki, kas patiešām novērtē pašdarinātas lietas. Pēc sociālo profilu un mājaslapas izveides, tika saprasts, ka interese ir arī gados jaunākiem cilvēkiem, kuri, pēc atsauksmēm, attiecīgās preces dāvināja saviem ģimenes locekļiem un citiem. Lielāko preču klāstu pērk sievietes, vecumā no 23-58 (informācija balstoties uz izrakstīto rēķinu pamata, kurā klients norāda savu personas kodu, kas netiek izplatīts tālāk, bet gan tiek izmantots informācijas ievākšanai tirgus izpētei).

Sociālās vides monitorings.

Laika gaitā novērojām, ka produkciju izdevīgāk reklamēt ir tieši sociālajā vidē, kura ir visiem pieejama. Attiecīgi no tā, cik tā ir visiem pieejama - paralēli reklāmai novērojām, kas cilvēkiem patīk un interesē, ņemot vērā, ka mājaslapā esam pievienojuši funkciju "Atsauksmes un Ieteikumi" kur klienti un topošie var atsaukties uz iegādātajām precēm un sniegt ieteikumus.

Sociālajā vidē arī monitorējam konkurentus, kāda dizaina un materiāla preces tiek piedāvātas.

Pētījuma rezultāti

Agrāk preces tika pārdotas un iegādātas sazinoties ar pārdevēju. Pēc laika pievienojot tādu piegādes veidu kā pasts vai *Omniva,* klientu loks paplašinājās, jo pavērās lielāka iespēja klientam piegādāt preci, un klientam pasūtīt preci. Radītā mājaslapa parāda preču klāstu, to cenas un iespējamo piegādes veidu, kā arī piegādes laiku. Attīstība ir ģeniāla, jo tiek paplašināts klientu loks, un līdz ar to, arī realizācijas ienākumi, un, protams, tiek ietaupīts paša klienta laiks - lai nebūtu jādodas no punkta A uz punktu B, kas var būt gan 10km, gan 100km.

Ir droši teikt, ka mazumtirdzniecības attīstība gan izmantojot pasta pakalpojumus, gan *Omniva* pakomātus, gan interneta veikalu - pati mazumtirdzniecība ir uzplaukusi.

Kā arī, klienti ir atsaukušies, ka izmantot dabisku materiālu priekšmetus sadzīvē ir patīkamāk, nekā izmantojot nedabisku materiālu priekšmetus, piemēram, virtuves dēlītis kas ir no koka, kalpo ilgāk nekā plastmasas.

Analizējot iegūtos datus autori secināja, ka mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozares uzņēmumu attīstības iespējas ir augstas. Šāda veida uzņēmumiem ir liela iespēja attīstīties un ar laiku paplašināties.

Secinājumi

1. Autoru hipotēze apstiprinājās. Mazumtirdzniecības pa pastu vai Interneta veikalos nozares uzņēmumu attīstības iespējas ir augstas, jo pēc ievākto datu analizēšanas tika secināts, ka šāda veida nozare ir kļuvusi populārā ar katru gadu.
2. Pievienojot kā piegādes veidu *Omniva*, pieprasījums var palielinājies, jo sniedz klientiem attiecīgu ģeogrāfisku trumpi - nav nepieciešamība doties pie pārdevēja.
3. Kokapstrādes sfērā ir lielas izaugsmes iespējas, viennozīmīga attīstība gan esošajiem uzņēmumiem, gan jaundibinātajiem

Priekšlikumi:

1. Rekomendācija *Omniva* uzņēmumam sadarboties arī ar maziem uzņēmumiem, piemēram, samazinot cenu uz regulāriem sūtījumiem, sakarā ar to, cik bieži tiek izsūtītas preces.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

Centrālā statistikas pārvalde (2019). *Februārī mazumtirdzniecības apgrozījums pieauga par 5,9%.* Elektroniskais resurss [skatīts 30.03.2020]. Pieejams: https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/buvnieciba-rupnieciba-tirdznieciba/tirdznieciba/meklet-tema/2573-mazumtirdzniecibas

Infogram (2020). *Mazumtirdzniecība pa pastu vai interneta veikalos*. Elektroniskais resurss [skatīts 30.03.2020]. Pieejams: https://infogram.com/mazumtirdznieciba-pa-pastu-vai-interneta-veikalos-1hdw2j71gmpj2l0

Lurssoft. *Nozares (NACE).* Elektroniskais resurss [skatīts 31.03.2020]. Pieejams: https://nace.lursoft.lv/47.9/mazumtirdznieciba-arpus-veikaliem-stendiem-un-tirgiem?vr=3&old=0

https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/rupnbuvn/rupnbuvn__iekstirdz__isterm/TI030m.px/chart/chartViewLine/

Pielikumi

1) Peļņas vai zaudējumu aprēķins (tabula pirmajiem 12 mēnešiem)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Realizācijas ieņēmumi (sadalīti pa produktu veidiem) kopā	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90
t.sk pa gabaliem un cenu	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20	307 82,20
Mainīgās izmaksas kopā	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28	1113,28
t.sk. (atšifrēt pa veidiem katru savā rindā)												
Fiksētās izmaksas kopā	530	530	530	530	530	530	530	530	530	530	530	530
t.sk. (atšifrēt pa veidiem katru savā rindā)												
Peļņa (ieņēmumi – izmaksas)												
	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10	2664,10

Sagatavojiet plānoto naudas plūsmu (tabula pirmajiem 12 mēnešiem)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Naudas līdzekļi (NL) perioda sāklumā	0	2664,62	5329,20	7993,86	10658,5	13323,10	15987,70	18652,3	21317	23981,6	26646,2	29310,8
Saņemti NL	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90	4307,90
t.sk pa veidiem												
Samaksāti NL	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28	1643,28
t.sk pa veidiem												
Naudas līdzekļi (NL) perioda beigā	2664,62	5329,24	7993,86	10658,50	13323,10	15987,70	18652,3	21317	23981,60	26646,20	29310,8	31975,40

2) Bilances plāns 3-5 gadiem

Aktīvi	**Per.beigas**	**Per.sāk.**	**Pasīvi**	**Per.beigas**	**Per.sāk.**
Ilgtermiņa aktīvi			Pašu kapitāls		
Nemateriālie aktīvi			Pamatkapitāls		25580
			Rezerves		
Pamatlīdzekļi			Peļņa		6395
Apgrozāmie līdzekļi			Ilgtermiņa kreditori		
Krājumi		600	Aizņēmums no bankas		
Debitori		60	Līzings		
Nauda			Īstermiņa kreditori		
			Aizņēmums no bankas		
			Līzings		
		31315	Parādi piegādātājiem		
			Darba alga		
			Nodokļi		
Bilance		**31975**	**Bilance**		**31975**

Sanita Gulbe. VALSTS PARĀDS, TĀ DINAMIKAS ANALĪZE LATVIJĀ

Ekonomikas un kultūras augstskola, Grāmatvedība un audits, gulbesanita@inbox.lv

Zinātniskais vadītājs: Dr.oec., profesors Staņislavs Keišs

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Saskaņā ar likumu "Par valsts budžetu 2020.gadam" vispārējās valdības budžeta deficīts ir 0,3 procentu apmērā no iekšzemes kopprodukta (IKP), līdz ar to arī 2020.gadā valsts budžeta izdevumi pārsniegs ieņēmumus un valsts parāda apjoms palielināsies. Latvijai jākontrolē valsts parāda lielums, pamatojoties uz Eiropas Savienības Māstrihtas līguma normatīviem, kuri nosaka, ka valsts parāds nevar būt lielāks par 60 % no IKP. Ņemot vērā lielo nenoteiktību ar ekonomiskās un fiskālās attīstības scenārijiem, pagaidām nav iespējams veikt precīzus aprēķinus par 2020. gada valsts budžeta bilanci un valsts parāda apjomu gada beigās. Provizoriski, balstoties uz esošajiem datiem, vispārējās valdības budžeta deficīts 2020. gadā beigās varētu sasniegt 5,5%, bet valsts parāds - 44% no IKP. Valsts parāda pieaugums 2020. gadā skaidrots ar to, ka 2020. gadā būs jānodrošina aizņemšanās gan 2020. gada kopējās finansēšanas nepieciešamības segšanai - tajā skaitā eiroobligāciju dzēšanai 550 miljoni eiro 2020. gada beigās, gan 2021. gada sākumā plānotajai eiroobligāciju dzēšanai viena miljarda eiro apmērā.

Pētījuma mērķis: Novērtēt valsts parāda apjomu un izanalizēt tā dinamiku laika posmā no 2010.gada līdz 2019.gadam.

Pētījuma metodes: Izpētīta pieejamā literatūra un datu avoti, veikta dažādu normatīvo aktu u.c. datu analīze, kā arī grafiski apkopoti iegūtie dati tabulās un attēlos.

Sasniegtie rezultāti: Apzināts šī brīža Latvijas valsts parāds, kā arī identificētas valsts parāda tendences iepriekšējos gados. Izpētīta teorētiskā literatūra un pieejamā informācija par valsts parādu. Izanalizēta valsts parāda dinamika no 2010.gada līdz 2020.gadam.

Atslēgas vārdi: valsts parāds; valsts budžeta deficīts; iekšzemes kopprodukts.

Ievads

Pētījuma aktualitāte: Saskaņā ar likumu "Par valsts budžetu 2020.gadam" vispārējās valdības budžeta deficīts ir 0,3 procentu apmērā no iekšzemes kopprodukta (IKP), līdz ar to arī 2020.gadā valsts budžeta izdevumi pārsniegs ieņēmumus un valsts parāda apjoms palielināsies. Latvijai jākontrolē valsts parāda lielums, pamatojoties uz Eiropas Savienības Māstrihtas līguma normatīviem, kuri nosaka, ka valsts parāds nevar būt lielāks par 60 % no IKP. Ņemot vērā lielo nenoteiktību ar ekonomiskās un fiskālās attīstības scenārijiem, pagaidām nav iespējams veikt precīzus aprēķinus par 2020. gada valsts budžeta bilanci un valsts parāda apjomu gada beigās. Provizoriski, balstoties uz esošajiem datiem, vispārējās valdības budžeta deficīts 2020. gadā beigās varētu sasniegt 5,5%, bet valsts parāds - 44% no IKP. Valsts parāda pieaugums 2020. gadā skaidrots ar to, ka 2020. gadā būs jānodrošina aizņemšanās gan 2020. gada kopējās finansēšanas nepieciešamības segšanai - tajā skaitā eiroobligāciju dzēšanai 550 miljoni eiro 2020. gada beigās, gan 2021. gada sākumā plānotajai eiroobligāciju dzēšanai viena miljarda eiro apmērā.

Darba mērķis ir veikt valsts parāda un tā dinamikas analīzi, lai iegūtu plašāku priekšstatu un izpratni par Latvijas valsts parādu, tā apjomu un veidošanos.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tiek risināti sekojoši uzdevumi:

1. Apkopot un izpētīt teorētisko literatūru un pieejamo informāciju par valsts parāda politiku Latvijā;

2. Apkopot un izanalizēt datus par Latvijas valsts parāda dinamiku;
3. Izpētīt un novērtēt valsts parāda strukturālās izmaiņas;
4. Izstrādāt secinājumus un priekšlikumus.

Pētījumā izmantotās metodes datu vākšanai un apstrādei:

1. Vispārzinātniskā metode;
2. Dokumentu analīze;
3. Sekundāro datu analīze;
4. Aprakstošās statistikas metode;
5. Grafiskā analīze.

Pētījuma ierobežojumi: darbā netika apskatīti dati par valsts parādu 2020. gadā, jo statistika vēl par šo gadu nav pieejama.

Analītiskais apskats

Līdzsvars ienākumu un izdevumu pozīcijās ir veiksmīgi veidota budžeta pazīme. Tas attiecināms ne tikai uz mums katru kā privātpersonu, bet arī iestādēm, uzņēmumiem un valsti, tās vajadzībām un tēriņiem. Izdevumu pārsvars pār ieņēmumiem veido budžeta deficītu un nepieciešamību aizņemties trūkstošos naudas līdzekļus saistību apmaksai. Valstij, finanšu līdzekļus aizņemoties, veidojas valsts parāds.

Valstī eksistē vispārējās valdības konsolidētais parāds, kurš, savukārt, iekļauj sevī centrālās valdības parādu un pašvaldību parādu. Centrālās valdības parādu īsāk pieņemts saukt par valsts parādu. Tas sastāv no divām daļām: no iekšējā un ārējā parāda.

Valsts iekšējo parādu var definēt šādi - tā ir uzkrāta naudas summa, kuru valdība ir aizņēmusies no fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī valdības pārņemtās parādu saistības.

Valsts kopējo ārējo parādu veido šādas sastāvdaļas:

- *ilgtermiņa parāds.* Tajā ietilpst kredīti, kuru atmaksas termiņš ir ilgāks par gadu un kurus ņēmusi vai garantējusi valdība un pašvaldības, kā arī kredīti, kurus bez valsts garantijām saņēmušas bankas, uzņēmumi vai iedzīvotāji;
- *Starptautiskā Valūtas fonda līdzekļi*, kurus saņēmusi valsts konkrētu mērķu īstenošanai – nacionālās valūtas stabilizācijai un ekonomikas pārstrukturēšanai, (Starptautiskais Valūtas fonds, fm.gov.lv);
- *īstermiņa parāds*. To veido kā valsts, tā arī privātie aizņēmumi, kuru atmaksas termiņš ir īsāks par gadu.

Valsts, plaši izmantojot savas iespējas, lai piesaistītu papildus finanšu resursus savlaicīgam budžeta izdevumu finansējumam, pakāpeniski palielina parādus gan iekšējiem, gan ārvalstu kreditoriem. Tā rezultātā aug valsts parāds – gan iekšējais, gan ārējais. Latvijai jākontrolē valsts parāda lielums, pamatojoties uz Eiropas Savienības Mastrihtas līguma normatīviem, kuri nosaka, ka valsts parāds nevar būt lielāks par 60 % no iekšzemes kopprodukta (IKP).

Valsts kases (VK) mājaslapā ievietotā informācija norāda, ka terminu "valsts parāds" atkarībā no konteksta var skaidrot vairākos veidos. Piemēram, vispārējās valdības parāds sastāv no centrālās valdības parāda, pašvaldību parāda un citu pie vispārējās valdības sektora klasificēto uzņēmumu parāda. Centrālās valdības parādu veido valsts struktūru un valsts sociālās apdrošināšanas struktūru uzņemtās un neatmaksātās parāda saistības. Pašvaldību parādu veido pašvaldību uzņemtās un neatmaksātās parāda saistības.

Valsts vārdā nevar aizņemties katrs, kas to vēlas. 1994.gada 24.marta likuma "Likums par budžetu un finanšu vadību" 35.pants nosaka, ka tikai finanšu ministrs valsts vārdā var ņemt aizņēmumus gadskārtējā valsts budžeta likumā atļautajos apmēros. Finanšu ministrs valsts vārdā var aizņemties tikai valsts budžeta finansiālā deficīta finansēšanai un valsts parāda refinansēšanai, kā arī citiem mērķiem, ja tie noteikti gadskārtējā valsts budžeta likumā.

Valsts aizņēmumu lietas atbilstoši finanšu ministra pilnvarojumam kārto Valsts kase, kas faktiski administrē centrālās valdības aizņēmumu un parāda vadību. (Valsts kase, Parāda vadības stratēģija)

Valsts aizņemas, lai segtu budžeta deficītu un stabilizētu savu finanšu sektoru. Nevar teikt, ka, valstij aizņemoties, tas nekādi neietekmē arī tās iedzīvotājus. Piemēram, kad visā pasaulē sākās ekonomiskā krīze, tā ietekmēja arī Latviju – budžeta ieņēmumi nebija pietiekami, lai pilnā apmērā nodrošinātu izdevumu finansēšanu. Tāpēc Latvija aizņēmās ievērojamus līdzekļus no aizdevējiem. Iedzīvotājus valsts parāda pieaugums tieši neietekmē līdz brīdim, kad valsts budžeta procentu izdevumi par uzņemtajām valsts parāda saistībām ir tik lieli, ka valdība ir spiesta domāt par valsts budžeta izdevumu samazināšanu citās jomās vai nodokļu palielināšanu, lai varētu turpināt maksāt procentus par uzņemtajām valsts parāda saistībām.

Ja pieņem, ka valsts budžeta deficītu samaksā aizņemoties (un lielākajā daļā gadījumu tas tā ir), samērā pašsaprotami, ka noteikta gada laikā valsts parāds pieaugs aptuveni par tā paša gada budžeta deficīta tiesu. (Valsts parāds un budžeta deficīts, www.naudasskola.lv) Savukārt, ja valsts budžetā būs pārpalikums, šo pārpalikumu, visticamāk, izmantos vai nu esošā parāda atmaksai, vai arī atlicinās priekšdienām, lai būtu līdzekļi gadījumos, kad budžetā to pietrūks (būs deficīts), pārpalikumu ietaupot, lai samaksātu nākotnē gaidāmo parādu. Tādējādi var pieņemt (un praksē tas arī pierādījies), ka ilgākā laika posmā budžeta pārpalikums samazina parāda apjomu tieši par pārpalikuma apjomu.

Valstī eksistē vispārējās valdības konsolidētais parāds, kurš, savukārt, iekļauj sevī centrālās valdības parādu un pašvaldību parādu. Centrālās valdības parādu īsāk pieņemts saukt par valsts parādu. Tas sastāv no divām daļām: no iekšējā un ārējā parāda (1. att.).

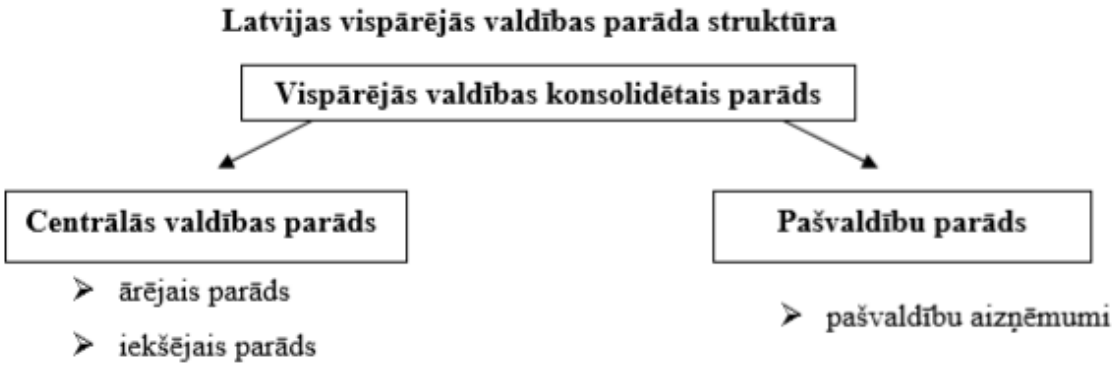

1.att. Latvijas vispārējās valdības parāda struktūra (Avots: autores izveidots attēls pēc Valsts kases oficiālā mēneša pārskata par valsts parādu datiem)

Latvijas valsts parāda struktūrā lielāko īpatsvaru veido ārējais parāds, sasniedzot 85 % no kopējā valsts parāda. Lielāko ārējā parāda daļu veido starptautiskajos finanšu tirgos emitētās obligācijas. (Jurista Vārds, "Parādu jūgā") Saskaņā ar valsts parāda atmaksas grafiku 2019.–2021. gadā jāpārfinansē valsts parāda saistības aptuveni 3,7 miljardu eiro apmērā. Pārfinansējamā parāda apjomu veido eiroobligācijas, kā arī starptautiskā aizņēmuma ietvaros saņemtais finansējums no Pasaules Bankas un Eiropas Komisijas. (Jurista Vārds, "Parādu jūgā")

Pētījuma metodoloģija

Pētījuma sagatavošanā ir izmantotas vairākas pētījuma metodes, kā piemēram, monogrāfiskā jeb aprakstošā pētīšanas metode, ar kuras palīdzību izpētīta pieejamā literatūra un datu avoti, dokumentu analīze, ar kuras palīdzību veikta dažādu normatīvo aktu, Valsts kases un citu informācijas avotu sekundāro datu analīze, kā arī izvērtēti un izanalizēti iegūtie dati par Latvijas valsts parādu un tā dinamiku, salīdzināšanas metode, ar kuras palīdzību salīdzināti iegūtie dati ar dažādu ES valstu datiem, kā arī grafiskā metode, ar kuras palīdzību apkopoti iegūtie dati par valsts parādu un tā dinamiku tabulās un attēlos.

Pētījuma rezultāti

Latvijas vispārējās valdības parāds, kuru veido valsts un pašvaldību struktūru konsolidētais parāds, 2019.gada beigās veidoja aptuveni 10,84 miljardus euro jeb 34% no IKP, kas ir zem Mastrihtas kritērijā noteiktajiem 60%. Tāpat jāatzīmē, ka tas ir viens no zemākajiem ES dalībvalstu vidū, kā arī tā līmenis ir krietni zem ES dalībvalstu vidējā rādītāja.

Vispārējās valdības parāda līmeni galvenokārt ietekmē valsts parāds, ko veido valsts struktūru parāds un kurā ietilpst valsts emitētie parāda vērtspapīri, aizņēmumi, krājobligācijas un Valsts kasē izvietotie klientu noguldījumi (2.att.).

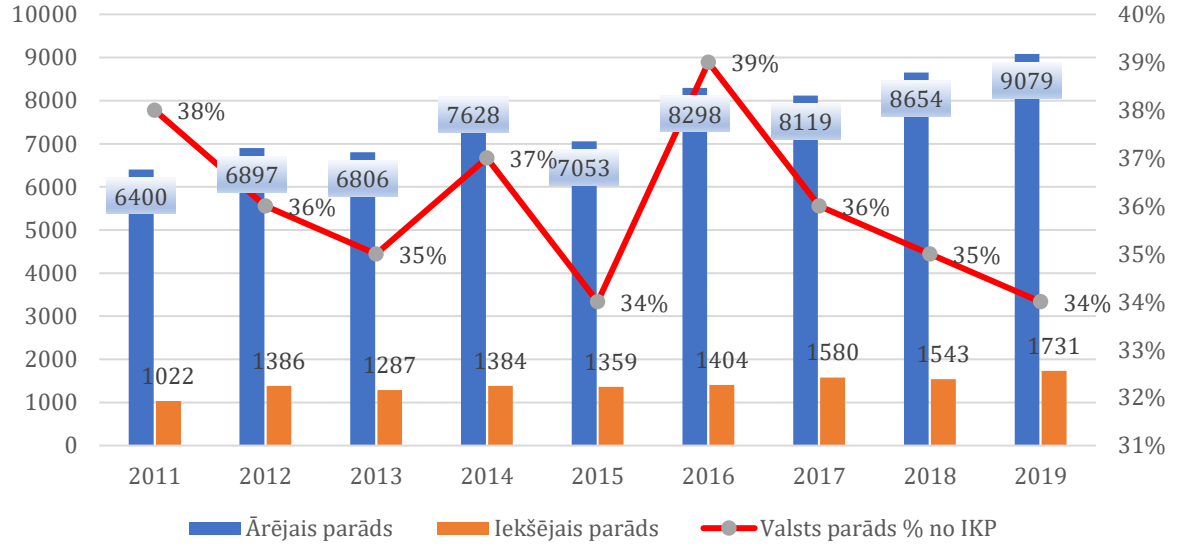

2. att. Valsts parāds nominālvērtībā (mljrd. euro) pēc nacionālās metodoloģijas (Avots: autora izveidots attēls pēc Valsts kases datiem (2020))

Valsts parāda struktūrā 2019. gadā lielāko īpatsvaru veidoja ārējais parāds, sasniedzot 85% no kopējā valsts parāda apjoma. Pēc Valsts kases datiem lielāko daļu no tiem veidoja Latvijas emitētās obligācijas starptautiskajos finanšu tirgos.

Saskaņā ar Valsts kases operatīvajiem datiem 2019. gada decembra beigās valsts parāds nominālvērtībā veidoja 10 810 mljrd. euro (3. att.).

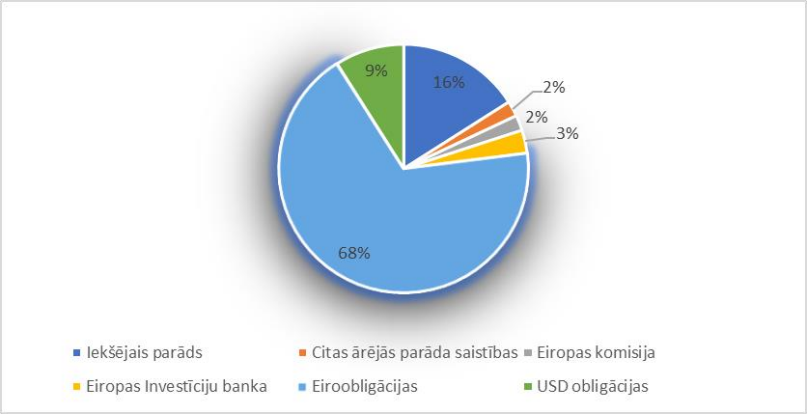

3.att. Valsts parāda struktūra procentuāli uz 2019.gada 31. decembri (Avots: autora izveidots attēls pēc Valsts kases datiem (2020))

Ņemot vērā līdz 2019.gada 31. decembrim uzņemtās valsts parāda saistības, ir noteikts centrālās valdības aizņēmumu atmaksas grafiks, kas atspoguļo to kurā gadā un cik daudz Latvijas valstij ir jāatmaksā vai arī jāpārfinansē jau esošās saistības (1. tabula).

1. tabula. Centrālās valdības aizņēmumu atmaksas grafiks nominālvērtībā (milj. euro), ņemot vērā līdz 2019.gada 31. decembrim uzņemtās saistības (Avots: autora apkopojums pēc Valsts kases datiem (2020))

Periods (gads)	**Ārējā parāda atmaksa**					**Iekšējā parāda atmaksa**	KOPĀ
	Kopā	Eiroobligācijas	Eiropas Komisija	Pasaules Banka	Pārējās ārējā parāda saistības		
2020	**579**	525		20	34	**115**	**694**
2021	**1 364**	1364				**92**	**1 456**
2022	**83**				83	**223**	**306**
2023	**0**					**522**	**522**
2024	**1 157**	1000			157		**1 157**
2025	**780**	500	200		80	**233**	**1 013**
2026	**950**	950					**950**
2027	**1**						**1**
2028	**500**	500					**500**
2029-2035	**1**						**1**
2036	**850**	850					**850**
2037-2046	**1**						**1**
2047	**1 000**	1000					**1 000**
2048-2049	**1 000**	1000					**1 000**
>=2050	**152**				152		**152**
KOPĀ	**8 418**	**7 689**	**200**	**20**	**506**	**1 185**	**9 600**

Saskaņā ar valsts parāda atmaksas grafiku 2019.–2021. gadā jāpārfinansē valsts parāda saistības aptuveni 3,7 miljardu eiro apmērā. Pārfinansējamā parāda apjomu veido eiroobligācijas, kā arī starptautiskā aizņēmuma ietvaros saņemtais finansējums no Pasaules Bankas un Eiropas Komisijas (Jurista Vārds, "Parādu jūgā"). Vīrusa uzliesmojums izraisīja nepieciešamību papildināt Valsts kases kontos pieejamo resursu rezervi, kas arī operatīvi tika izdarīts, veicot aizņemšanos gan iekšējā, gan starptautiskajos finanšu tirgos, (Valsts kases pārstāves teiktais sociālajos medijos). Covid-19 epidēmijas ietekme uz valsts parādu 2020.gadā prognozē IKP kritumu 7% apmērā, bet valdības parāds varētu pieaugt līdz 51,7% no IKP. (Finanšu ministrija)

Aktuālie dati liecina, ka vispārējais valdības parāds ir nedaudz pārsniedzis 12 miljardus eiro. (Valsts kases Prognozēšanas un finanšu plānošanas departamenta dati)

Secinājumi

Pētījuma laikā tika izstrādāti šādi secinājumi:

- Vispārējās valdības konsolidētais parāds iekļauj sevī centrālās valdības parādu un pašvaldību parādu.
- Centrālās valdības parāds jeb valsts parāds sastāv no divām daļām: no iekšējā un ārējā parāda.
- 1994.gada 24.marta likuma "Likums par budžetu un finanšu vadību" 35.pants nosaka, ka tikai finanšu ministrs valsts vārdā var ņemt aizņēmumus gadskārtējā valsts budžeta likumā atļautajos apmēros.
- Valsts aizņēmumu lietas atbilstoši finanšu ministra pilnvarojumam kārto Valsts kase, kas faktiski administrē centrālās valdības aizņēmumu un parāda vadību.
- Mūsu valsts parāda struktūrā lielāko īpatsvaru veido ārējais parāds, sasniedzot 85 % no kopējā valsts parāda.
- Latvijas vispārējās valdības parāds, kuru veido valsts un pašvaldību struktūru konsolidētais parāds, 2019.gada beigās veidoja aptuveni 10,84 miljardus euro jeb 34% no IKP.
- 2020.gadā tiek prognozēts, ka valdības parāds varētu pieaugt līdz 51,7% no IKP.
- Covid-19 krīzes dēļ, 2020.gada aprīlī vispārējais valdības parāds ir pārsniedzis 12 miljardus eiro.
- Saskaņā ar valsts parāda atmaksas grafiku 2019.–2021. gadā jāpārfinansē valsts parāda saistības vairāk kā 3,7 miljardu eiro apmērā.
- Finanšu tirgos svārstīgums būtiski pieauga vīrusa globālā uzliesmojuma dēļ, un tas izraisa arī valstu kredītreitinga uzcenojuma līmeņa kāpumu, līdz ar to aizņemšanās tirgos šobrīd ir mazliet dārgāka, nekā tā būtu normālos apstākļos.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

Aizņemšanās plāni (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 28.02.2020.]. Pieejams: https://www.kase.gov.lv/valsts-parada-vadiba/parada-vadibas-strategija/aiznemsanas-plani

CSP datubāze. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 28.02.2020]. Pieejams: https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/db

Likums par budžetu un finanšu vadību (spēkā esošā redakcija, 24.03.1994.). *Latvijas Vēstnesis,* 41, 06.04.1994. [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=58057

Parādu jūgā (2019). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams: https://juristavards.lv/doc/275081-paradu-juga/

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2019/Ceturksna%20biletens_4C_2019.pdf

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2018/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens_4C_2018.pdf

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2017/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens_4C_2017.pdf

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2016/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens_4C_2016.pdf

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2015/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens_4C_2015.pdf

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2014/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens_4C_2014.pdf

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2013/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens_4C_2013.pdf

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2012/4C_2012_ceturksna%20biletens.pdf

Valsts parāda vadības pārskati. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams:https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/public/SSD/P%C4%81rskati/Ceturk%C5%A1%C5%86a%20bi%C4%BCetens/2011/4.ceturk%C5%A1%C5%86a_bi%C4%BCetens_2011_Valsts_kase.pdf

Valsts parāda vadība. (2020). Elektroniskais resurss [skatīts 24.02.2020.]. Pieejams: https://www.kase.gov.lv/valsts-parada-vadiba/kas-ir-valsts-parads

Signe Jānelsiņa. STARPTAUTISKI FINANSĒTO PROJEKTU GRĀMATVEDĪBAS ORGANIZĀCIJAS UN UZSKAITES KĀRTĪBA LATVIJAS PLĀNOŠANAS REĢIONOS

Ekonomikas un kultūras augstskola, Grāmatvedība un audits, s.janelsina@gmail.com

Zinātniskais vadītājs: Dr. oec. Staņislavs Keišs

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Latvijas plānošanas reģioni, kuru uzdevums ir tieši saistīts ar reģionālās attīstības veicināšanu, dažādu mērķu sasniegšanai un aktivitāšu īstenošanai izmanto Eiropas Savienības fondu līdzekļus īstenojot 2014.-2020.gada plānošanas periodā vairāk kā 80 starptautiski finansētus projektus, kuru kopējais plānotais finansējums pārsniedz 50 milj. *euro* un, kurus īstenojot plānošanas reģioniem var rasties uz projektiem neattiecināmās izmaksas vai finansējuma nepilnīga apguve. Latvijas plānošanas reģioniem no pārraugošās ministrijas puses nav noteikti vienoti grāmatvedības uzskaites pamatprincipi, saskaņā ar kuriem ministrijai un visiem plānošanas reģioniem nodrošināt vienotu grāmatvedības uzskaites kārtību.

Pētījuma mērķis: Izpētot Latvijas plānošanas reģionos īstenojamo starptautiski finansēto projektu finansējuma apguvi un esošo grāmatvedības organizācijas, uzskaites kārtību, izstrādāt priekšlikumus grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtības pilnveidošanai.

Pētījuma metodes: Datu ieguvei: dokumentu analīze, aptauja, sekundāro datu analīze. Datu apstrādei: finanšu analīze, aptaujas rezultātu statistiskā datu analīze, grafiskā analīze.

Sasniegtie rezultāti: Apkopota informācija par Latvijas plānošanas reģionu īstenoto projektu finansēšanas kārtību, ieņēmumu un izdevumu veidiem, to atzīšanas teorētisko pamatojumu, kā arī kontrolējošo iestāžu atzītām un neatzītām projektu attiecināmajām izmaksām uz 30.09.2019. Salīdzināta visu plānošanas reģionu starptautiski finansēto projektu grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtība. Izstrādāti secinājumi un priekšlikumi starptautiski finansētu projektu grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtības pilnveidošanai.

Atslēgas vārdi: reģioni; projekti; ieņēmumi; izdevumi; uzskaite.

Ievads

Latvijas plānošanas reģioni, kuru uzdevums ir tieši saistīts ar reģionālās attīstības veicināšanu un kuru darbību pārrauga Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, dažādu mērķu sasniegšanai un aktivitāšu īstenošanai arī izmanto Eiropas Savienības fondu līdzekļus īstenojot 2014.-2020.gada plānošanas periodā starptautiski finansētus projektus:

- 5 projektus Eiropas sociālā fonda darbības programmā “Izaugsme un nodarbība", kuru īstenošanai plānošanas reģioni plāno maksimālo finansējumu 38 515 960 euro apmērā saskaņā ar normatīvos aktos noteikto maksimāli paredzamo summu;
- 80 projektus Eiropas Savienības Strukturālo un investīciju fondu mērķa "Eiropas teritoriālā sadarbība" programmās, kuru kopējais finansējums apstiprināts 12 244 702 euro apmērā.

Ņemot vērā, ka Latvijas plānošanas reģioni projektu īstenošanai priekšfinansējumu saņem no valsts budžeta līdzekļiem, kura izlietojums tiem jānodrošina efektīvs, lietderīgs un tiesisks, plānošanas periodam tuvojoties noslēgumam arī plānošanas reģioniem ir svarīgi izvērtēt esošā plānošanas perioda īstenojamo projektu:

- Finansējuma apguvi uz 30.09.2019.;

- Kontrolējošām iestādēm iesniegtās atskaitēs uz projektiem neattiecināmo izmaksu apjomu un to rašanās iemeslus;
- Grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtībā veicamos pilnveidojumus, tai skaitā finansējuma apguves pilnveidošanā un neattiecināmo izmaksu samazināšanā.

Latvijas plānošanas reģionos starptautiski finansēto projektu īstenošana, attiecināmo un neattiecināmo izmaksu aprēķināšana, uzskaite, finanšu plūsmas plānošana ir cieši sasaistāma ne tikai ar grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību, bet arī ar projektu grāmatvedības darba organizāciju un sadarbību ar projektu vadītāju projektu īstenošanas laikā, ņemot vērā, ka visas projektu īstenošanas ietvaros radušās izmaksas pirms to maksājumu veikšanas tiek vērtētas un apstiprinātas iestādē un tās grāmatvedībā atbilstoši projektos īstenotajām aktivitātēm un attaisnojuma dokumentos norādītajai informācijai.

Latvijas plānošanas reģioni grāmatvedības organizāciju un uzskaiti veic saskaņā ar budžeta iestādēm saistošajos normatīvos aktos noteikto kārtību, un to sagatavotos finanšu pārskatus konsolidē Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija.

Pētījuma mērķis: Izpētot Latvijas plānošanas reģionos īstenojamo starptautiski finansēto projektu finansējuma apguvi un esošo grāmatvedības organizācijas, uzskaites kārtību, izstrādāt priekšlikumus grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtības pilnveidošanai Latvijas plānošanas reģionos.

Pētījuma periods: No 01.01.2014. līdz 27.11.2019.

Pētījuma ierobežojumi: Pētījuma ietvaros ir pētīta tikai 2014.-2020.gada plānošanas perioda "Eiropas teritoriālā sadarbība" un "Izaugsme un nodarbinātība" programmu un projektu grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtība Latvijas plānošanas reģionos, kas neatspoguļo informāciju par citu starptautiski finansēto projektu no citiem finansēšanas avotiem, kā piemērām HORIZON 2020, ERASMUS +, grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību.

Sasniegtie rezultāti: Izstrādāti priekšlikumi grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtības pilnveidošanai Latvijas plānošanas reģionos.

Pētījumā lietotie saīsinājumi:

Eiropas Savienības Strukturālo un investīciju fondu mērķa "Eiropas teritoriālā sadarbība"	"Eiropas teritoriālā sadarbība"
Vides Aizsardzības un Reģionālās attīstības ministrijas	VARAM
Vidzemes plānošanas reģions	VPR

Starptautiski finansētu projektu īstenošana Latvijas plānošanas reģionos

Latvijā reģionālās attīstības plānošanai, koordinācijai un pašvaldību sadarbības nodrošināšanai ir izveidoti 5 plānošanas reģioni, kuru darbību pārrauga Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, kas noteikta kā vadošā iestāde Latvijā reģionālās politikas izstrādē, īstenošanā un uzraudzībā

Saskaņā ar attīstības programmā minētiem uzdevumiem un attiecīgām darbībām, Latvijas plānošanas reģioni pieņem vai nepieņem lēmumu par dalību starptautiski finansētos projektos, kur projektu saturs tiek veidots atbilstoši katra plānošanas reģiona Attīstības programmai un finanšu iespējām .

Plānošanas reģionu projektiem piešķir reģionālās attīstības finansējumu tikai tad, ja tie atbilst reģionālā vai vietējā līmeņa teritorijas attīstības plānošanas dokumentos noteiktajiem mērķiem, prioritātēm, paredzētajai rīcībai.

Katra projekta budžetu plānojot plānošanas reģioni ņem vērā specifiku attiecināmo un neattiecināmo izmaksu noteikšanai, kas ir noteiktas katra projekta programmmas saistošajās vadlīnijās, kā arī, ka starptautiski finansētu projektu īstenošanā ir nepieciešams nacionālo resursu līdzfinansējums. "Eiropas teritoriālā sadarbība" un "Izaugsme un nodarbinātība" programmās un projektos, ko īsteno plānošanas reģioni, nacionālais līdzfinansējums veido 15% no projektu kopējā budžeta.

2014.-2020.gada plānošanas periodā plānošanas reģioni reģionālās attīstības politikas īstenošanas ietvaros aktīvi iesaistās "Eiropas teritoriālā sadarbība" programmu 89 projektu īstenošanā, kur plānošanas reģioni īsteno: 61 projektu ar finansējumu kā iesaistītie partneri, 19 projektus ar finansējumu kā vadošie partneri, 9 projektus bez finansējuma kā asociētie partneri (1.tabula).

1.tabula. 2014.-2020.gada plānošanas periodā apstiprināto Latvijas plānošanas reģionu īstenoto "Eiropas teritoriālā sadarbība" programmu 80 projektu (ar fnansējumu) skaits un finansējums sadalījumā pa programmām uz 31.07.2019. (Avots: autores apkopojums)

Programmas	Kurzemes plānošanas reģions	Zemgales plānošanas reģions	Rīgas plānošanas reģions	Vidzemes plānošanas reģions	Latgales plānošanas reģions	Kopā: EUR
Baltijas jūras reģiona programma	571 991	576 992	878 429	1 892 248		3 919 660
Centrālā Baltijas jūras reģiona	411 587	337 379	784 187	721 414		2 254 566
Igaunijas-Latvijas pārrobežu	561 408		403 635	730 506		1 695 548
INTERREG Europe starpreģionu		771 574	267 798	908 817		1 948 189
Latvijas-Krievijas pārrobežu					338 480	338 480
Latvijas-Lietuvas pārrobežu	663 451	703 739			262 713	1 629 902
Latvijas-Lietuvas-Baltkrievijas pārrobežu		412 140				412 140
URBACT III starpreģionu			46 217			46 217
Projektu skaits	15	18	17	26	18	
Kopā: EUR	2 208 436	2 801 823	2 380 266	4 252 984	601 193	12 244 702

Eiropas sociālā fonda darbības programmā "Izaugsme un nodarbība" plānošanas reģioni kā finansējuma saņēmēji sadarbībā ar sadarbības partneriem īsteno 5 projektus, kur saskaņā ar MK noteikumu Nr.313 aktuālajā redakcijā 10. punktā noteikto projektos maksimāli paredzamās summas plānošanas reģioni plāno 38 515 960 *euro* apmērā (1.att.).

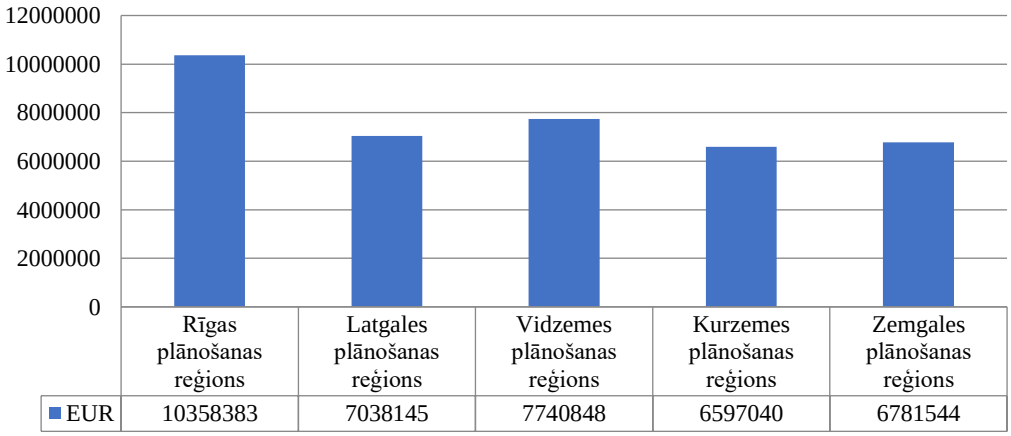

1.att. Maksimāli attiecināmo izmaksu kompsummas "Izaugsme un nodarbinātība" projektos, ko plānošanas reģioni plānoja līdz 31.12.2018. (Avots: autores apkopojums)

Plānošanas reģionā projekta vadība tiek veidota uz esošo darbinieku bāzes, kas nodrošina, ka darbiniekiem jau ir pieredze projektu īstenošanā, ka darbinieki ir speciālisti savās jomās, ka darbinieki labi pārzina plānošanas reģiona darbību un attīstību, lai nodrošinātu projekta dokumentācijas, aktivitāšu, izmaksu attiecināmību un atbilstību normatīvos aktos noteiktam.

Pareizai finanšu pārvaldībai "Eiropas teritoriālā sadarbība" un "Izaugsme un nodarbinātība" programmu projektiem, atbildīgās iestādes ir izstrādājušas vadlīnijas, kurās tiek sniegts attiecināmo izmaksu skaidrojums atbilstoši programmu rokasgrāmatās noteiktām projekta izmaksu budžeta līnijām, nosakot detalizētāk kādas izmaksas ir attiecināmas katrā no projekta izmaksu budžeta līnijām.

Attiecināmo un neattiecināmo izmaksu noteikšanai 2014.-2020.gada plānošanas periodā ES fondu līdzfinansētajos projektos, minētajās vadlīnijās ir noteikti sekojoši izmaksu veidi:

- Tiešās attiecināmās izmaksas;
- Netiešās attiecināmās izmaksas ir projekta attiecināmās izmaksas, kas nav tieši saistītas ar projekta rezultātu sasniegšanu, bet atbalsta un nodrošina atbilstošus apstākļus projekta veicamo darbību realizācijai un projekta rezultātu sasniegšanai;
- Neattiecināmās izmaksas ir projekta ietvaros plānotās izmaksas, kas netiek atbalstītas kā attiecināmās izmaksas (Finanšu ministrija, 2017, 4. lpp.).

Attiecībā uz projektu attiecināmajām izmaksām finansējuma saņēmējiem:

- Pievienotās vērtības nodoklis ir neattiecināmas izmaksas, ja to ir iespējams atgūt normatīvos aktos noteiktā kārtībā;
- Iepērkot pakalpojumus, organizējot iepirkumus jāņem vērā normatīvie akti iepirkuma jomā;
- Nav atļauts saņemt finansējumu vienu un to pašu attiecināmo izmaksu apmaksai no vairākiem finanšu instrumentiem (Finanšu ministrija, 2017, 4.-6. lpp.).

Īstenojot starptautiski finansētus projektus VPR grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtība tiek veikta saskaņā ar noslēgtajos līgumos, attiecīgās programmas vadlīnijās, spēkā esošajos normatīvajos aktos (kas attiecas uz ES finansēto projektu ieviešanu, īstenošanu, grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību) noteikto kārtību, ievērojot:

- Publiskā sektora grāmatvedības uzskaiti regulējošos normatīvos aktus;
- Normatīvos aktus, kas regulē konkrētas programmas un projekta ieviešanas, īstenošanas, uzraudzības, finansēšanas kārtību.

Pētījuma metodoloģija

Lai iegūtu informāciju par ieteicamiem uzlabojumiem starptautiski finansētu projektu grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtībā Latvijas plānošanas reģionos rezultātu izstrādei un atspoguļošanai, laika periodā no 21.10.2019.-15.11.2019. veiktas trīs aptaujas:

- 2014.-2020.gada plānošanas periodā Latvijas plānošanas reģionu īstenojamo "Eiropas teritoriālā sadarbība" un "Izaugsme un nodarbinātība" programmu:
    - Projektu vadītāju aptauja;
    - Projektu grāmatvežu aptauja;
- Visu 5 Latvijas plānošanas reģionu galveno grāmatvežu aptauja.

Latvijas plānošanas reģionu īstenojamo "Eiropas teritoriālā sadarbība" un "Izaugsme un nodarbinātība" programmu projektu vadītāju un projektu grāmatvežu aptaujas mērķis bija iegūt:

- Informāciju par īstenojamo starptautiski finansēto projektu finansējuma apguvi, kontrolējošo iestāžu apstiprinātām uz projektiem attiecināmajām un neattiecināmamajām izmaksām;
- Būtiskākiem iemesliem kontrolējošām iestādēm uz projektiem attiecināmo izmaksu neapstiprināšanai un, iespējami, pilnīga finansējuma neapguvei;
- Ieteicamiem uzlabojumiem, pilnveidojumiem grāmatvedības darba organizācijas un uzskaites kārtībā, kas varētu ietekmēt projekta finansējuma pilnīgāku apguvi un neattiecināmo izmaksu rašanos.

Lai pētījuma izstrādes ietvaros iegūtu pilnvērtīgu informāciju par to kā visiem plānošanas reģioniem sokas ar 80 "Eiropas teriotoriālā sadarbība" programmu projektu, darba autore vērsās pie 1.līmeņa kontrolējošās iestādes Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas ar lūgumu sniegt informāciju par Latvijas plānošanas reģionu minētās programmas projektu iesniegtajos pārskatos apstiprinātām un neapstiprinātām summām uz 30.09.3019., biežāk neapstiprinātām izmaksām un to iemesliem (1.tabula).

Latvijas plānošanas reģionu galveno grāmatvežu aptauja, kurā piedalījās visu (5) plānošanas reģionu galvenās grāmatvedes, tika veikta, lai iegūtu informāciju kas plānošanas reģioniem ir kopīgs un atšķirīgs starptautiski finansētu projektu grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtības nodrošināšanā salīdzinājumā ar Vidzemes plānošanas reģiona grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību.

Pētījuma rezultāti

"Eiropas teriotoriālā sadarbība" programmu projektu 1.līmeņa kontrolējošās iestādes Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas sniegtā informācija liecina, ka uz 2019.gada 30.septembri Latvijas plānošanas reģioniem "Eiropas teriotoriālā sadarbība" programmu projektos apstiprināts īstenojamo projektu kopējais finansējum 12 244 702 *euro* apmērā.

2.tabula. 2014.-2020.gada plānošanas periodā Latvijas plānošanas reģionu īstenoto "Eiropas teritoriālā sadarbība" programmu īstenojamo projektu apstiprinātās izmaksas uz 30.09.2019.. (Avots: Autores apkopojums; Latvijas plānošanas reģionu projektu vadītāju aptauja, 2019; VARAM, 2019)

	Kopā	Kuzemes plānošanas reģions	Zemgales plānošanas reģions	Rīgas plānošanas reģions	Vidzemes plānošanas reģions	Latgales plānošanas reģions
Projektu skaits	80	15	18	17	26	4
Projektu kopsummas, EUR	**12 244 702**	**2 208 436**	**2 801 823**	**2 380 266**	**4 252 984**	**601 193**
1.līmeņa kontrolējošā iestādei iesniegtajos pārskatos iesniegtās izmakas, EUR	5 846 224	1 232 713	1 072 948	1 260 961	2 11 2752	166 850
1.līmeņa kontrolējošā iestādei iesniegtajos pārskatos, kam ir sniegts atzinums, apstiprinātās izmaksas, EUR	5 805 220	1 231 214	1 064 648	1 243 162	2 099 346	166 850
1.līmeņa kontrolējošā iestādei iesniegtajos pārskatos neapstiprinātās izmaksas vai nav izsniegts atzinums, EUR	41 004	1 499	8 300	17 799	13 406	0
1.līmeņa kontrolējošā iestādei iesniegtajos pārskatos nav iesniegtas izmaksas, EUR	6 398 478	975 723	1 728 875	1 119 305	2 140 232	434 343
Biežāk neapstiprinātās izmaksas un neapstiprināšanas iemesli	Iesniegtos pārskatos iekļautas izmaksas, kuras: • neatbilst projekta programmas prasībām; • programmas nosacījumi paredz, ka ir sedzamas no netiešām attiecināmajām izmaksām; • radušās neatbilstoši veiktos iepirkumos.					

Uz 30.09.2019. Latvijas plānošanas reģioni "Eiropas teritoriālā sadarbība" programmu projektu īstenošanas ietvaros pieejamo kopējo projektu finansējumu ir apguvuši 47% apmērā.

Vērtējot "Eiropas teritoriālā sadarbība" programmu projektu kontrolējošās iestādes neapstiprināto vai pārskatā neiekļauto izmaksu apjomu, projektu īstenošanas terminus, projektu atskaišu iesniegšanas un izskatīšanas kārtību, projektu vadītāju sniegto viedokli, secināms, ka:

- Kopumā no apgūstamiem 12.2 miljoniem *euro* plānošanas reģioniem kopumā vēl jāapgūst vairāk kā 55% jeb 5,8 miljoni *euro* finansējums;
- Iesniegtajos pārskatos neapstiprinātas izmaksas saistāmas ar:
    - Iesniegtiem pārskatiem, kuru periods beidzas 30.09.2019., ko projekta īstenotājs kontrolējošai iestādei iesniedz pēc 30.09.2019.,
    - Iesniegtiem pārskatiem, kuri kontrolējošā iestādē ir izvērtēšanas procesā un par kuriem nav saņemts atzinums;
    - Izmaksām, ko kontrolējošā iestāde neatzīst kā uz projektiem attiecināmās izmaksas ņemto vērā katrā projektā plānoto un atbilstoši programmas nosacījumos un normatīvos aktos noteikto.
- Iesniegtajos pārskatos neiekļautas izmaksas ir saistāmas ar iesniedzamo pārskatu periodu un iesniegšanas biežumu, kā rezultātā uz 30.09.2019. projekta īstenotājs var nebūt iesniedzis kontrolējošai iestādei pārskatu par izmaksām, kas radušās projektu īstenošanas laikā līdz 30.09.2019. un kuru pārskata iesniegšanas termiņā beidzas vēlāk kā 30.09.2019.

Salīdzinājumā ar "Eiropas teritoriālā sadarbība" programmu 80 projektu kopējo finansējumu 12,2 milj. *euro,* Latvijas plānošanas reģionos īstenojamo "Izaugsme un nodarbinātība" programmas 5 projektu kopējais pieejamais finansējums ir 3 reizes lielāks un to finanšu kontroli nodrošina Centrālā finanšu un līgumu aģentūra (3.tabula).

3.tabula. Latvijas plānošanas reģionu 2014.-2020.gada plānošanas periodā "Izaugsme un nodarbinātība" īstenojamo projektu finformācijas apkopojums (Avots: Autores apkopojums; Latvijas plānošanas reģionu projektu vadītāju aptauja, 2019; CFLA, 2019)

Informācija par īstenotajiem deinstitucionalizācijas projektiem	Kuzemes plānošanas reģions	Zemgales plānošanas reģions	Rīgas plānošanas reģions	Vidzemes plānošanas reģions	Latgales plānošanas reģions	Kopā:
Projektu skaits	1	1	1	1	1	5
Iesaistīto sadarbības partneru skaits	28	26	32	32	21	139
CFLA apstiprinātas izmaksas uz 30.09.2019., EUR	~912 500	1 359 841	1 304 405	980 385	Nav informācijas	-
Apstiprināto izmaksu apjoms no kopējām MK noteikumos Nr.313 noteiktās paredzamās maksimālās projektu summas, EUR	~13,83%	20%	12,59%	12,66%	-	-
MK noteikumos Nr.313 noteiktās paredzamās maximālās projektu summas, EUR	6597040	6781544	10358383	7740848	7038145	38 515 960
Kopējais finansējums pēc CFLA datiem 31.07.2019., EUR	6596942	6774348	10358281	7740708	7035495	38 505 774
Starpība starp MK noteikto maksimālo finansējumu un CFLA publicēto finansējumu, EUR	98	7196	102	140	2650	10186

Lai gan Latvijas plānošanas "Izaugsme un nodarbinātība" īstenojamo projektu plānojamais maksimālais finansējums noteikts MK noteikumos Nr.313, programmas projektu kontroli nodrošināmās institūcijas CFLA publicētā informācija uz 31.07.2019. liecina, ka kopējais projektu finansējums plānošanas reģioniem pieejams par 10 186 *euro* mazāk.

"Izaugsme un nodarbinātība" programmas projektu faktiskā īstenošana ir pietiekami sarežģīta un laikietilpīga, par ko liecinā arī 4 no 5 plānošanas reģionu sniegtā informācija (15.tabula), ka kopš projekta īstenošanas uzsākšanas no 2015. gada līdz 30.09.2019. projektu īstenošanas ietvaros kontrolējošā iestāde apstiprinājusi izmaksas tikai 12% -20% apmērā no maksimālās projektos paredzamās summas, jo:

- Projektu īstenošana normatīvos aktos paredzēta no 2015.gada līdz 2023.gada 31.decembrim, kas par 1 gadu pagarināts salīdzinājumā ar sākotnēji plānoto projektu īstenošanas beigu termiņu 2022.gada 31.decembri;
- Plānošanas reģioni projektus īsteno kā finansējuma saņēmēji sadarbībā ar 139 iesaistītiem sadarbības partneriem, sadarbības partneriem kompensējot izmaksas, kas radušās projektu īstenošanas laikā noteikto uzdevumu izpildei un mērķu sasniegšanai, saskaņā ar attaisnojuma dokumentiem, kur atsevišķos gadījumos iesniegtajos attaisnojuma dokumentos iekļautā informācija nenodrošina saimnieciskā darījuma izsekojamību un normatīvos aktos noteiktos attaisnojuma dokumentu rekvizītus.

Projektu vadītāju sniegtais vērtējums 2,92 no 5 (kur 1- ļoti sarežģīti 2- sarežģīti 3- vidēji 4- viegli 5- ļoti viegli) par to, cik viegli vai sarežģīti, kā projekta vadītājam ir īstenot projektu, lai maksimāli sasniegtu projekta mērķi un apgūtu finansējumu, liek secināt, ka realizēt projektu saskaņā ar plānoto finansējuma grafiku nemaz tik vienkārši nav, jo, kā projektu vadītāji paši min, gan aktivitāšu norisi, gan finansējuma apguvi ietekmē daudz un dažādi faktori, kā piemēram:

- Projekta īstenošanā nomainoties projekta vadītājam, grāmatvedim;
- Plānoto izmaksu ietaupījums vai pārtēriņš, kas rodas iepirkumu rezultātā;
- Pakalpojumu cenu svārstības, kas atkarīgas no pieprasījuma un pakalpojumu, ekspertu pieejamības;
- Vairāk projekta komandai pašai iesaistoties aktivitāšu nodrošināšanā izmaksas rodas mazākas kā pakalpojumu iepērkot;
- Laika trūkums, ja projekta vadītājs noslogots, nepietiek laika plānot aktivitātes;
- Neprecīzas naudas plūsmas plānošana un kontrole;
- Nevar atrast nepieciešamos speciālistus pēc izsludinātajiem konkursiem uz vakantajiem amatiem, kā rezultātā projektam piesaistītais personāls tiek pieņemts darbā, kad projekta īstenošana ir uzsākta, kā dēļ rodas līdzekļu ietaupīšana;
- Atbilstošas infrastruktūras vai pakalpojumu sniedzēju trūkums, kā rezultātā projektā plānotos pasākumus, aktivitātes nav iespējams realizēt atbilstoši projekta nosacījumiem, lai izmaksas būtu attiecināmas;
- Neparedzēti gadījumi, kas bieži vien kavē aktivitāšu ieviešanu;
- Finanšu apguve ir saistīta arī ar nodokļu nemainību, inflāciju vai deflāciju;
- Finansējuma apguves prognozi ietekmē arī iesaistīto sadarbības partneru daudzums;

Lai arī ir tik daudz un dažādi ārējie faktori, kas ietekmē projektu finansējuma apguvi, aptaujas rezultāti liecina, ka, lai projektu finansējumu varētu apgūt pilnīgāk Latvijas plānošanas reģionos:

- Ieteicams projektu plānot un īstenot vienam un tam pašam projekta vadītājam un grāmatvedim, kas ir bijuši iesaistīti projekta pieteikuma sagatavošanas procesā;
- Iesaistītām pusēm projekta budžetu sagatavot rūpīgi atbilstoši plānotām aktivitātēm, pieejamiem resursiem, esošai un plānotai nodokļu politikai;
- Nodrošināt projektu vadītājiem projekta grāmatvežu atbalstu un iesaisti projekta naudas plūsmas, izmaksu plānošanā, izlietojumā un finansējuma apguves kontrolē;
- Projekta grāmatvedim nepieciešams piedalīties ne mazāk kā 1 projekta partneru sanāksmē, kur tiek pārrunātas projekta aktivitātes, laika un finanšu grafiks, lai grāmatvedis labāk pārzinātu plānotās projekta aktivitātes un ar to saistītās plānotās izmaksas;
- Projekta grāmatvedim brīdināt projekta vadītāju par finansējuma nepietiekamību vai neapguvi.

Lai pēc iespējas pilnīgāk līdz projektu īstenošanas beigām varētu apgūt projektu finansējumu, Latvijas plānošanas reģioniem jau šobrīd un arī turpmāk periodiski:

- Rūpīgi ir jāizvērtē katra projekta, iespējami, neapgūstamā finansējuma iemesli un iepējas to vēl apgūt, lai izvērtētu, kā atbilstoši tālāk rīkoties;
- Jāizstrādā un jānodrošina iestādē visiem pieejams rīcības plāns ar norādēm par rīcībām, iesaistītām personām, termiņiem gadījumiem, ja projekta īstenošanas laikā kādā no projekta īstenošanas stadijām ir skaidrs, ka kāda projekta finansējums var netikt apgūts pilnībā, lai savlaicīgi veiktu atbilstošus grozījumus:
    - Finansēšanas plānā;
    - Projekta partnerības līgumā;
    - Līgumā ar programmas vadošo iestādi par programmas līdzfinansējuma piešķiršanu.

VPR projektu vadītāju sniegtā informācija liecina, ka 27 projektu īstenošanas laikā līdz 30.09.2019. finanšu kontrolējošās iestādes nav apstiprinājušas izmaksas 2309 EUR apmērā, kas galvenokārt radušās projekta īstenotājam un kontrolējošai iestādei atšķirīgi interpretējot vadlīnijās un normatīvos aktos noteiktās attiecināmās izmaksas.

Lai projektu īstenošanas ietvaros nodrošinātu izmaksu maksimālu attiecināmību uz projektu īstenošanas izmaksām, Latvijas plānošanas reģioniem jānodrošina, ka projektos atbildīgie darbinieki:

- Precīzi pārzina projektos paredzētās aktivitātes;
- Izmaksas rūpīgi plāno atbilstoši projektu pieteikumumos plānotām izmaksām;
- Seko līdzi projektu pieteikumos norādītajiem rezultatīvajiem rādītājiem;
- Stingri ievēro projektu programmās, rokasgrāmatās, vadlīnijās noteiktos nosacījumus;
- Atbildīgi sagatavo iepirkumu, tirgus izpētes dokumentāciju.
- Neskaidrību un šaubu gadījumā par izmaksu attiecināmību, vēršas pie projekta vadītājiem, plānošanas reģionu un to nodaļu vadītājiem vai kontrolējošās iestādes atbildīgām personām;
- Kontrolē visas izmaksu pamatojošās dokumentācijas esamību un izsekojamību;
- Dokumentu sagatavošanā un pārbaudē ievēro vismaz 4 acu principu, pārliecinoties par dokumentos norādītās informācijas un datu korektumu;

- Nodrošina projektā iesaistīto sadarbības partneru informēšanu un konsultēšanu par projektu šitenošanas ietvaros projektu attiecināmajām izmaksām;
- Projekta darbinieku noslodzes maiņu vienmēr saskaņo ar projekta vadītāju;
- Apmainās ar pieredzi par izmaksu attiecināmību vai neattiecināmību uz projektu īstenošanas izmaksām.

Grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtības Latvijas plānošanas reģionos

Projektu grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtība plānošanas reģionos tiek veikta saskaņā ar katrā plānošanas reģionā izstrādātu un apstiprinātu vienoto grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību, kā rezultātā neviens no plānošanas reģioniem neizstrādā:

- Katrai programmai atsevišķu grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību, kas attiecināmā uz konkrētās programmas projektiem;
- Katram projektam savu grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību.

Latvijas plānošanas reģionu grāmatvedības uzskaitē:

- Ar projektiem saistītus ieņēmumus un izdevumus uzskaita atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajiem budžeta ieņēmumu kontiem (klasifikācijai), ekonomiskās klasifikācijas kodiem un projektu kodiem, piemērojot tos iestādes darbības specifikai;
- Katra projekta atsevišķa grāmatvedības uzskaite un kārtošana nodrošina projekta finanšu rādītāju iekļaušanu kopējos grāmatvedības uzskaites reģistros un finanšu atskaitēs, kā arī vienlaicīgi nodrošina katram projektam individuālu grāmatvedības uzskaiti un datu pieejamību;
- Katram projektam tiek nodrošināts savs norēķinu konts Valsts kasē;
- Katra projekta dokumenti tiek glabāti atsevišķi no plānošanas reģionu pamatdarbības dokumentiem;
- Projektu izmaksu veidi tiek iedalīti atbilstoši īstenojamo projektu darbību regulējošo normatīvo aktu noteiktai kārtībai:
    - Tiešās attiecināmās izmaksas;
    - Netiešās attiecināmās izmaksas;
    - Neattiecināmās izmaksas.
- Ar projektiem saistītu ieņēmumu, izdevumu atzīšana un uzskaite tiek veikta pēc uzkrāšanas principa, kas nosaka, ka ieņēmumus un izdevumus atzīst periodā, kad tie radušies, neatkarīgi no tā, vai nauda ir saņemta vai samaksāta;
- Projektu attiecināmajās izmaksās iekļauj arī pievienotās vērtības nodokļa summu, kas ir samaksāta pakalpojuma sniedzējam par pakalpojuma nodrošināšanu vai preču piegādātājam par preču piegādi saskaņā ar saņemtiem attaisnojuma dokumentiem, ņemot vērā, ka nav reģistrēti kā PVN maksātāji PVN maksātāju reģistrā.

Darba autore pēc visu plānošanas reģionu galveno grāmatvežu viedokļu apkopošanas secina, ka salīdzinājumā ar Vidzemes plānošanas reģionu visi plānošanas reģioni vienlīdzīgi grāmatvedības uzskaitē atzīst un uzskaita projektu īstenošanas ietvaros radušās projektu attiecināmās izmaksas.

Būtiskākās atšķirības veidojas:

- Avansā saņemtā transferta uzskaitē,jo:

- avansā saņemto transfertu no VARAM PR neatzīst pēc vienotiem principiem, jo ir plānošanas reģioni, kas to atzīst kā:
  - saistības un naudas līdzekļu palielinājumu un ir plānošanas reģioni, kas to atzīst kā
  - ieņēmumus un naudas līdzekļu palielinājumu.
- Pārskata gada beigās saņemtos un neizlietotos transfertu līdzekļus atzīst arī atšķirīgi kā:
  - saistības un ieņēmumu samazinājumu vai
  - saistību par avansā saņemto transfertu samazinājumu un ieņēmumus.

- Netiešo attiecināmo izmaksu uzskaitē, jo minēto izmaksu veikšanai un uzskaitei 3 plānošanas reģioniem izmaksas veic no projektu norēķinu konta pa tiešo, bet 2 nodrošina atsevišķu norēķinu kontu Valsts kasē un grāmatvedības uzskaitē.

Avansā saņemtā transferta grāmatvedības uzskaites pilnveidošanai, Vidzemes un Rīgas plānošanas reģioniem, kas avansā saņemto transfertu atzīst kā ieņēmumus, nepieciešams izvērtēt avansā saņemtā transferta atzīšanu un veicamo grāmatojumu grāmatvedības uzskaitē, lai nodrošinātu tā atbilstību normatīvos aktos noteiktam, kur MK noteikumu Nr.87 339.punkts un Valsts kases izstrādātā rokasgrāmatā noteikts, ka budžeta iestāde saņemot transferta pārskaitījumu pirms transferta izlietojuma, saņemot transferta pārskaitījumu, atzīst saistības par avansā saņemto transfertu (4.tabula)

4.tabula. Kārtība kādā veicama Latvijas plānošanas reģionos avansā saņemto transfertu un saņemtā ārvalstu finansējuma atzīšana (Avots: autores apkopojums)

Darbība	AVANSĀ SAŅEMTI TRANSFERTI	GRĀMATOJUMS	
		Debets	Kredīts
1)	Saņemts avansā transferts projekta realizācijai no savas ministrijas (100%)	262x	593x
2)	Saistību samazinājums par avansā saņemto transfertu un pārskata perioda ieņēmumu atzīšana (saskaņā ar iesniegto pārskatu apstiprinājumiem):		
	Ja apstiprinājums saņemts līdz nākamā pārskata gada 31.janvārim	593x	6xxx
	Ja transferta izlietojumu apstiprina pēc nākamā pārskata gada 31.janvāra	593x	8753
3)	Neatbilstoši veikto izdevumu un avansā saņemto un neizlietoto transfertu atmaksa 100% apmērā savai ministrijai (VARAM):		
	Pārmaksas un prasību atmasas, kas veidojušās iepriekšējos saimnieciskos gados, ieskaita valsts budžeta izpildītāja atvērtajā norēķinu kontā Valsts kasē, piemērojot: Maksātāja EKK 7813 Saņēmēja EKK 17.1.3.0.	593x	262x
	Ja līdzekļi, kas saņemti projekta īstenošanai, tiek atmaksāti viena gada ietvaros, tad projekta īstenotājs tos atmaksā ar ieņēmumu samazinājumu tajā kontā, no kurienes saņēma piemērojot: Maksātāja EKK 7353 Saņēmēja EKK 18.3.1.3.	593x	262x

Lai gan normatīvos aktos noteiktā kārtība nenosaka tieši, kas Latvijas plānošanas reģionu gadījumā apstiprina transferta izlietojumu, vai VARAM kā valsts budžeta līdzekļu pārskaitītājs vai kontrolējošā iestāde, kas izsniedz atzinumu par projektos apstiprinātajām izmaksām, visiem plānošanas reģioniem sadarbībā ar VARAM nepieciešams pārskatīt esošo grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību, lai nodrošinātu, ka transferta ieņēmumu atzīšanu un saistību par avansā saņemto transfertu samazināšana plānošanas reģionos tiktu veikta pēc vienotas grāmatvedības uzskaites kārtības saskaņā ar MK noteikumu Nr. 87 340.-342.punkā noteikto, kur noteikts, ka transfertu (ar noteikumu) saņēmēju grāmatvedības uzskaitē:

- Transferta ieņēmumus atzīst pārskata gadā, kurā veikts <u>apstiprinātais transferta izlietojums</u>, ja izlietojums apstiprināts pārskata gadā vai līdz nākamā pārskata gada 31. janvārim (ieskaitot);

- Atzīstot transferta ieņēmumus, samazina saistības par avansā saņemto transfertu.

25.11.2019. izvērtējot visu 5 Latvijas plānošanas reģionu mājaslapās publicēto informāciju par 2018.gada publiskajiem gada pārskatiem secināms, ka nevienā publiskotajā 2018.gada pārskatā neatspoguļojas informācija par plānošanas reģionu bilanci, kur būtu redzama informācija par saistībām pret ministriju par avansā saņemtiem transfertiem uz gada sākumu un beigām, kā rezultātā darba izstrādes gaitā nebija iespējams iegūt salīdzināmu informāciju par plānošanas reģionu ilgtermiņa ieguldījumiem, apgrozāmiem līdzekļiem, ilgtermiņa un īstermiņa saistībām, t.sk. informāciju par saistībām pret ministriju par avansā saņemtiem transfertiem uz gada sākumu un beigām.

Secinājumi

Veicot pētījumu, darba autore secina, ka:

1. 2014.-2020.gada plānošanas periodā Latvijas plānošanas reģionu īstenotajiem starptautiski finansētiem projektiem pēc datiem uz 30.09.2019. apstiprinātas attiecināmās izmaksas mazāk kā 1/3 no kopējā apstiprinātā projektu finansējuma, kas pārsniedz .
2. Projektu finanšu kontroli nodrošinošās iestādes izvērtējot plānošanas reģionu iesniegtos finanšu pārskatus/maksājumu pieprasījumus ir atzinušas uz projektiem neattiecināmās izmaksas vairāk kā 12000 *euro* apmērā;
3. Projektu darbību, ieņēmumu un izdevumu atzīšanu, grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību Latvijas plānošanas reģionos regulē ievērojams skaits normatīvo aktu, kas rada risku neievērot kādā normatīvā aktā noteiktās prasības.
4. Latvijas plānošanas reģionu grāmatvedības uzskaitē avansā saņemtā transferta saņemšanas un izlietojuma atzīšanas brīdī netiek izmantota vienota pieeja avansā saņemtā transferta atzīšanā un uzskaitē kā to paredz normatīvie akti.

Balstoties uz secinājumiem, darba autore izvirza sekojošus priekšlikumus:

1. <u>Latvijas plānošanas reģionu atbildīgiem vadītājiem</u>, lai projektu finansējumu apgūtu pilnīgāk,
    - periodiski sekot projektu finansējuma apguvei, kā arī nodrošināt projektu vadītājiem projekta grāmatvežu un citu speciālistu atbalsts, iesaiste projekta naudas plūsmas un izmaksu plānošanā, izlietojumā un finansējuma apguves kontrolē.
    - apkopot informācija par kontrolējošo iestāžu neapstiprinātām attiecināmajām izmaksām un to rašānās iemesliem, lai samazinātu riskus projektu neattiecināmās izmaksas gūt atkārtoti un nodrošinātu finanšu resursu izlietojumu pamatotu un lietderīgu.
2. <u>Vidzemes plānošanas</u> reģionam un citiem plānošanas reģioniem, pēc nepieciešamības, pilnveidot iekšējos normatīvos dokumentus ar informāciju, aprakstiem, shēmām par kārtību kādā darbinieki iesaistās projektu plānošanā, īstenošanā, uzraudzībā un normatīviem aktiem, kas vērā ņemami īstenojot projektus, nosakot projektu attiecināmās izmaksas, sagatavojot attaisnojuma dokumentus utt.
3. <u>VARAM</u> periodiski organizēt ministrijas tikšanos/komunikāciju plānošanas reģionu galvenajiem grāmatvežiem grāmatvedības organizācijas un uzskaites kārtību ietekmējošu jautājumu pārrunāšanai un kopīgu lēmumu pieņemšanā vienotas pieejas grāmatvedības uzskaites nodrošināšanai ministrijā un plānošanas reģionos, t.sk. transfertu saņemšanas un apstiprinātā izlietojuma atzīšanas uzskaitē.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

Finanšu ministrija (2019). Vadlīnijas attiecināmo un neattiecināmo izmaksu noteikšanai 2014.-2020.gada plānošanas periodā. Elektroniskais resurss [skatīts 24.10.2019.]. Pieejams:

https://www.esfondi.lv/upload/Vadlinijas/2.1.attiecinamibas-vadlinijas_2014-2020.pdf

LR Ministru kabineta noteikumi Nr.313 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.2.specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt kvalitatīvu institucionālai aprūpei alternatīvu sociālo pakalpojumu dzīvesvietā un ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu pieejamību personām ar invaliditāti un bērniem" 9.2.2.1.pasākuma "Deinstitucionalizācija" īstenošanas noteikumi" (spēkā esoša redakcija). Latvijas vēstnesis, 124, 30.06.2015. [skatīts 15.10.2019.]. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/274957

Jānelsiņa, S. (2019). *Aptauja projektu vadītājiem.* Elektroniskais resurss [skatīts 30.04.2020]. Pieejams:

https://forms.office.com/Pages/AnalysisPage.aspx?id=_a1474k8dE2TP0HB0nxECR11ff9wHh5Dm994jesIMn9UM0xHSFVOTTJVOFlMSkJaUU9JOENMVVkxTC4u&AnalyzerToken=mbKbb3t0tTN1wt0MFoSd8J2YjUVabUj1

Jānelsiņa, S. (2019). *Aptaujas projektu grāmatvežiem.* Elektroniskais resurss [skatīts 30.04.2020]. Pieejams:

https://forms.office.com/Pages/AnalysisPage.aspx?id=_a1474k8dE2TP0HB0nxECR11ff9wHh5Dm994jesIMn9UOERWQjNERDVURk02Uk1aT0RWRlhBS1BYRy4u&AnalyzerToken=4J8rDBlaZxTezycTZYEHpwkH2qYA6thg

Jānelsiņa, S. (2019). *Aptauja galvenajiem grāmatvežiem.* Elektroniskais resurss [skatīts 30.04.2020]. Pieejams:

https://forms.office.com/Pages/AnalysisPage.aspx?id=_a1474k8dE2TP0HB0nxECR11ff9wHh5Dm994jesIMn9UNzRWTDgxSzRBQTkwOElHVUFBNE85MlcyNy4u&AnalyzerToken=l4LT7W8VWjYEccfuXjEnMPl40XGaipcI

Jānelsiņa, S. (2019). *Aptaujas visiem.* Elektroniskais resurss [skatīts 30.04.2020]. Pieejams:

https://forms.office.com/Pages/AnalysisPage.aspx?id=_a1474k8dE2TP0HB0nxECR11ff9wHh5Dm994jesIMn9URUJMVTdXSVFCMk8wQUoyMzZOM09SVTlYRy4u&AnalyzerToken=IlxEhtG8I4xNqolyjYivXTn2ZDSmXDN5

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (2018). Projekti ar Latvijas partneriem. Elektroniskais resurss [skatīts 30.04.2020.].

https://www.interreg.lv/lv/projekti-un-rezultati/projekti-ar-latvijas-partneriem/

TIESĪBU ZINĀTNES

Agita Šīmane. MIRUŠA CILVĒKA ĶERMEŅA AIZSARDZĪBA

Ekonomikas un kutūras augstskola, Tiesību zinātne, agita.simane@gmail.com

Zinātniskais vadītājs: Mg.iur., docente Karina Zalcmane

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Pēdējos gados orgānu transplantācija ir ievērojami progresējusi, uzlabojoties ķirurģiskām metodēm un orgānu saglabāšanai. Latvijā visizplatītākās ir nieru, sirds vai aknu transplantācijas. Vairāk nekā pusi no visiem donoriem mēs pazaudējam, galvenokārt, dēļ radinieku aizlieguma izmantot viņu mirušā piederīgā orgānus transplantācijai. Cilvēki nav tik informēti par iespēju pašiem iesniegt iesniegumu par aizliegumu vai atļauju izmantot ķermeni, audus un orgānus pēc savas nāves, lai radiniekiem nebūtu jāizdara šis lēmums. Tādā veidā kādam citam cilvēkam tiek atņemta dzīvība vai viņš dzīvo ievērojami īsāku un mazāk kvalitatīvu mūžu, kā varētu nodzīvot ar cita jau miruša cilvēka pārstādītu orgānu.

Pētījuma mērķis: Iegūt informāciju par to, kā tiek izlemts, kā tiks izmantoti miruša cilvēka orgāni bez viņa iepriekšējas piekrišanas. Kas tiek noklusēts, neiekļauts izskatīšanas procesā, salīdzinot ar Eiropas Savienības dokumentiem, kas Latvijā nav ne pierakstīti, ne ratificēti. Kas draud par to, ja operācijas tiek veiktas nelikumīgi vai bez kārtīgas iepriekšējās sazināšanās ar radiniekiem (pēc atļaujas), izanalizējot Krimināllikuma 139. pantu un tā soda apmērus salīdzinot ar citiem ar medicīnu saistītiem soda apmēriem. Izpētīt statistiku, cik ļoti sabiedrība ir informēta par savām iespējām rīkoties un glābt cita dzīvību šajā jautājumā.

Pētījuma metodes: Kvalitatīvā metode – dokumentu un literatūras analīze. Tiesību normu interpretācijas metodes.

Sasniegtie rezultāti: Autore sniedz priekšlikumu mainīt esošo kārtību, ja persona traģiski gājusi bojā un iesniegums nav aizpildīts, lai automātiski mirušā cilvēka orgānus legāli var izmantot, kamēr tie ir veseli un cita cilvēka dzīvību glābjoši. Tādā veidā novērstu ārstu līdz galam nenoskaidrotās radinieku vēlmes par mirušā cilvēka orgānu izmantošanu pēc nāves, kad vēlāk var stāties spēkā Krimināllikums.

Atslēgas vārdi: orgāni, transplantācija, donors, Krimināllikums.

Ievads

Pēdējos 50 gados orgānu transplantācija ir kļuvusi par vispārpieņemtu praksi visā pasaulē, lai glābtu simtiem tūkstošu pacientu. Medicīnas zinātniskais progress sniedz iespēju izdzīvot un turpināt kvalitatīvu dzīvi pacientiem ar orgānu darbības traucējumiem, taču orgānu trūkums transplantācijai šo būtiski ierobežo. Iedzīvotāju reģistrā tiek uzkrātas visas ziņas par personas atļaujām vai aizliegumiem izmantot ķermeni, audus un orgānus pēc nāves, taču izteiktās piekrišanas sistēma nespēj nodrošināt pietiekamu orgānu skaitu un apmierināt pieprasījumu pēc tiem.

Pētījuma mērķis ir izanalizēt ar miruša cilvēka ķermeņa aizsardzības likumus, kā arī saprast, cik ļoti nozīmīga ir iesnieguma par aizliegumu vai atļauju izmantot personas ķermeni, audus un orgānus pēc nāves būtību.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti sekojoši uzdevumi:

1. Izanalizēt Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā likumu, kā arī citus, kas būtu saistīti ar šo tematu (arī starptautiskos);

2. Apskatīt Kriminālliikumā saistītos pantus, kas var iestāties par cilvēka audu un orgānu nelikumīgu izņemšanu vai izmantošanu, salīdzināt soda apmērus ar citiem ar medicīnu saistītiem;
3. Iesnieguma par aizliegumu vai atļauju izmantot personas ķermeni, audus un orgānus pēc nāves izanalizēšana, statistikas dati.

Darbā izmantotā pētījuma metode ir kvalitatīvā, kas ir dokumentu, literatūras un likumu analīze.

2019. gada 13. jūnijā stājās spēkā jaunākie grozījumi likumā "Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā". Tā ir precizēta sistēma un pilnveidota līdzšinējā kārtība orgānu ziedošanai pēc nāves, jo, ja nav aizliegts, tad var pastāvēt iespēja, ka kaut kas pretrunīgs ir arī atļauts. Šajos grozījumos ir informācija par to, kāda ir ārstniecības iestādes rīcība gadījumos, kad persona savas dzīves laikā nav izteikusi savu gribu, ko vēlas, lai pēc savas nāves dara ar ķermeni, audiem vai orgāniem, kā arī ja potenciālie tuvinieki nav klātesoši. Ar ķermeni nekas netiek darīts, kā arī orgānu transplantācija netiek veikta, ja tuvāko piederīgo sniegtā informācija par mirušā cilvēka dzīves laikā izteikto gribu nav bijusi precizēta un pastāv pretrunas.

Līdz stājās spēkā jaunākie grozījumi, šajā likumā tika izgaismota virkne nepilnību attiecībā uz donora dzīves laikā izteiktās gribas noskaidrošanu, kas tagad ir precizēta un daudz sīkāk izskaidrota. Nepieciešamību pilnveidot un pārskatīt šo likumu noteica Eiropas Padomes Konvencija cīņā pret cilvēku orgānu tirdzniecību, kas tika parakstīta 2017. gadā un paredzēja, ka valsts pienākums būs nodrošināt gan caurskatāmu, gan cilvēkiem saprotamu orgānu transplantācijas sistēmas izveidi, kā arī likuma grozījumus par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību.

Likuma mērķis nav bijis būtiski mainīt līdzšinējo sistēmu, bet gan padarīt likuma regulējumu saprotamāku, skaidrāku un akcentēt prezumētās piekrišanas sistēmu.

Analītiskais apskats

Prezumētā piekrišana ir sistēma, kurā orgānu ziedošanas piekrišana tiek uzskatīta par saņemtu, ja konkrētā persona tiešā veidā nav paudusi pretēju vēlmi. Ja nav saņemts personas tiešs aizliegums izņemt orgānus, tad tiek uzskatīts, ka donors piekrīt orgānu ziedošanai pēc savas nāves. Pēc būtības tiek izšķirti divi piekrišanas sistēmas veidi. Pirmā ir izteikta jeb nepārprotama piekrišanas sistēma, kur personai pašai ir tieši jāizsaka sava griba, reģistrējot atļauju izmantot savus audus un orgānus pēc nāves. Otrā sistēma ir prezumētā piekrišanas sistēma, kas paredz, ka personai nav obligāti jāizsaka tieša sava griba dzīves laikā, lai orgānus varētu izmantot. Pietiek ar to, ka persona savas dzīves laikā nereģistrē savu aizliegumu.

Izanalizēsim likumu "Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā". 1. pantā skaidrotais likuma mērķis ir "pasargāt miruša cilvēka ķermeni no necienīgas un nelikumīgas rīcības ar to. Likums nosaka kārtību, kādā dzīva vai miruša cilvēka ķermeņa audus un šūnas, un orgānus var izmantot…" 2. pants norāda uz to, ka katram iedzīvotājam, kas sasniedzis pilngadību, ir tiesības savas dzīves laikā izteikt gribas atļauju vai aizliegumu, izdarot atzīmi vienotā veselības nozares elektroniskā informācijas sistēmā. Lai šāda ziņa tiktu iekļauta, personai ir jāiesniedz noteikta parauga formas iesniegums Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē. (sk 1. attēlu) Jaunākie dati par šādu saņemto iesniegumu skaitu 2019. gadā ir 478 atļaujas ķermeņa, audu un orgānu izmantošanai pēc nāves, 222 aizliegumi. Kopējais reģistrēto iesniegumu skaits no 2002. gada ir 1782 atļaujas un 1618 aizliegumi. Ja ņemam vērā, ka iedzīvotāju skaits 2019. gadā pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem bija 1 919 tūkstoši iedzīvotāju, tad aizpildītais iesniegumu kopskaits 3400 gab. ir gandrīz 0,2% no kopējā Latvijas iedzīvotāju skaita. Ņemsim vēl vērā to, ka gandrīz puse no tiem ir aizliegumi, kas ir personas izteikta griba, bet nevienam citam no tā nav nekāds labums, ja personas rīcībā esošie orgāni bija veselīgi un cita dzīvību glābjoši. Latvijas iedzīvotāju aktivitāte ir vērtējama kā ļoti zema un šāda

datubāze ir pavisam neliela.

4. pants ir noteicošais, kurā pēc pēdējiem likuma grozījumiem uzsvars ir ticis likts uz prezumētās piekrišanas izskaidrošanu. Tas nosaka arī tuvāko piederīgo tiesības, ja mirušais cilvēks dzīves laikā nav izteicis savu gribu atļaut vai aizliegt izmantot savu ķermeni, audus un orgānus pēc nāves, taču tad ārstniecības iestādei ir pienākums noskaidrot informāciju par mirušā cilvēka dzīves laikā izteiktajām vēlmēm šajā jautājumā, vēršoties pie klātesošā tuvākā piederīgā, kas ir vai nu laulātais, vecāki, brālis, māsa vai kāda cita veselības sistēmā norādīta mirušā cilvēka kontaktpersona, no kuras iegūt nepieciešamo informāciju un atbildes.

Ja valsts informācijas sistēmā nav ziņu par mirušā cilvēka dzīves laikā izteikto gribu atļaut vai aizliegt, kā arī no tuvākajiem piederīgajiem nav bijis iespējams noskaidrot aizgājēja gribu vai tie nav bijuši sasniedzami, orgānus ir atļauts eksplantēt un griba ir prezumējama kā piekrišana. Atzīme, ja tuvāko piederīgo sniegtā informācija ir pretrunīga, tad viņa ķermeni, audus un orgānus izmantot ir aizliegts.

Ārstniecības iestādei šis parādās kā pienākums noskaidrot visu informāciju, ko persona pati savas dzīves laikā nav izdarījusi. Ārstniecības darbinieku var pielīdzināt kā izmeklētājam (detektīvam), jo jāveic mirušā tuvinieku intervijas, lai secinātu, vai viņš būtu gribējis dot atļauju vai aizliegumu. Tuvinieki visbiežāk paši nezina, kāds ir bijis aizgājēja viedoklis par savu orgānu ziedošanu, jo grūti iedomāties ikdienišķas situācijas, kurās pēkšņi ģimenes locekļi savā starpā sāktu pārrunāt šo tematu. Savas gribas reģistrēšana tuviniekiem aiztaupa psiholoģiski smagu lēmumu pieņemšanu jau tā grūtā dzīves brīdī. Pēc 2017. gadā veiktām ārstniecības darbinieku 46 intervijām ar piederīgajiem par orgānu izņemšanu tikai 54% gadījumi (kas ir 25 piederīgo ģimenes locekļi) to atbalstīja un 46% (kas ir 21 piederīgo ģimenes locekļi) to noraidīja. Tāpat kā esot dzīviem cilvēku izteiktā griba atļaut/aizliegt dalījās gandrīz 50:50, arī šajā gadījumā par piederīgo lēmumu tā dalās gandrīz uz pusēm. Svarīgs ir arī fakts, ka katra šāda informācijas precizēšana prasa laiku, piepūli un iedziļināšanos no ārstniecības darbinieku kopējā darba laika, kas pavisam noteikti, var tikt izmantots arī lietderīgāk, sniedzot palīdzību slimajiem.

5. pants norāda uz vēl kādu būtisku aspektu, ka gadījumos, ja mirušā cilvēka dzīves laikā izteiktā griba nav zināma un iesniegums nav bijis aizpildīts, kā arī, ja šim mirušajam nav tuvāko piederīgo, tad patologanatomiskās izmeklēšanas izdarīšanu izlemj ārstniecības iestādes nodaļas vadītājs un tā var tikt veikta.

Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā ir pirmais starptautiskais līgums bioētikas jomā. Tajās valstīs, kuras to ir ratificējušas, konvencija stājās spēkā jau 1999. gadā. Latvijā tas notika 2010. gadā. 1. nodaļā (vispārīgi noteikumi) skaidro tik būtisko, ka indivīds ir prioritāte un šīs Konvencijas mērķis ir aizsargāt visu cilvēku cieņu. Pirmajā vietā vienmēr ir jābūt indivīda interesēm un labklājībai, nevis vienīgi sabiedrības vai zinātnes interesēm, kas šī darba ietvaros sasaucas ar tēmu, jo, lai arī katra miruša cilvēka orgāni var izglābt līdz 8 citu cilvēku dzīvībām, tomēr jāatceras par tik būtisko – saglabāt cilvēcisko cieņu. Arī gadījumos, kad persona ir atļāvusi izmantot savu ķermeni pēc nāves, darīt to ar vislielāko cieņu pret guļošo organismu. 2. nodaļa (piekrišana) komentē, ka "jebkādu ar veselību saistītu darbību drīkst veikt tikai ar attiecīgās personas brīvprātīgu un apzinātu piekrišanu." Turpinājumā ir par to, ka personām iepriekš ir jāsaņem pilnīga un adekvāta informācija par katras darbības, kas saistīta ar mūsu organismu, mērķiem un būtību, kā arī riskiem un sekām. Tāpēc ir tik svarīgi, lai sabiedrība būtu maksimāli informēta par visu, kas saistīts ar iesniegumu par atļaujas vai aizlieguma došanu. Jo informētāka būs sabiedrība, jo vairāk tā sāks par to interesēties un sapratīs, cik daudz ar šīs atļaujas palīdzību var sniegt pārējai sabiedrībai. Tā ir iespēja dzīves otrajā pusē apzināties, ka pēc nāves organisms nebeigs dzīvot, bet palīdzēs, iespējams, daudziem citiem turpināt tik pat kvalitatīvu dzīvi, kāda ir bijusi mums.

Arī saskaņā ar šīs Konvencijas 6. panta 3. punktā aprakstīto, pieaugušais nevar dot piekrišanu ar veselību saistītai darbībai, ja tam ir diagnosticēta garīgā atpalicība, slimības vai citu līdzīgu iemeslu dēļ. Šādos gadījumos lēmumus var izdarīt tikai viņa pārstāvis vai likumā noteiktā iestāde,

persona, cita instance, kas atkal norāda uz to, ka vienā brīdī persona var nonākt pie situācijas, kad par viņas ķermeni lems kāds cits, kurš, visdrīzāk, iepriekš nekad neko tamlīdzīgu ar šo personu nav pārrunājis. 9. pants vien nosaka vēl, ka ja medicīniskās darbības laikā pacients nav bijis spējīgs paust pēkšņi savu gribu, šajā gadījumā, par sava ķermeņa audu un orgānu izmantošanas pēc nāves, tad jāņem vērā ir viņa iepriekš paustā griba saistībā uz šo jautājumu, un tas ir aprakstīts arī jau iepriekš izanalizētajā galvenajā likumā Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā.

Šai konvencijai tika pieņemts Papildprotokols, kas tika vēl vairāk attiecināts uz mirušu cilvēku orgānu un audu izņemšanu – Papildprotokols par cilvēka izcelsmes orgānu un audu transplantāciju (Eiropas Padomes līgumu sērija Nr. 186). Šo protokolu Latvija gan nav ne parakstījusi, ne ratificējusi, taču 17. pants skaidro šo piekrišanas un atļauju jautājumu "orgānus un audus nedrīkst izņemt no mirušā cilvēka ķermeņa, ja vien nav saņemta tiesību aktos noteiktā piekrišana vai atļauja." Šeit nepastāv prezumētās piekrišanas princips, jo strādā tikai tie gadījumi, kad atļauja ir saņemta.

Ja atsauksimies uz vēl vienu dokumentu, kas ir Pasaules veselības organizācijas (PVO) izstrādātie Pamatprincipi par cilvēku šūnu, audu un orgānu transplantāciju 1. Pamatprincipā tiek skaidrots, ka šūnas, audus un orgānus var izņemt no mirušu personu ķermeņa, ja ir saņemtas visas tiesību aktos noteiktās piekrišanas vai nav bijis iemesla uzskatīt, ka mirusī persona iebilstu šādas izņemšanas veikšanai. Tam seko komentārs, ka vārds "piekrišana" ir jebkuras medicīniskās iejaukšanās stūrakmens, jo valsts iestādes ir atbildīgas par šīs kārtībās definēšanu un to, kādā veidā tiek gan iegūta, gan reģistrēta šī piekrišana, ņemot vērā starptautiskos ētikas standartus. Arī tas, vai piekrišana ir iegūta tieša vai prezumēta, ir atkarīgs no katras valsts individuāli pieņemtajiem likumiem šajā jautājumā, kā arī valsts sabiedriskajām, kultūras un medicīnas tradīcijām, tāpēc ir tik ļoti būtiski skaidri raksturot šī tik ļoti sensitīvā jautājuma likumā pieņemto piekrišanas veidu, lai cilvēkiem nerastos šaubu un lai tas netiktu tālāk izmantots pret ārstniecības iestādēm vai konkrētāk – to darbiniekiem.

Pēdējos gados ir bijušas vairākas lietas, kas sasniegušas Eiropas Cilvēktiesību Tiesas (ECT) zāles saistībā ar to, ka mirušās personas tuvinieki iestājas par nelikumīgu mirušās personas orgānu un audu izmantošanu pēc nāves, kā rezultātā tiek uzsākts Kriminālprocess, jo arī Krimināllikumā ir panti, kas raksturo šādus gadījumus.

Aplūkosim tuvāk Krimināllikumu. 139. pants raksturo cilvēka audu un orgānu nelikumīgu izņemšanu un izmantošanu, kur par miruša cilvēka nelikumīgu audu un orgānu izņemšanu medicīniskiem vai jebkādiem citiem mērķiem var tikt sodīts. Soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trīs gadiem, īslaicīgu brīvības atņemšanu, piespiedu darbiem vai ar naudas sodu. Ja aprakstītais izdarīts mantkārīgā nolūkā, tad soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz septiņiem gadiem. Pats galvenais precizējums, ja šīs darbības ir izdarījusi ārstniecības persona (kas vistiešākajā mērā attiecas uz šajā rakstā apskatīto), tad sods ir ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem, kā arī tiek atņemtas tiesības nodarboties ar ārstniecību uz laiku līdz pieciem gadiem. Tas nozīmē, ka katrs ārstniecības darbinieks riskē ar savu brīvību un ārsta licenci, ja 100% netiks noskaidrota mirušās personas griba no tuviniekiem (bez jebkādām pretrunām), kas uzliek darbiniekam lielu spiedienu. Ja persona pirms tam pati nav norādījusi savu atļauju vai aizliegumu, tad, kā jau iepriekš rakstā tika minēts, ārstniecības iestādes darbinieka pienākums ir noskaidrot šo gribu.

Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā likums neskaidro, cik ātrā laikā ir jāsaņem informācija/atļauja no tuviniekiem par mirušās personas orgānu izmantošanu. Tas neskaidro, kas notiek, ja no viena tuvinieka atļauja ir saņemta, taču pēc kāda laika var uzrasties kāds cits tuvinieks ar savādākām domām, veidojot pretrunas pieņemtajā lēmumā. Jānorāda, ka orgānu transplantācijā no brīža, kad cilvēks ir nomiris, izšķiroša ir katra minūte. Rezultātā, ja donoru reģistrā nav ziņas par mirušās personas gribu, tad to noskaidrošana pārrunās ar klātesošajiem tuviniekiem ir laikietilpīga un mazina iespējas, ka veselie orgāni būs

derīgi kāda cita dzīvības glābšanai. Par piemēru, sirds transplantācijas laiks ir līdz 4h kopš konstatēta nāves iestāšanās, nierēm tas ir 8-12h, aknām 24h un tie ir tikai daži no iespējamajiem orgāniem, kas var tikt transplantēti un pagarināt/darīt laimīgu kāda cita dzīvi, kas stāv rindā uz valsts apmaksātajām transplantācijas operācijām.

Ja salīdzinām Krimināllikumā paredzētos soda apmērus par ārstniecības iestādes darbinieku nolaidību, ko varam tā saukt arī gadījumā, ja miruša cilvēka audi un orgāni ir izmantoti un izņemti nelikumīgi bez tuvinieku piekrišanas, tad, piemēram, 138. pants par ārstniecības personas profesionālu pienākumu nepienācīgu vai nolaidīgu pildīšanu dzīvam cilvēkam, kā rezultātā izraisot smagus vai vidēji smagus miesas bojājumus cietušajam, var tikt sodīts ar brīvības atņemšanu vien uz laiku līdz vienam gadam, vai īslaicīgu brīvības atņemšanu, piespiedu darbu, vai naudas sodu. Savukārt, par tādu pašu nodarījumu, ja tas izraisījis dzīvas personas inficēšanos ar cilvēka imūndeficīta vīrusu vai kādu no hepatīta vīrusiem, tad ārstniecības persona var tikt sodīta ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem, vai īslaicīgu brīvības atņemšanu, piespiedu darbu, vai naudas sodu. Uzsvērts tiek vārds "dzīvs" cilvēks, jo, kā skaidrots Krimināllikumā, par dzīva cilvēka dzīves sakropļošanu vai dzīves kvalitātes pasliktināšanu ārstniecības personas sods ir stipri mazāks, kā tas ir noteikts par miruša cilvēka nelikumīgu orgānu un audu izņemšanu.

Abstrahējoties tālāk no likumu normām un Krimināllikuma pantiem, šajā jautājumā būtiski ir saprast sabiedrības pašreizējo nostāju un esošās zināšanas. Ja to ir nepietiekamu, tad cilvēka dabīgā aizsarga reakcija un cilvēciskās bailes visdrīzāk norādīs uz lēmumu aizliegt izmantot savus orgānus un audus pēc nāves, jo varbūt šķiet, ka organisms tiks sakropļots vai kādi īpaši rituāli to neatļauj, taču, ja katrs no mums zinātu un aizdomātos par to, ka mēs tādā veidā spējam glābt kādas citas astoņas dzīvības, iespējams, mūsu viedoklis mainītos! Katrs šāds aizliegums atņem kādam cilvēkam cerību dzīvot. Šajā jautājumā ļoti liela loma ir medijiem, cilvēku stāstiem, sociālajiem tīkliem u.c. platformām, caur kurām cilvēks var uzzināt vispār par to, ka pastāv arī šāda iespēja, kā palīdzēt citiem cilvēkiem pēc savas nāves.

Transplantēt nozīmē viena cilvēka orgānu pārstādīt citam cilvēkam un, jo vairāk attīstās medicīna, jo vairāk kritiski slimiem pacientiem ar sirds, aknu, nieru mazspēju transplantācija spētu glābt dzīvību, taču galvenais iemesls, kāpēc šie orgāni netiek pārstādīti, ir pārstādāmo orgānu trūkums un kā pats galvenais iemesls, kāpēc ir šis trūkums – pašas personas aizliegums vai, ja iesniegums nav pildīts, tuvinieku aizliegums, kā rezultātā pacients nomirst ar veseliem orgāniem, kas būtu noderējuši transplantācijai, un tiek aprakts vai sadedzināts krematorijā.

Ik gadu Paula Stradiņa klīniskajā universitātes slimnīcā (PSKUS) uz sirds, aknas vai nieres transplantācijas operāciju rindā gaida vidēji 100-150 cilvēku, kas uz Latvijas kopējo iedzīvotāju fona šķiet tik maz. Salīdzinājumam, Centrālās statistikas pārvaldes dati norāda, ka 2018. gadā mirušo kopskaits ir bijis 28,8 tūkstoši cilvēku, 2019. gadā 27,6 tūkstoši. Protams, mirušā cilvēka iepriekšēja piekrišana savu orgānu izmantošanā pēc nāves vēl nenozīmē, ka šie orgāni kādam no rindā gaidītājiem derēs, jo mēs nezinām, kā nomirsim un ir nepieciešama savstarpējā imunoloģiskā saderība, taču ik gadu pie tik liela mirušo skaita ir nepieciešama procentuāli maza labu donoru piekrišana, lai rindās uz transplantāciju nebūtu neviena pieteikta pacienta. Uzskatāmībai, 21. gs. ik gadu ir veiktas nieru transplantācijas vidēji 70 cilvēkiem (sk. 2. attēlu). Tas norāda uz to, ka pieprasījums pēc nierēm nesarūk un rindā gaidošo pacientu skaits ir nemainīgs. Un stāsts ir ne jau tikai par nierēm, katrs donors pēc nāves var glābt līdz 8 citu cilvēku dzīvības, jo derīgie orgāni ir sirds, plaušas, aknas, nieres, tievā zarna un aizkuņģa dziedzeris.

Pētījuma metodoloģija

Darba izstrādē tika izmantota kvalitatīvā pētījumu metode, kas ir dokumentu, literatūras un likumu analīze, apskatot likumu par Miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā, Krimināllikumu, Konvenciju par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā – Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu, kā arī Papildprotokolu par cilvēka izcelsmes orgānu un audu transplantāciju, kas pievienots Konvencijai

par cilvēktiesībām un biomedicīnu. Ir izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes dati, lai rosinātu izpratni, cik maza iesaistīto daļa no kopējā iedzīvotāju skaita šī darba ietvaros tiek aptverta. Izmantoti dažādi interneta avoti, lai saprastu, cik kopējā sabiedrība ir informēta šajā jautājumā.

Pētījuma rezultāti

Tika sniegta atbilde uz to, kā tiek izlemts, kā tiks izmantoti miruša cilvēka orgāni bez viņa iepriekšējas piekrišanas un gadījumos, ja persona nav aizpildījusi iesniegumu par aizliegumu/atļauju izmantot savus orgānu un audus pēc nāves. Tika salīdzināts Latvijā pieņemtais likums Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā ar starptautiskajiem Eiropas Savienības dokumentiem un tādu, kas Latvijā vēl nemaz nav ratificēts. Izanalizēts Krimināllikumā 139. pantā aprakstītais un tā soda apmēri salīdzināti ar citiem ar medicīnu saistītiem soda apmēriem ārstniecības personāla darbiniekiem. Apskatīta arī tēma, cik ļoti sabiedrība ir informēta par to, ka pastāv šāda iesnieguma forma, cik daudzi to ir pildījuši, statistika, kā arī informācija par iespējamajiem donoru orgāniem un pacientu rindām uz to.

Secinājumi

1. Latvijā uz
   - kopējā iedzīvotāju skaita fona pret tiem, kas gaida rindā uz orgānu transplantāciju no mirušiem cilvēkiem, kas devuši savu atļauju iesnieguma formā vai pēc tuvinieku iztaujāšanas, skaitlis procentuāli ir ļoti mazs.
   - kopējā mirušo iedzīvotāju skaita fona pret tiem, kas ir devuši savu piekrišanu izmantot savu ķermeni, audus un orgānus pēc nāves skaitlis procentuāli ir ļoti mazs.

   Ja cilvēki būtu pietiekami informēti par šādu iespēju pēc savas nāves glābt līdz 8 citu cilvēku dzīvības un saprastu, cik daudz tas izmaina viņu dzīvēs, tad rindā stāvošajiem pacientiem nebūtu jāuztraucas par to, ka nav orgānu, kas varētu tikt viņiem transplantēti. Ik dienu nomirst vairāk cilvēku kā patiesībā ir nepieciešams glābt.
2. Labāk ir aizpildīt šo iesniegumu pašam dzīvam esot, lai cita persona (kas būs tavi tuvinieki un vismīļākie) jau tā smagā brīdī netiktu izprašņāti no ārstniecības personāla darbiniekiem par to, kāda varētu būt bijusi pēdējā griba. Nav teikts, ka tuvinieku lēmums būs sakritis ar mirušā cilvēka domām.
3. Pēc likuma Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā 2019. gada jaunākajiem grozījumiem, ārstniecības darbinieks var tikt pielīdzināts detektīvam, izmeklētājam gadījumos, ja mirušā persona iesniegumu nav aizpildījusi.
4. Šim likumam būtu jābūt vēl skaidrāk precizētam ar prezumētās piekrišanas principu, kā arī aktīvāk publiskotam medijos. Ja persona savas dzīves laikā nereģistrē savu aizliegumu un nav aizpildījusi šo iesniegumu, tā piekrīt izmantot savu ķermeni pēc nāves citu cilvēku dzīvību glābšanai. Ja persona traģiski gājusi bojā, tad, ja nav sniegts aizliegums no mirušās personas, tai automātiski vajadzētu atļaut izmantot savus orgānus un audus pēc nāves, kamēr tie ir cita dzīvību glābjoši, jo laiks no cilvēka nāves brīža konstatēšanas līdz iespējamai orgānu transplantācijai ir īsāks par diennakti.
5. Krimināllikumā par ārstniecības personāla darbinieka kļūdu pret dzīvu cilvēku soda apmērs ir mazāks nekā par nelikumīgu ķermeņa izmantošanu pēc nāves.
6. Aizpildīto iesniegumu skaits par aizliegumu vai atļauju izmantot personas ķermeni, audus un orgānus pēc nāves, kas reģistrēti PMLP, pret kopējo Latvijas iedzīvotāju fonu, kā arī šī datubāze ir pavisam neliela un iedzīvotāju aktivitāte ir vērtējama kā ļoti zema.

Attēli

Iesniegums par aizliegumu vai atļauju izmantot personas ķermeni, audus un orgānus pēc nāves

Es, _____, ☐☐☐☐☐☐ – ☐☐☐☐☐,
(vārds, uzvārds) (personas kods)

atļauju / aizliedzu
_____
(nevajadzīgo svītrot)

izmantot savu ķermeni, audus un orgānus pēc nāves.

20___. gada ___. _____ _____
(iesniedzēja paraksts)

PARAUGS

1. att.

Iesniegums par aizliegumu vai atļauju izmantot personas ķermeni, audus un orgānus pēc nāves. (Avots: pmlp.gov.lv)

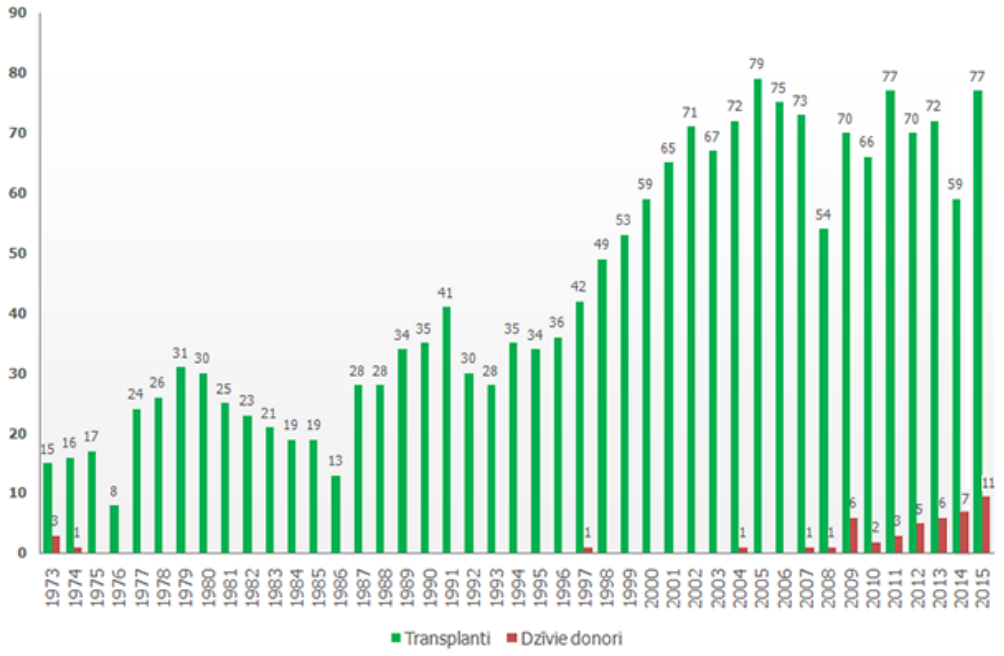

2. att. Statistika – veiktās nieres transplantācijas. (Avots: PSKUS)

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2010/45/ES (2010. gada 7. jūlijs) par transplantācijai paredzētu cilvēku orgānu kvalitātes un drošības standartiem, 1.punkts. Elektroniskais resurss [skatīts 24.03.2020.] Pieejams: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0053&from=EN

Iesniegums par orgānu izmantošanu pēc nāves. Elektroniskais resurss [skatīts 26.03.2020.] Pieejams:

https://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/pakalpojumi/informacija-no-iedzivotaju-registra/iesniegums-par-organu-izmantosanu-pec-naves.html

PMLP aktualitātes. Elektroniskasi resurss [skatīts 26.03.2020.] Pieejams: https://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/jaunumi/aktualitates/2019/01/14/iedz%C4%ABvot%C4%81ju-re%C4%A3istra-dati-par-%C4%B7erme%C5%86a,-audu-un-org%C4%81nu-izmanto%C5%A1anu-p%C4%93c-n%C4%81ves/

Centrālā statistikas pārvalde. Iedzīvotāju skaits, tā izmaiņas un blīvums. Elektroniskais resurss [skatīts 25.03.2020.] Pieejams: https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/galvenie-raditaji/iedzivotaju-skaits-ta-izmainas-un-blivums

Centrālā statistikas pārvalde. Mirušo skaits. Elektroniskais resurss [skatīts 25.03.2020.] Pieejams: https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/mirstiba/galvenie-raditaji/miruso-skaits

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi un lēmumi. Elektroniskais resurss [skatīts 26.03.2020.] Pieejams: https://www.tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spriedumi-un-lemumi

Orgānu transplantācija Latvijā. Elektroniskais resurss [skatīts 22.03.2020.] Pieejams: https://lvportals.lv/skaidrojumi/297356-organu-transplantacija-latvija-2018

Krimināllikums (spēkā esoša redakcija 01.04.1999.) Latvija Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998 [skatīts 25.03.2020] Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums

Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā (spēkā esošā redakcija 01.01.1993.) Latvijas Republikas Augstākās padomes un Valdības ziņotājs, 1/2, 14.01.1993. [skatīts 24.03.2020.] Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/62843-par-mirusa-cilveka-kermena-aizsardzibu-un-cilveka-audu-un-organu-izmantosanu-medicina

Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā – Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu (spēkā esošā redakcija 01.06.2010.), Latvijas Vēstnesis, 205, 30.12.2009. [skatīts 24.03.2020.] Pieejams: https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1410

Sabīne Eberliņa. PERSONAS TIESĪBAS MAINĪT VĀRDU UN UZVĀRDU

Ekonomikas un kultūras augstskola, Tiesību zinātne, sabine.eberlina@gmail.com

Zinātniskais vadītājs: Mg.iur., Mg.paed. Ina Baiko

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Personas vārds un uzvārds ir galvenie personas dati, lai personu varētu identificēt, tāpēc darba tēma ir aktuāla Latvijas iedzīvotājiem un var būt aktuāla citu valstu iedzīvotājiem. Latvijā persona var likumā noteiktajā kārtībā mainīt vārdu un uzvārdu, vēršoties jebkurā dzimtsarakstu nodaļā ar iesniegumu, norādot tajā vārda un uzvārda maiņas iemeslu, un pievienojot iesniegumam likumā noteiktos dokumentus. Visbiežākais uzvārda maiņas iemesls ir laulība, citi iemesli uzvārda maiņai sastopami retāk, savukārt vārda maiņa notiek salīdzinoši retāk. Tas var būt dažādu iemeslu dēļ – vārds apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā, mentāli un reliģiski iemesli, dzimuma maiņa, vēlēšanas iegūt vēl otru vārdu u.c. Iemesli, kāpēc cilvēki vēlas atteikties no sava vārda un uzvārda var būt daudz un dažādi, tāpēc ir svarīgi apzināties savas tiesības uz to maiņu, jo, lai gan paši uzskatām, ka nebūtu jāsadzīvo ar sev nevēlamu vārdu vai uzvārdu, likumā ir pamatoti noteikti gadījumi, kad cilvēki var saņemt atteikumu vārda vai uzvārda maiņai.

Pētījuma mērķis: Izpētīt normatīvajos aktos noteiktos gadījumus, kad Latvijas iedzīvotājiem ir tiesības mainīt savu vārdu un uzvārdu.

Pētījuma metodes: Judikatūras un normatīvo aktu izpēte, atsevišķu gadījumu, kad ticis mainīts vārds vai uzvārds analīze.

Sasniegtie rezultāti: Darba tēma ir vērtēta un analizēta ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju praktiskus piemērus, Latvijas likumus un normatīvos aktus. Identificēti gadījumi, kad cilvēki ir vai nav tiesīgi mainīt vārdu un uzvārdu. Analizējot judikatūru ir secināts arī tiesu varas viedoklis par darbā pētāmo jautājumu.

Atslēgas vārdi: vārds; uzvārds; tiesības; likums

Ievads

Personas vārds un uzvārds ir galvenie personas dati, lai personu varētu identificēt, tāpēc darba tēma ir aktuāla Latvijas iedzīvotājiem un var būt aktuāla citu valstu iedzīvotājiem. Latvijā persona var likumā noteiktajā kārtībā mainīt vārdu un uzvārdu, vēršoties jebkurā dzimtsarakstu nodaļā ar iesniegumu, norādot tajā vārda un uzvārda maiņas iemeslu, un pievienojot iesniegumam likumā noteiktos dokumentus. Visbiežākais uzvārda maiņas iemesls ir laulība, citi iemesli uzvārda maiņai sastopami retāk, savukārt vārda maiņa notiek salīdzinoši retāk. Tas var būt dažādu iemeslu dēļ – vārds apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā, mentāli un reliģiski iemesli, dzimuma maiņa, vēlēšanas iegūt vēl otru vārdu u.c. Iemesli, kāpēc cilvēki vēlas atteikties no sava vārda un uzvārda var būt daudz un dažādi, tāpēc ir svarīgi apzināties savas tiesības uz to maiņu, jo, lai gan paši uzskatām, ka nebūtu jāsadzīvo ar sev nevēlamu vārdu vai uzvārdu, likumā ir pamatoti noteikti gadījumi, kad cilvēki var saņemt atteikumu vārda vai uzvārda maiņai. Pētījuma mērķis ir izpētīt normatīvajos aktos noteiktos gadījumus, kad Latvijas iedzīvotājiem ir tiesības mainīt savu vārdu un uzvārdu. Atbilstoši mērķim ir noteiktas pētījuma metodes: judikatūras un normatīvo aktu izpēte, atsevišķu gadījumu, kad ticis mainīts vārds vai uzvārds analīze. Darba tēma ir vērtēta un analizēta ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju praktiskus piemērus, Latvijas likumus un normatīvos aktus. Identificēti gadījumi, kad cilvēki ir vai nav tiesīgi mainīt vārdu uz uzvārdu. Analizējot judikatūru ir secināts arī tiesu varas viedoklis par darbā pētāmo jautājumu.

Tiesiskais regulējums

2009.gada 13.maijā stājās spēkā Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums (turpmāk – likums), kurš regulē tiesisko pamatu personas vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņai. Vārda,

uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 2.pantā ir skaidri norādīts, ka Latvijā vārdu vai uzvārdu (vārdu un uzvārdu) var mainīt persona, kura ir Latvijas pilsonis, nepilsonis vai kurai Latvijas Republikā piešķirts bezvalstnieka statuss, ja tā sasniegusi 15 gadu vecumu un ja pastāv kāds no šādiem iemesliem:

1) vārds vai uzvārds apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā;

2) persona vēlas dzimšanas reģistrā ierakstītajam vārdam pievienot otru vārdu. Vārds, kurš reģistrā ierakstīts pirmais, uzskatāms par pamatvārdu;

3) persona vēlas iegūt vai pievienot savam uzvārdam laulātā uzvārdu;

4) persona vēlas iegūt savu dzimtas uzvārdu tiešā augšupējā līnijā;

5) persona vēlas atgūt savu dzimto vai pirmslaulības uzvārdu, ja tas nav izdarīts, šķirot laulību, vai pēc laulības atzīšanas par spēkā neesošu;

6) personai mainīts dzimums;

7) viens no nepilngadīgas personas vecākiem vai abi vecāki ir notiesāti par tīša, smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu (jānorāda, ka šajā gadījumā vārdu vai uzvārdu (vārdu un uzvārdu) var mainīt arī nepilngadīga persona, kura nav sasniegusi 15 gadu vecumu).

Persona, kura vēlas mainīt savu vārdu vai uzvārdu (vārdu un uzvārdu) vai tautības ierakstu, iesniedz dzimtsarakstu nodaļai attiecīgu rakstveida iesniegumu, kurā norāda vārda vai uzvārda (vārda un uzvārda) vai tautības ieraksta maiņas iemeslu. Iesnieguma izskatīšanai nepieciešamos dokumentus dzimtsarakstu nodaļa pieprasa no citām dzimtsarakstu nodaļām, ja reģistrs ir sastādīts Latvijā. Savukārt Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 7. panta pirmā daļa paredz, ka vārda maiņai nepieciešamos dokumentus nodaļa nosūta Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentam, kur tālāk departamenta direktors izskata iesniegumu un pieņem lēmumu par atļauju mainīt vārdu vai par atteikumu mainīt vārdu Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 8.pantā ir noteikti gadījumi, kuros tiek pieņemts lēmums atteikt mainīt vārdu vai uzvārdu (vārdu un uzvārdu):

1) persona ir sodīta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un sodāmība nav dzēsta vai noņemta;

2) personas vārda vai uzvārda (vārda un uzvārda) ieraksta maiņas iemesls neatbilst šā likuma 2.pantā minētajiem iemesliem;

3) persona nav iesniegusi visus šā likuma 5.panta otrajā daļā noteiktos dokumentus (Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums spēkā esošajā redakcijā, 13.10.2016).

Latvijas likumdošana paredz arī atsevišķus gadījumus, kad vārdu vai uzvārdu (vārdu un uzvārdu) ir iespējams mainīt arī nepilngadīgām personām līdz 15 gadu vecumam. Bērna uzvārda maiņu Latvijā regulē vairāki normatīvie akti. Uzvārda ieraksta maiņu Latvijas Republikā noteic Civillikums, jau minētais Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums, Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums un Ministru kabineta 2013.gada 3.septembra noteikumi Nr.761 "Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem". Lai varētu nomainīt personas uzvārdu, ir jāpapildina dzimšanas reģistra ieraksts, to paredz Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 37.panta pirmās daļas 1.punkts. Reģistra papildināšanas kārtība ir noteikta Ministru kabineta 2013.gada 3.septembra noteikumos Nr.761 "Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem". Šie noteikumi paredz, ka, lai nomainītu bērnam uzvārdu, ir jāvēršas dzimtsarakstu nodaļā vai Latvijas diplomātiskajā vai konsulārajā pārstāvniecībā ārvalstīs. Un ir minēti konkrēti gadījumi, kādos bērnam uzvārdu var nomainīt. Noteikumu 134.punkts uzskaita šos gadījumus:

- Bērnam maina uzvārdu uz tēva vai mātes uzvārdu pēc vecāku laulības noslēgšanas, vecāku laulības šķiršanas, tēva vai mātes laulības noslēgšanas.

- Bērna vecāku uzvārdi ir dažādi; vienam no vecākiem, pamatojoties uz vecāku vienošanos vai tiesas nolēmumu, nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība, un bērna uzvārdu maina uz tā vecāka uzvārdu, kurš īsteno atsevišķo aizgādību.
- Bērna vecāku uzvārdi ir dažādi; vienam no vecākiem ir atņemtas aizgādības tiesības, un bērna uzvārdu maina uz tā vecāka uzvārdu, kurš īsteno aizgādības tiesības.
- Svītrotas ziņas par vienu no vecākiem; bērna uzvārdu maina uz tā vecāka uzvārdu, kurš īsteno aizgādības tiesības (Tas nozīmē, ja vienam no vecākiem ar tiesas spriedumu tiek atņemtas aizgādības tiesības, bērnam var mainīt uzvārdu uz tā vecāka uzvārdu, kurš īsteno aizgādības tiesības).
- Personai veikta daļēja vai pilnīga dzimuma maiņa, un ierakstu par personas dzimumu maina atbilstoši dzimumam, kāds norādīts ārstniecības iestādes vai ārstniecības personas izdotajā medicīnas apliecībā vai citā dokumentā, kas apliecina dzimuma maiņu.

Lai varētu veikt uzvārda nomaiņu, dzimtsarakstu nodaļā vai Latvijas diplomātiskajā vai konsulārajā pārstāvniecībā ārvalstīs ir jāiesniedz iesniegums un jāsaņem dzimtsarakstu nodaļas atzinums, kas atļaus vai noraidīs uzvārda nomaiņu bērnam. Turklāt ir jāņem vērā, ka abu vecāku piekrišana bērna uzvārda nomaiņai ir nepieciešama: ja bērnam maina uzvārdu uz tēva vai mātes uzvārdu pēc vecāku laulības noslēgšanas, vecāku laulības šķiršanas, tēva vai mātes laulības noslēgšanas; bērna vecāku uzvārdi ir dažādi, vienam no vecākiem, pamatojoties uz vecāku vienošanos vai tiesas nolēmumu, nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība, un bērna uzvārdu maina uz tā vecāka uzvārdu, kurš īsteno atsevišķo aizgādību. Taču, ja bērna vecāki savstarpēji noslēdz laulību, tad vecāki un bērns iegūst kopīgu uzvārdu. Šajā gadījumā vienam no vecākiem dzimtsarakstu nodaļā vai Latvijas diplomātiskajā vai konsulārajā pārstāvniecībā ārvalstīs ir jāiesniedz iesniegums. Dzimtsarakstu nodaļas atzinums nebūs nepieciešams (noteikumu 136.3.apakšpunkts).

Tāpat kā bērna uzvārda maiņas gadījumā, lai bērnam nomainītu vārdu, ir jāvēršas dzimtsarakstu nodaļā vai Latvijas diplomātiskajā vai konsulārajā pārstāvniecībā ārvalstīs. Vārdu bērnam līdz 15 gadu vecumam var nomainīt tikai MK noteikumu 134.punktā paredzētajos gadījumos:

- ieraksta konfesionālo vārdu kā bērna otru vārdu;
- doti divi vārdi, bet bērnu sauc tikai vienā vārdā; svītro vārdu, kuru nelieto;
- maina vārdu(-us) uz jebkuru vārdu(-iem) – vienu reizi, ja bērna vārds(-i) ir grūti izrunājams(-i) vai nelabskanīgs(-i) (LR Ministru kabineta noteikumi Nr.761).

Bērna vārda nomaiņai minētajos gadījumos ir nepieciešama abu vecāku piekrišana. Dzimtsarakstu nodaļā vai Latvijas diplomātiskajā vai konsulārajā pārstāvniecībā ārvalstīs jāiesniedz iesniegums un jāsaņem dzimtsarakstu nodaļas atzinums par atļauju vai atteikumu bērna vārda maiņai. Procedūra bērna vārda nomaiņai ir tāda pati, kā bērna uzvārda maiņas gadījumā. Ja bērnam mainīts vārds, tiek izsniegta jauna dzimšanas apliecība.

Tiesu prakse

Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta direktors sastāda lēmumu par atļauju mainīt vārdu vai uzvārdu (vārdu un uzvārdu) vai tautības ierakstu vai par atteikumu mainīt vārdu vai uzvārdu (vārdu un uzvārdu) vai tautības ierakstu Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Visus iesniegumus Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments izskata mēneša laikā kopš iesnieguma saņemšanas. Rakstisku lēmumu cilvēkam nosūta uz viņa norādīto adresi. Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta lēmumu var apstrīdēt Administratīvajā rajona tiesā.

Piemērs no Augstākās tiesas judikatūras: Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments 2018.gada 16.aprīlī atcēla Administratīvās apgabaltiesas spriedumu, ar kuru noraidīts pieteikums

par pienākuma uzlikšanu Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentam mainīt pieteicēja vārdu un uzvārdu. Lietā ir tālāk minētie apstākļi: Pieteicējs savu esošo vārdu un uzvārdu vēlas mainīt uz citu vārdu un dubultuzvārdu. Pieteicējs norāda, ka neidentificē sevi ar dokumentos ierakstīto vārdu un uzvārdu un jau no 2006.gada sauc un identificē sevi citā vārdā un uzvārdā. Pieteicējs 2015.gadā vērsās Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentā ar iesniegumu par vārda un uzvārda maiņu. Ar iestādes 2015.gada 8.jūnija lēmumu pieteicējam atteikts mainīt vārdu un uzvārdu. Nepiekrītot minētajam lēmumam, pieteicējs to apstrīdēja. Ar Tieslietu ministrijas 2015.gada 31.jūlija lēmumu apstrīdētais lēmums atstāts negrozīts. Pieteicējs vērsās ar pieteikumu Administratīvajā rajona tiesā, lūdzot uzlikt par pienākumu atbildētājai mainīt pieteicēja vārdu un uzvārdu. Kasācijas instance secināja, ka apelācijas instances tiesas spriedums ir atceļams, jo tajā nepareizi interpretētās tiesību normas un tas ir ietekmējis lietas izskatīšanas rezultātu. Augstākā tiesa arī konstatēja, ka apelācijas instances tiesa nav atsevišķi vērtējusi dubultuzvārdu veidošanas pieļaujamību. Lieta nodota jaunai izskatīšanai apelācijas instances tiesā. Augstākā tiesa spriedumā norāda, ka personas vārda un uzvārda maiņa ir saistīta ar personas identitātes izjūtu, kas dažādu apstākļu dēļ var mainīties, tāpēc pret šo personai nozīmīgo un sensitīvo jautājumu jāizturas ar cieņu. Līdz ar to iestādei un tiesai ir jānoskaidro fakti un jāpārliecinās, ka persona ar nopietnību izturas pret savu identitāti un pastāv tādi apstākļi, kuru rezultātā personas identitātes izjūta varētu būt mainījusies. Par personas identitātes maiņu liecina personas dzīvesveida, profesijas, reliģiskās piederības, sociālā statusa maiņa, kā arī citi apstākļi. Piemērojot Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumā ietvertās normas, primārs ir personas viedoklis par viņas identitāti un apsvērumi par nepieciešamību mainīt vārdu un uzvārdu nolūkā izkopt savu identitāti. Analizējot Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 2.panta pirmo daļu kopsakarā ar citām tiesību normām tiesību sistēmas ietvaros, Augstākā tiesa secināja, ka arī vārda un uzvārda maiņas gadījumā izvēlētajam personvārdam ir jāatbilst latviešu valodas prasībām, kas noteiktas Valsts valodas likumā un citos normatīvajos aktos. Augstākā tiesa spriedumā arī norāda – lai atļautu personai mainīt vārdu un uzvārdu, ir jānoskaidro apstākļi, kas rada personai emocionālo vai psiholoģisko slogu (diskomfortu), lietojot savus personvārdus. Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma uzdevums ir konkretizēt Satversmē ietverto tiesību saturu. Līdz ar to tiesību piemērotājam, iztulkojot Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumā ietvertās normas, tās jāinterpretē kopsakarā ar Satversmes 96.pantā nostiprinātajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību un Satversmes ievadā un 95.pantā atspoguļoto cilvēka cieņas konceptu. Augstākā tiesa secina, ka tiesībām mainīt vārdu un uzvārdu noteiktie ierobežojumi ir interpretējami un piemērojami iespējami šauri. Augstākās tiesas ieskatā, vērtējot to, vai šajā gadījumā ievērots samērīguma princips attiecībās ar valsti un jebkuru trešo personu identificēt pieteicēju, apelācijas instances tiesai jāvērtē alternatīvi līdzekļi, kas personai Satversmē noteiktās pamattiesības aizskartu mazāk. Tādi personas identifikācijas līdzekļi kā personas kods un citi personas dati nodrošina iespēju identificēt pieteicēju. (Jurista vārds, 2018).

Personiskā identitāte ir indivīda pašuztvere, kas balstās uz savām fiziskajām, intelektuālajām un morālajām īpašībām. Vārds un uzvārds arī veido personas identitāti un tādēļ cilvēka interesēs ir nēsāt tādu vārdu un uzvārdu, kas būs pastāvīgs un netiks nepamatoti mainīts, tāpēc ir svarīgi pārliecināties par personas nopietnību un izpratni vienu vai otru (vai abus) vēloties mainīt.

Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 44.panta trešā daļa noteic, ka dzimtsarakstu nodaļa var labot vai papildināt civilstāvokļa aktu reģistra ierakstu, pamatojoties uz tiesas spriedumu vai bāriņtiesas lēmumu (Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums spēkā esošajā redakcijā, 01.06.2018). Gadījumos, kad starp vecākiem pastāv strīds par bērna uzvārdu, atbilstoši Civillikuma 151.panta pirmās daļas otrajam teikumam uzvārds nosakāms pēc bāriņtiesas lēmuma. Izšķirt bērnu un vecāku domstarpības ir viena no bāriņtiesu kompetencēm, un Bāriņtiesu likuma 19.panta pirmā daļa noteic, ka bāriņtiesa lemj arī par bērna uzvārda, vārda vai tautības ierakstu, ja vecāki nevar vienoties (Bāriņtiesu likums spēkā esošajā redakcijā, 01.01.2020-31.12.2020). Ja bāriņtiesas nolemtajam nepiekrīt, tad pastāv iespēja lēmumu apstrīdēt tiesā. Jāņem vērā, ka tiesa jautājumu izšķirs, lietas faktiskos apstākļus vērtējot vispārējo bērnu tiesību principu kontekstā.

Piemērs: Ar Administratīvās rajona tiesas 2013.gada 25.aprīļa spriedumu lietā Nr.A420554312 apmierināts pieteicējas pieteikums un nospriests uzdot Pļaviņu novada bāriņtiesai viena mēneša laikā no sprieduma spēkā stāšanās dienas pieņemt lēmumu par nepilngadīgas personas uzvārda maiņu. Lietas apstākļi: Pļaviņu novada bāriņtiesā 2012.gada 14.augustā saņemts pieteicējas iesniegums, kurā viņa lūdza izdot labvēlīgu administratīvo aktu par viņas nepilngadīgā dēla uzvārda maiņu, pamatojot to ar vēlmi, lai bērns justos kā pilnvērtīgs ģimenes loceklis un visiem ģimenē būtu vienāds uzvārds; bērns par tēti sauc konkrētu personu, bet ar bioloģisko tēvu ir zudusi emocionālā saikne. Ar Pļaviņu novada bāriņtiesas 2012.gada 18.septembra lēmumu Nr.1-6/31 nolemts (atteikt) nemainīt pieteicējas dēla uzvārdu. Bāriņtiesa minētajā lēmumā atsaucas uz Civillikuma 151.pantu, Bāriņtiesu likuma 19.panta pirmo daļu un pamatojas uz Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 2.pantā minētajiem gadījumiem, kad persona var mainīt vārdu vai uzvārdu, neesot konstatēts neviens no šiem iemesliem, lai mainītu uzvārdu. Administratīvā rajona tiesa sprieduma 12.punktā norādījusi, ka nav pamatots ne trešās personas – bērna tēva, ne bāriņtiesas viedoklis, ka uzvārda maiņa apdraudētu bērna identitāti, proti, minētie lietas dalībnieki nepareizi izprot jēdzienu „identitāte". Apvienoto Nāciju Bērnu fonda izdotajā rokasgrāmatā „Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanu praksē" attiecībā uz Konvencijas 8.panta pirmajā daļā noteiktajiem (dalībvalsts apņemas respektēt bērna tiesības saglabāt savu identitāti, ieskaitot pilsonību, vārdu un ģimenes attiecības, kā tas paredzēts likumdošanā, nepieļaujot nelikumīgu iejaukšanos) identitātes kritērijiem norādīts, ka „dažas valstis aizliedz vecākiem mainīt bērna vārdus (piemēram, šķiršanās vai atkārtotu laulību gadījumā)", lai arī izskatās, ka tas tiek darīts galvenokārt, lai respektētu tēva nevis bērna tiesības; attiecībā uz bērna identitāti norādīts ka tā „nozīmē vairāk nekā tikai zināšanas, kas ir viņa vecāki. Brāļi un māsas, vecvecāki un citi radinieki var būt tikpat vai vēl vairāk svarīgāki bērna identitātes apzināšanai nekā tikai vecāki" un ka „koncepcija par bērna identitāti ir koncentrējusies uz bērna tuvāko ģimeni"; savukārt termins „saglabāt" nozīmē „arī ierakstu, kas saistīti ar ģenealoģiju, dzimšanas reģistrāciju un detalizētu informāciju par bērnības agrīno posmu, ko bērns nevar atcerēties, saglabāšanu" *(sk. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata. Bērnu un ģimenes lietu ministrijas oficiālais tulkojums. Apvienoto Nāciju Bērnu fonds, 2002, 124.126.lpp).*

Līdz ar to tiesa norāda, ka bērna uzvārda maiņa nekādā gadījumā nevar ietekmēt vai apdraudēt bērna identitāti (tās apzināšanos), jo ar lēmumu par uzvārda maiņu netiek apstrīdēta ne bērna bioloģiskā izcelšanās – dzimšanas reģistrā ietvertie dati par vecākiem un bērna tiesības zināt savus vecākus, kā arī netiek ierobežotas tēva saskarsmes tiesības un līdzdalība bērna audzināšanā. Tādējādi, ņemot vērā arī bērna pārstāves izdarītos secinājumus, ka bērns arī šādā agrīnā vecumā jau apzinās savu izcelšanos (zina, kas ir viņa vecāki un kas ir viņa ģimene), tiesa uzskata, ka uzvārda maiņa pati par sevi neapdraud viņa identitāti. Savukārt tikai no pašiem bērna vecākiem, ne tikai no bērna mātes, bet arī no tēva, ir atkarīgas tās attiecības, kādas tiks veidotas saskarsmē ar bērnu (Administratīvā rajona tiesa, 25.04.2013).

Tātad secināms, ka vecāki nevar pēc saviem ieskatiem interpretēt jēdzienu „identitāte" un skaidrot to pēc saviem ieskatiem. Svarīgākas ir bērna tiesības. Lai arī iepriekšējā piemērā redzējām, ka personas vārds un uzvārds arī ir daļa no personas identitātes, šajā gadījumā tiesa norāda, ka vecākiem jāsaprot -tas neietekmē bērna bioloģisko izcelšanos un nekādā veidā neierobežo saskarsmes tiesības. Jāpiebilst, ka bērna identitāti un emocionālo izaugsmi ietekmē arī vecāku strīdi.

Piemērs: Ar Administratīvās rajona tiesas 2013.gada 5.aprīļa spriedumu lietā Nr.420586212 tiesa noraidīja nepilngadīgā bērna tēva pieteikumu par Mārupes novada bāriņtiesas 2012.gada 29.oktobra lēmuma Nr.1-6/67 atcelšanu. Lietas apstākļi: Mārupes novada bāriņtiesa 2012.gada 29.oktobrī pieņēma lēmumu Nr.1-6/67, ar kuru nolēma atļaut bērna mātei mainīt uzvārdu nepilngadīgajai meitai uz mātes dzimto uzvārdu. Minētajā lēmumā atzīts, ka nepilngadīgās meitas uzvārda maiņa uz mātes dzimto uzvārdu atbilst nepilngadīgā bērna interesēm. Paskaidrojumos tiesai bāriņtiesa norāda, ka veica pārrunas ar bērnu. Pārrunu laikā noskaidrots, ka bērns sevi saista ar mātes šī brīža ģimeni, ir jūtama liela emocionālā piesaiste mātei, tādēļ vēlas uzvārdu kā

mammai. Līdz ar to ņemams vērā apstāklis, ka šajā gadījumā lūgums mainīt uzvārdu atbilst arī paša bērna interesēm. Administratīvā rajona tiesa sprieduma 11.punktā norāda, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē uz bērna uzvārdu norādījusi kā uz viņa saikni ar ģimeni. Tā, piemēram, 2001.gada 27.septembra lēmumā lietā „G.M.B. un K.M. pret Šveici" Eiropas Cilvēktiesību tiesas Otrā sekcija piešķīra nozīmi tam, ka bērns ar vārda palīdzību ir vienots ar ģimeni un ka valsts likuma sistēma kalpo ģimenes vienotības uzturēšanai. 2000.gada 27.aprīļa lēmumā Eiropas Cilvēktiesību tiesas Pirmā sekcija (lietā „Catharina C.J.H. Bijleveld pret Nīderlandi") norādīja, ka personas vārds skar viņas privāto un ģimenes dzīvi, jo tas nodibina veidu, kā identificēt personu un tās saikni ar ģimeni. Līdz ar to tiesa atzīst, ka uzvārda izvēlē piešķirama nozīme bērna saiknei ar viņa ģimeni. Augstākās tiesas Senāts jau pieminētajā 2009.gada 9.marta spriedumā lietā SKA144/2009 (9.punktā) ir atzinis, ka katram vecākam ir vienlīdzīgas tiesības dot bērnam savu uzvārdu. Taču, tā kā saskaņā ar Civillikuma 151.panta pirmo daļu bērnam var tikt dots tikai viena vecāka uzvārds, strīda gadījumā bāriņtiesai (vai arī šajā gadījumā tiesai) ir jāizšķiras par vienu no abu vecāku uzvārdiem (Administratīvā rajona tiesa, 05.04.2013).

Šajā gadījumā bāriņtiesa ir noskaidrojusi bērna viedokli (kas ir pareizi, ja bērns ir atbilstošā vecumā un spēj formulēt savu viedokli). Katrs gadījums ir vērtējams individuāli un šajā gadījumā tiesas ieskatā acīmredzami primārs ir bijis bērna viedoklis un saikne ar ģimeni. Tiesas uzdevums ir identificēt un spriest atbilstoši bērna vajadzībām.

Pētījuma metodoloģija

Darba autore ir izpētījusi un analizējusi Latvijas iedzīvotāju praktiskus piemērus, Latvijas likumus un normatīvos aktus par darba tēmu. Identificēti gadījumi, kad cilvēki ir vai nav tiesīgi mainīt vārdu uz uzvārdu. Analizējot judikatūru ir secināts arī tiesu varas viedoklis par darbā pētāmo jautājumu. Izmantota monogrāfiskā jeb aprakstošā metode - zinātniskās pētniecības metode, kurā ietilpst informācijas vākšana un apkopošana par vienu problēmu vai jautājumu. Monogrāfiskā metode ļauj veikt pētījuma objekta detalizētu izpēti, balstoties uz literatūras apskatu. Pētījuma gaitā izstrādāti arī divi grafiki.

Pētījuma rezultāti

Pētījuma gaitā tiek izveidoti divi grafiki, kuros tiek vizualizēta kārtībā, kādā persona var mainīt vārdu vai uzvārdu (vārdu un uzvārdu). Pirmajā grafikā ir attēlota vārda vai uzvārda (vārda un uzvārda) nomaiņas gaita personām no 15 gadiem (1.att.). Otrajā grafikā ir attēlota vārda vai uzvārda (vārda un uzvārda) nomaiņas gaita personām līdz 15 gadiem, ja vēršas bāriņtiesā (2.att.). Abos grafikos ir norādīts, kur cilvēkiem ir jāvēršas ar iesniegumu, kāds ir lēmuma pieņemšanas process un kur var pārsūdzēt lēmumus, ja tie cilvēku neapmierina. Jāpiebilst, ka atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem Nr.761 (136.pantā noteikto), uz personas iesniegumu bez dzimtsarakstu nodaļas atzinuma, reģistra ierakstu papildina, ja:

136.1. svītro fiktīvo ierakstu par tēvu (ja bērna dzimšana bijusi reģistrēta LPSR Laulības un ģimenes kodeksa 58.pantā noteiktajā kārtībā, ierakstot ziņas par bērna tēvu ar mātes uzvārdu un tautību un bērna tēva vārdu un tēvvārdu pēc mātes norādījuma) un vienlaikus iesniedz paternitātes atzīšanas iesniegumu;

136.2. bērnam atzīst paternitāti (14.[1] pielikums);

136.3. bērna vecākiem savstarpēji noslēdzot laulību, vecāki un bērns iegūst kopīgu uzvārdu;

136.4. vārdu(-us) un uzvārdu, kas reģistrā ierakstīts izloksnē vai svešvalodā, atveido, ievērojot latviešu literārās valodas normas personvārdu rakstībā;

136.5. persona, atveidojot personvārdu, kas ierakstīts izloksnē vai svešvalodā, vēlas saglabāt arī sava uzvārda vēsturisko formu vai citas valodas oriģinālformu (LR Ministru kabineta noteikumi Nr.761).

- Ja vēlas mainīt vārdu vai uzvārdu, persona iesniedz dzimtsarakstu nodaļai pēc dzīvesvietas pieteikumu, norādot tajā vārda vai uzvārda maiņas iemeslu. Jāpievieno Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 5.pantā noteiktos dokumentus.
- Iesnieguma izskatīšanai nepieciešamos dokumentus dzimtsarakstu nodaļa pieprasa no citām dzimtsarakstu nodaļām, ja reģistrs ir sastādīts Latvijā, kā to nosaka minētā likuma 5. panta trešā daļa.
- Likums arī paredz, ka pēc dokumentu pārbaudes dzimtsarakstu nodaļas pārzinis nosūta tos kopā ar savu atzinumu Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentam.
- Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments lēmumu pieņem viena mēneša laikā no nepieciešamo dokumentu iesniegšanas dzimtsarakstu nodaļā.
- Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta lēmumu var pārsūdzēt Administratīvajā rajona tiesā mēneša laikā no paziņojuma saņemšanas dienas.
- Personai, kurai mainīts vārds vai uzvārds, mēneša laikā jāgriežas Pilsonības un imigrācijas departamenta nodaļā, kur tai izsniedzama jauna pase vai cits personu apliecinošs dokuments.

1.att. Vārda vai uzvārda (vārda un uzvārda) nomaiņas gaita personām no 15 gadiem (Avots: autores veiktais apkopojums)

- Vecākam, kurš vēlas mainīt bērna uzvārdu, ir jāiesniedz bāriņtiesā motivēts iesniegums. Tajā norāda iemeslu, kādēļ bērna interesēs ir uzvārda maiņa un pievieno to dokumentu kopijas, uz kuriem atsaucas.
- Bāriņtiesa noskaidros otra vecāka viedokli, uzklausīs paša bērna viedokli (ja bērns ir atbilstošā vecumā, lai varētu tādu formulēt), pieprasīs papildus informāciju no datu bāzēm. Pēc tam tiks noteikta bāriņtiesas sēdes laiks, kurā izskatīs konkrēto lietu un pieņems lēmumu.
- Šis lēmums ir administratīvs akts. Vecākam, kuram lēmums ir nelabvēlīgs, ir tiesības to pārsūdzēt mēneša laikā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā tiesā.
- Ja lēmums noteiktajā termiņā netiek pārsūdzēts un ir stājies spēkā, vecāks, kurš vēlējies mainīt bērna uzvārdu, var doties uz dzimtsarakstu nodaļu un lūgt mainīt bērnam uzvārdu, pamatojoties uz bāriņtiesas lēmumu.

2.att. Vārda vai uzvārda (vārda un uzvārda) nomaiņas gaita personām līdz 15 gadiem, ja vēršas bāriņtiesā (Avots: autores veiktais apkopojums)

Secinājumi

1. Iztulkojot Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumā ietvertās normas, būtu jārespektē personas tiesības uz privāto dzīvi un cieņu. Ņemot vērā to, ka personas vārda un uzvārda maiņa ir saistīta ar personas identitātes izjūtu, pret šo personai nozīmīgo un jūtīgo jautājumu būtu jāizturas ar cieņu. Tātad iestādei un tiesai ir jānoskaidro fakti un jāpārliecinās, ka persona ar nopietnību izturas pret savu identitāti un tiešām pastāv apstākļi, kuru rezultātā personas identitātes izjūta var būt mainījusies.
2. Piemērojot Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumā ietvertās normas, svarīgākais ir personas viedoklis par identitāti un apsvērumi par nepieciešamību mainīt vārdu un uzvārdu nolūkā izkopt savu identitāti. Par personas identitātes maiņu liecina personas dzīvesveida, profesijas, reliģiskās piederības, sociālā statusa maiņa, kā arī citi apstākļi. Personai nav jāpierāda ar konkrētiem pierādījumiem, ka identitāte ir mainījusies, bet gan jāsniedz apsvērumi par apstākļiem, kuri mainījuši identitātes izjūtu. Ja no personas sniegtajiem apsvērumiem nav gūstams apstiprinājums tam, ka ir apstākļi, kas mainījuši personas identitātes izjūtu, tad jālūdz tos precizēt, jo cilvēka cieņa prasa neapšaubīt personas pārliecību par savu paštēlu.
3. Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likumā skaidri ir uzskaitīti iemesli, kādus likumdevējs atzinis par tiesisku pamatu, lai varētu mainīt personas vārdu un uzvārdu. Tātad, no vienas puses, likumdevējs ir paredzējis tiesības personai mainīt vārdu vai uzvārdu, bet, no otras puses, arī ierobežojis tās, likumā nosakot tādas situācijas, kurās personai ir tiesības mainīt vārdu vai uzvārdu. Tomēr tiesībām mainīt vārdu un uzvārdu noteiktie ierobežojumi ir interpretējami un piemērojami iespējami šauri.
4. Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 2.panta pirmās daļas 1.punktā lietotais vārds "apgrūtina" ir kritērijs, kas palīdz nošķirt to, vai personas vārds un uzvārds ir tāds, kas personai saskarsmē ar citiem cilvēkiem rada emocionālu vai psiholoģisku slogu, proti, apgrūtina ieļaušanos sabiedrībā. Apgrūtināt ieļaušanos sabiedrībā var gan vārds, gan uzvārds, kā arī abi personvārdi kopā.
5. Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likuma 2.panta pirmās daļas 1.punkts ietver arī gadījumu, ja cilvēks izrāda vēlmi norobežoties no ģimenes vai savas dzimtas identitātes.
6. Izvērtējot uzvārda maiņas pieļaujamību, ir jāņem vērā arī apsvērumi par ģimenes un dzimtas identitāti. Ņemot vērā uzvārda kā personvārda nozīmi personas piederības noteikšanai konkrētai ģimenei un dzimtai, uz personas tiesībām mainīt uzvārdu būtu jāraugās ne tikai no personas tiesību aizsardzības viedokļa, bet arī no citu cilvēku tiesību aizsardzības, kas šajā gadījumā ir unikālu ģimenes un dzimtas uzvārdu kā identitātes elementu aizsardzība. Līdz ar to, vērtējot uzvārda maiņas pieļaujamību, ir jālīdzsvaro personas un citu cilvēku (sabiedrības) intereses.
7. Ja vēlas mainīt vārdu vai uzvārdu, izvēlētajam personvārdam ir jāatbilst latviešu valodas prasībām.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

Administratīvā rajona tiesa (2013). 2013.gada 25 aprīļa spriedums. Elektroniskais avots. [skatīts 03.03.2020]. Pieejams: https://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas% 20 spriedumi/2013/Aprīlis/25.04.2013/AL_2504_raj_A-02353-13_36.pdf

Administratīvā rajona tiesa (2013). 2013.gada 5.aprīļa spriedums. Elektroniskais avots. [skatīts 03.03.2020]. Pieejams:https://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas%20spriedu

mi/2013/Aprīlis/05.04.2013/AL_0504_raj_A-02582-13_21.pdf

Bāriņtiesu likums (spēkā esošā redakcija, 01.01.2020-31.12.2020). *Latvijas Vēstnesis,* 107, 07.07.2006. [skatīts 04.03.2020]. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/139369-barintiesu-likums

Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums (spēkā esošā redakcija, 01.06.2018). L*atvijas Vēstnesis,* 197, 14.12.2012. [skatīts 02.03.2020]. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/253442-civilstavokla-aktu-registracijas-likums

Jurista vārds (2018). Nodod jaunai izskatīšanai lietu par Dzimtsarakstu departamenta atteikumu reģistrēt vārda un uzvārda maiņu. Elektroniskais resurss. [skatīts 02.03.2020]. Pieejams: https://juristavards.lv/zinas/272581-nodod-jaunai-izskatisanai-lietu-par-dzimtsarakstu-departamenta-atteikumu-registret-varda-un-uzvarda-mainu/

LR Ministru kabineta noteikumi Nr.761 "Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem" (spēkā esošā redakcija). *Latvijas Vēstnesis*, 181, 17.09.2013. [skatīts 03.03.2020]. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/259879-noteikumi-par-civilstavokla-aktu-registriem

Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums (spēkā esošā redakcija, 13.10.2016). *Latvijas Vēstnesis,* 66, 29.04.2009. [skatīts 02.03.2020]. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/191209-varda-uzvarda-un-tautibas-ieraksta-mainas-likums

Valērija Cimoška. NOZIEDZĪBA UN KRIMINOGĒNAIS STĀVOKLIS OLAINES NOVADĀ

Ekonomikas un kutūras augstskola, Tiesību zinātne, valerija.cimoska@inbox.lv

Zinātniskais vadītājs: Mg.iur., docente Karina Zalcmane

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Ar noziedzību mēs saprotam kriminālliikuma pārkāpšanu, proti, tīša vai aiz neuzmanības izdarīts nodarījums, kurš draud ar kriminālatbildību un kriminālsodu. Latvijā cīņa ar noziedzīgiem nodarījumiem ir realizējama noziedzības novēršanas un apkarošanas pamatnostādņu ietvaros. Līdz ar to, noziedzības novēršana un apkarošana ir viens no valsts primārajiem pienākumiem. Kriminogēnais stāvoklis katrā valstī, pilsētā un ciemā ir atšķirīgs un tam var būt diezgan daudz iemeslu. Pēc statistikas datiem Olaines novadā no 2010.gada līdz 2018.gadam tika pašu spēkiem atklāti vairāk kā 185 noziedzīgi nodarījumi. Kaut gan šajā laika posmā tika reģistrēti 2744 noziedzīgi nodarījumi Olaines novadā. Uz 2018.gadu Olaines novadā dzīvo 19'409 iedzīvotāju, kas, salīdzinot ar 2011.gadu ir mazāks par 727 iedzīvotājiem. Uz 10'000 iedzīvotāju amplitūdas 2010.gada līdz pat 2018.gadam noziedzīgu nodarījumu skaits sastāda 1390 lielu noziedzības līmeni. Latvijas teritorijā šajā pašā laika posmā no 2010.gada līdz 2018.gadam tika reģistrēti 429'188 noziedzīgi nodarījumi.

Pētījuma mērķis: Noskaidrot noziedzības līmeni Olaines novadā laika posmā no 2010.gada līdz 2018.gadam.

Pētījuma metodes: Aprakstošā statistikas metode, dokumentu analīzes metode.

Sasniegtie rezultāti: Sapratne par noziedzīga nodarījuma jēdzienu, izanalizēta tā attīstība un izcelsme, indenficēts Olaines novada noziedzības līmenis.

Atslēgas vārdi: noziedzība; noziedzīgs nodarījums; kriminogēnais stāvoklis; Olaines novads.

Ievads

Mūsdienās sabiedrība ļoti bieži izmanto vārdu savienojumu "noziedzīgs nodarījums," kas sevī ietver ne tikai pašu noziegumu un kriminālpārkāpumu, bet arī objektīvās un subjektīvās pazīmes, kas, respektīvi, ir noziedzīga nodarījuma sastāvs. Pētījuma ietvaros, autors noteiks aktuālo Olaines novada kriminogēno stāvokli, izmantojot kriminoloģiska pētijuma metodes noziedzīga nodarījuma jēdziena analīzes un definīcjas vēsturisko attīstību.

Pētījuma mērķis ir noteikt noziedzības stāvokli Olaines novadā.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti sekojoši uzdevumi:

1. izpētīt noziedzīga nodarījuma būtību;
2. izpētīt noziedzīga nodarījuma izcelsmi un attīstību;
3. izanalizēt Olaines novada pašvaldības statistikas datus;
4. sniegt patstāvīgi izstrādātas atziņas, secinājumus, priekšlikumus.

Pētījumā tiek izmantotas aprakstošās statistikas metode un dokumentu analīzes metode, proti, tiek izanalizēti Olaines novada pašvaldības atskaites un statistikas dati. Kā rezultātā uz informācijas bāzes un iegūtajām atziņām tika izstrādāti secinājumi, identificēti Olaines novada pašvaldības noziedzīgi nodarījumi, izanalizēta noziedzīga nodarījuma būtība, izcelsme un attīstība.

Noziedzīga nodarījuma jēdziens, izcelsme un attīstība

Krimināllikuma 6. pantā 1.daļā noziedzīgs nodarījums tiek definēts kā ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods. (Krimināllikums, spēkā esoša redakcija, 19.03.2020). Savukārt krimināllikuma 6. panta 2. daļa, ka "par noziedzīgu nav atzīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kam ir šajā likumā paredzēta nodarījuma sastāva pazīmes, bet kas izdarīts apstākļos, kuri izslēdz kriminālatbildību." Tika veikti grozījumi 13. decembrī 2012. gadā un stājoties spēkā 1. aprīlī 2013. gadā nosakot, ka 6. pantā pirmajā daļā pēc vārda "izdarīts," tiks pievienots vārds "kaitīgs." Uzsvars definīcijā tiek likts uz darbību vai bezdarbību aizlieguma formā Krimināllikumā. Agrākos laikos, respektīvi, romiešu tiesību principiem balstītus likumus, noziedzīgs nodarījums ietver sevī, ka sods draud tikai par likumā paredzētu nodarījumu.

Noziedzīga nodarījuma jēdziena definīcija norāda arī uz noziedzīga nodarījuma pazīmēm:

1. Darbība vai bezdarbība
2. Kaitīgums
3. Prettiesiskums
4. Vaina
5. Sodāmība

Ar darbību vai bezdarbību tiek saprasts konkrētās personas uzvedība, kura izspaužas konkrētā veidā. Ja personas uzvedība nekādīgi neizpaužas, tad nekādā gadijumā nevar saukt personu pie kriminālatbildības. Kaitīgums ir svarīgākā noziedzīga nodarījuma pazīme, jo tā izpaužas apdraudējuma veidā, izraisot kārtības kaitīgumu. Kā jau tika minēts, stājoties spēka 1. aprīļa 2013.gada grozījumiem, sakarā ar vārda "kaitīgs" pievienošanai Krimināllikuma 6. panta 1. daļā aiz vārda "izdarīts", līdz ar to noziedzīga nodarījuma jēdzienu var uzskatīt par materiālu jēdzienu, jo nodarījuma kaitīgums tiek aizsargāts ar likumu. Krimināllikumā netiek formulēta tāda pazīmes kā sabiedrības bīstamība, juridiskajā literatūrā šis jēdziens "sabiedriskā bīstamība," tiek uzskatīts nekorekts. Šī jēdziena vietā tiek lietota un ietverta sevī kaitīguma pazīme. Nodarījums ietverot sevī nodarījuma kaitīguma juridisko novērtējumu ir prettiesisks. Vaina raksturo personas iekšējo un psihisko darbības saturu ir personas psihiskā attieksme pret izdarīto prettisisko darbību vai bezdarbību un ar to saistītajām sekām. Mēs nevaram iedomāties, ka par noziedzīgu nodarījumu netiek saņema kriminālatbildība un sods. Par noziedzīgu nodarījuma izdarīšanu persona tiek sodāta. Krimināllikums paredz, ka persona, kura ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu var tikt atbrīvota no soda un kriminālatbildības.

Profesors Pauls Mincis uzskata, ka "noziedzīgs nodarījuma jēdziens ir- noziedzīgs, no ārējās puses, ir tāds nodarījums, kuru aizliedz likums, piedraudot ar kriminālsodu. Tas nozīmē, ka noziedzīgs nodarījums katrā ziņā ir nepaklausība kādai tiesiskai normai- aizliedzšai vai pavēlošai. Tas ir tas vispārējais kritērijs, kuru var attiecināt uz katru noziedzīgu nodarījumu no tiesiskā viedokļa. Šis kritērijs ir pilnīgi izsmelošs un tas loģiski izriet no funkcijas, kas piešķirta krimināltiesībām vispārējā tiesību sistēmā, tas ir no tiesiskās kārtības aizsardzības ar sodu vai soda piedraudējuma palīdzību." (Mincis, 1943, 59.lpp.) Autors piekrīt profesora P. Minča noformulētajam noziedzīga nodarījuma jēdzienam, jo neklausot likumam, tiek pārkāptas likuma normas, un par to jau ir jāatbild ar kriminālatbildību.

Noziedzīga nodarījuma jēdziens ir pamats jurisprudencei mūsdienu krimināltiesībās. Krievijā pats jēdziens "noziegums", tika apzīmēts ar sodāmu uzvedību, un izplatījās sākot ar Pētera I valdīšanas laiku 1682. gadu. Pēteris I juriskajā aspektā ieguldīja lielas pūles Krievijā, likvidējot pirms tam pastāvējošās tiesību normas. Likumu vietā tika ieviesti rīkojumi. Jēdzienu "noziegums"izcelsme ir līdzīga kā angļu valodā, vācu, franču un citās valodās.Literatūras aspektā tas tika apzīmēts kā uzvedība, kura netika pieļauta sabiedrībā un tika uzkatīta par nepieņemamu.

Tai pat laikā autors piekrīt arī krievu zinātnieka, Nikolaja Taganceva uzskatam, ka lai darbība tiku atdzīta par noziegumu ir vajadzīgas trīs pazīmes, kas to raksturotu:

1. Ar likumu noformēta juridiska attiecība
2. Lai tiktu pastāvēts nodarījums ir nepieciešamība reālas tiesību normas eksistence
3. Nozieguma esamībai nepieciešams interešu reāls apdraudējums, kurš tiktu ar liku pasargāts (Tagancevs, 1878).

Noziedzīga nodarījuma jēdzienu var iedalīt formālā un materiālā jēdzienā. Formālais noziedzīga nodarījuma jēdziens ir saistīts ar romiešu tiesībām, kuras ir pamats Eiropas tiesību attīstībai.

Profeseore S. Brennere norāda, ka romāņu- ģermāņu un kopējo tiesību sistēmās ir atšķirīga pieeja juridisko aizliegumu veidošanai, dažādās valstīs un dažādos laikos ir vērojamas arī vairākas svarīgas konsekvences attiecībā uz to, ko valsts nosaka, kāda rīcība ir pasludināma ārpus likuma. Šīs konsekvences izriet no kriminālatbildības funkcijas - uzturēt sabiedrībā pienācīgu kārtību. (Brennere, 2002).

Formālā noziedzīga nodarījuma jēdziena būtība ir ietverta romiešu tiesību principā- sods draud tikai par likumā paredzētu nodarījumu. Princips nosaka, ka par noziedzīgu nodarījumu var runāt tad, ja ir formulēts tas, kādā veidā drīkst uzvesties un tas, ka tas, kurš tā uzvedīsies saņems sodu. No šī principa var tikt atvasināti vairāki apakšprincipi:

1. Atbildība iestājas ar nodarījuma izdarīšanas brīdī un spēkā esošā likuma pamata.
2. Persona izdara pārkāpumu, un ja apraksts precīzi neatbilst likumā ietvertajam aprakstam, persona ir atbrīvojama.

Jauns uzplaukums Latvijas Krimināltiesībās sākās pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas, izstrādājot 1990.gadā Latvijas kriminālkodeksa projektu, bet pēc laika, projekta nosaukums tika mainīts un Kriminālkodeksa vietā Krimināllikums. 1991.gada februārī tika apstiprināta Krimināllikuma koncepcija, kas tika paredzēta divos virzienos turpmākajā likumdošanas attīstībā. Pirmais virziens bija ar mērķi izstrādāt jaunu valsts krimināllikuma projektu. Otrais virziens bija izdarīt grozījums jau pastāvējošā Kriminālkodeksā un pievienot tos jaunizveidotajā Krimināllikuma projektā. Pirms Krimināllikuma projekts nebija pieņemts, Latvijā darbojās 1961. gada Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss jeb Latvijas PSR Kriminālkodekss. Kriminālkodeksa būtība bija visu normu pārskatīšana un jaunu normu izstrādāšana un pievienošana Krimināllikumā, saistot to ar humanizāciju, dekriminalizāciju un depolitizāciju. Var apgalvot, ka Krimināllikuma projekts izstrādāts īsā laika posmā. 1998. gada 17. jūnijā Krimināllikuma projektu pieņēma Saeima un 1998.gada 8.jūlijā to izsludināja Valsts prezidents Guntis Ulmanis. Krimināllikums stājies spēkā 1. aprīlī 1999. gadā. Bija svarīgi, lai Latvijas juristu veikto darbu izvērtētu arī citu valsti speciālisti, mērķis bija panākt likuma normu saskaņošanu ar Eiropas valstīm. Latvijas teritorijā pirms Krimināllikuma stāšanās spēkā pastāvēja vēl citi likumi. Tādi kā 1903.gadā Soda likums, 1933.gada Soda likums, 1926. gada Krievijas Padomju Federatīvās Socialistiskās Republikas kriminālkodekss jeb KPFSR kriminālkodekss. 1903.gadā Soda likums tika apstiprināts ar Nikolaju II, kurš tika uzskatīts par vieno no kvalitatīvākajiem Eiropā. 1933.gada Soda likums ir pamats Latvijas valsts tiesību vēstures tapšanā.

Pētījuma metodoloģija

Par cik uz doto brīdi nav veikti nekādi statistikas datu apkojopumi par novadu noziedzīga nodarījuma stāvokli, autors izmantojot dokumentu analīzes metodi izanalizēja Olaines novada pašvaldības atskaites datus, kas ietvēra sevī datus par noziedzīgu nodarījumu. Izmantojot aprakstošo statistikas metodi tika apkopota informācija par noziedzīga nodarījuma būtību, attīstību un izcelsmi, izmantojot literatūras avotus. Tika veikti secinājumi, kas rada priekštatu par

noziedzīgu nodarījumu kā tādu, un tās pārstāvību Olaines novadā.

Izmanotā formula, aprēķinos noziedzības līmeni uz 10000 iedzīvotājiem.

$$K = N \div IE \times 10000 \quad (1)$$

kur

K= noziedzības līmenis;

N= visu noziedzīgu nodarījumu skaits, kas izdarīts konkrētā laika posmā, konkrētā teritorijā;

IE= iedzīvotāju skaits konkrētā laika posmā, konkrētā teritorijā;

10000- iedzīvotāju skaits, attiecībā uz kādu tiek noteikts noziedzības līmenis.

Pētījuma rezultāti

Pētījuma rezultātā tika sniegta atbilde par to, kas ir noziedzīgs nodarījums, kā tas izpaužas, attīstījās laika gaitā. Pamatojoties uz Krimināllikuma pantiem tika sniegs priekštats par noziedzīga nodarījuma jēdzienu. Pamatojoties uz atrasto informāciju, tika konstatētas noziedzīga nodarīja izcelsme un attīstība. Pamatojoties uz Olaines novadas pašvaldības publiskā pārskata datiem, tika konstatēti noziedzīga nodarījuma skaits Olaines novadā.

Salīdzinot 1.attēlu un 2.attēlu, var redzēt, ka statistikas dati ir diezgan vienādi, gan kopumā reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits Olaines novadā, gan arī reģistrēto noziezīgo nodarījumu skaits Olaines novadā uz 10000 iedzīvotājiem. Statistikas dati ir vienlīdzīgi, jo kopumā šo gadu laikā (2010-2018) iedzīvotāju skaits Olaines novadā mijas ap 19700 iedzīvotājiem. Vismazāk noziedzīgi nodarījumi tika reģistrēti 2017.gadā, kas sastāa 307 reģistrētus noziezīgus nodarījumus. Savukārt 3. attēlā ir attēlots pašvaldības pašu spēkiem atklāti noziedzīgi nodarījumi Olaines novadā. Var redzēt pozitīvu dinamiku, ik gadu pašvaldība spēj pati atklāt noziedzīgus nodarījumus, tādējādi pilda savus darba pienākumus. Protams, reģistrētie noziedzīgi nodarījumi ir 15 reizes varāk nekā tie tiek atklāti pašvaldības iespējās.

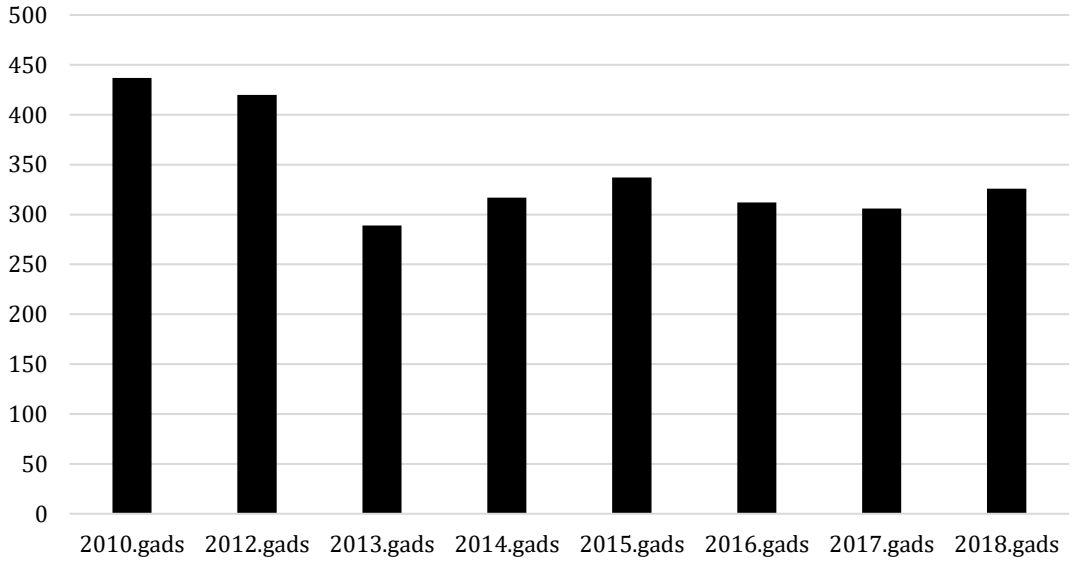

1. att. Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits Olaines novadā. (Avots: autora veiktās statistikas rezultātu apkopojums.)

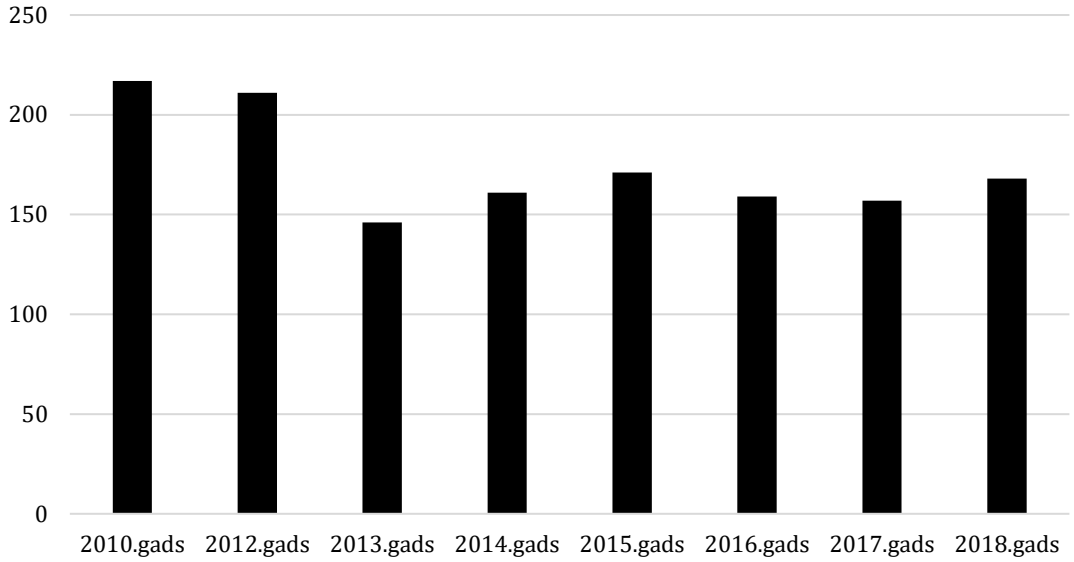

2.att. Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits Olaines novadā uz 10000 iedzīvotājiem. (Avots: autora veiktais statistikas datu apkopojums). (1.formula.)

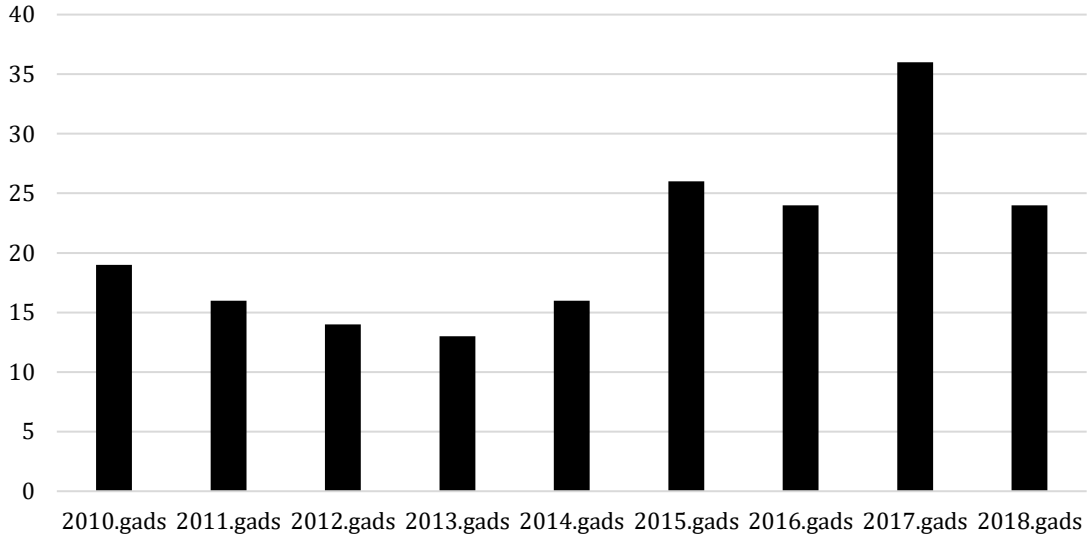

3.att. Olaines novada pašvaldības noziedzīgu nodarījumu atklāšana. (Avots: autora veiktās statistikas rezultātu apkopojums.

Secinājumi

1. Noziedzīga nodarījuma jēdziens un tā attīstība ir viena no svarīgākajām juridiskajām kategorijām mūsdienu krimināltiesībās, jo tā uzdevums ir ātri un pilnīgi atklāt noziegumus, noskaidrojot vainīgos un nodrošināt likuma pareizu piemērošanu, lai katra persona, kas izdarījusi noziegumu, tiktu sodīta un, lai neviens vainīgais nepaliktu nesauks pie kriminālatbildības par nodarīto.
2. Krimināllikums stājies spēkā 1. aprīlī 1999. gadā.
3. Noziedzīga nodarījuma sastāva jēdziens nav definēts Krimināllikumā.

4. Ja nav noziedzīga nodarījuma sastāva subjektīvās un objektīvās pazīmes, nav pamanta saukt personu pie kriminālatbildības, tas ir, ja nav kaut vai viena no pazīmēm, tad arī nav pamata atdzīt personas darbību vai bezdarbību noziedzīga nodarījuma sastāvā.
5. Nav veikti nekādi statistikas apkopojošie dati par noziedzības līmeni novados, reģionos un pilsētās, kas parādītu reālo situāciju konkrētos apgabalos.
6. Autora priekšlikums ir, lai tiktu veikti statistikas datu apkopojumi novados un pilsētās.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

Brennere V.S., (2002). *Kibernoziegumi un tradicionālie noziedzīgie nodarījumi: juridisko problēmu analīze. Likums un tiesības.* Rīga

Grozījumi Krimināllikumā (2012). Elektroniskais resurss [skatīts 28.03.2020]. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/253698-grozijumi-kriminallikuma

Iedzīvotāju skaits Olaines novadā (2010-2018). Elektroniskais resurss [skatīts 28.03.2020].Pieejams:https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikastemas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits

Indulēns, I., (1978) *Kriminālistika* Rīga:Zvaigzne

Kavalieris, A,. (2002) *Pusgads kriminālistikā*. Rīga: Valters un Rapa

Krimināllikums (spēkā esoša redakcija 01.04.1999.) Latvija Vēstnesis, 199/200, 08.07.1998 [skatīts 18.03.2020] Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums

Ķinis, U. (2005). *Noziedzīgi nodarījumi pret informācijas sistēmu drošību (kibernoziegumi).* Rīga: Latvijas Universitātes bibliotēka

Mincis, P. (1934). *Krimināltiesību kurss.* Rīga: Latvijas Univeritātes bibliotēka

Par Latvijas krimināltiesībām, tuvojoties Eiropas kritērijiem (2001). Elektroniskais resurss [skatīts 17.03.2020]. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/1311

Publiskie pārskati (2010-2018). Elektroniskais resurss [skatīts 28.03.2020]. Pieejams: https://www.olaine.lv/lv/publiskie-parskati

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits Olaines novadā (2010-2018). Elektroniskais resurss [skatīts28.03.2020].Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__likump/SKG021.px/?rxid=cdcb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0

Stumbina, Ē., Birkavs, V., Niedre, A., (1981). *Kriminoloģija*. Rīga: Zvaigzne

Trenoviskis-Teivāns, J. Elektronisks resurss [skatīts 24.03.2020]. Pieejams: https://dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/tiesibas/Teivans_Treinovskis.pdf

Таганцев Н.С,. (1878). *Курс русского уголовного права: Часть общая. Книга 1: Учение о преступлении.* Санкт-Петербург:Типография М.М. Стасюлевича

SABIEDRISKĀS ATTIECĪBAS

Elvīra Anna Gustsone[1], Nikola Elīza Boldireva[2]. INFLUENCERU IESAISTE ZĪMOLA KOMUNIKĀCIJĀ

[1]Alberta koledža, Sabiedriskās attiecības, gustsone4@gmail.com

[2]Alberta koledža, Sabiedriskās attiecības, nikola.boldireva@gmail.com

Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc., docente Vita Stiģe-Škuškovnika

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Gan cilvēku ikdienā, gan arī sociālajos medijos arvien biežāk tiek pieminēti influenceri. Šobrīd arvien vairāk cilvēku redzes lokā tiek izcelti populārākie influenceri, un tiek pievērsta uzmanība tieši tam, ko viņi dara. Daži influenceri reklamē noteiktus zīmolus ar mērķi paaugstināt zīmola atpazīstamību, kā arī pārdoto preču vai pakalpojumu apjomu (Glucksman, 2017). Zīmoli ir gatavi influenceriem maksāt lielas naudas summas, lai iegūtu produkta kvalitātes apstiprinājumu un palielinātu savu klientu loku. Ja sadarbība izrāda savu pārākumu un slavu, tad arī abas sadarbības puses iegūst un spēj dot vairāk un lielāku atpazīstamību (Einarsdóttir, 2017). Influenceru būtība tiek uztverta kā nopietna profesija, kura sevī ietver šo izpaušanos radošajā industrijā ar mērķi būt sabiedrības ietekmētājiem un reklamēt kādus noteiktus zīmolus – to preces vai pakalpojumus, uzskata autores.

Pētījuma mērķis: Izpētīt influenceru iesaisti zīmola komunikācijā Latvijā, analizējot Instagram platformu.

Pētījuma metode: Tika veikta 50 Latvijas influenceru „Instagram" kontu datu analīze, literatūras un informācijas avotu analīze, kā arī grafiskā metoderezultātu atspoguļošanai.

Sasniegtie rezultāti: Pēc veiktās datu analīzes ir redzams, ka Latvijas influenceri ir ļoti dažādi, jo ir tādi, kuri aktīvi izmanto un piedalās zīmolu komunikācijā Instagram platformā. Tāpat ir influenceri, kuri nelieto ieteicamās mirkļbirkas (#sadarbība, #reklāma u.c.), kā arī nav tik aktīvi saistībā ar zīmolu komunikāciju tieši Instagram platformā. Veicot analīzi, tikai 482, kas ir gandrīz viena piektdaļa no visiem apskatītajiem postiem (kopumā 2769), tika veltīti, lai reklamētu kādu firmu.

Atslēgas vārdi: influenceris; iesaite; zīmols; komunikācija; Instagram.

Ievads

Gan ikdienā, gan arī sociālajos medijos arvien biežāk tiek pieminēts un izcelts vārds „influenceris". Arvien vairāk tiek aktualizēts šis termins, kā arī tiek pievērsta uzmanība tieši tam, ar ko šie cilvēkinodarbojās, kāda ir šo influenceru ikdiena un, protams, ko un kādas darbības ietver šī influenceru būtība. Mūsdienās ļoti aktuālas un pieprasītas kļūst radošās nozares. Arvien biežāk tiek dzirdēts par to, ka influenceri tiek uztverti kā nopietnas profesijas pārstāvji, un nav šaubu, ka šī influenceru profesija ir radoša, tomēr ļoti komplicēta. Šie cilvēki, kuriem ir izteikta popularitāte, vai to iegūst zināšanu dēļ, autoritātes dēļ, vai kādu citu iemeslu dēļ (Jiménez-CastilloandSánchez-Fernández, 2019), veic ļoti radošu darbu, kas mūsdienās ir ļoti pieprasīts tieši zīmolu vidū, tā iegūstot un pasniedzot tālāk informāciju par noteikto zīmolu, un tā informējo savu mērķauditoriju par konkrētā zīmola produktiem vai pakalpojumiem.

Arvien vairāk cilvēku gan vēlas kļūt, gan arī kļūst par influenceriem, jo kā jau tika minēts, šī jaunā profesija ir ļoti radoša, tā dodot cilvēkiem iespēju izpausties ar savu radošumu, veidojot dažādu saturu un izklāstu postus, kā arī dod iespēju izpausties sabiedrībai nozīmīgā nozarē, kas ir reklama.

Kā pētījuma mērķis tika izvirzīts – izpētīt influenceru iesaisti zīmola komunikācijā, kas ir veikta izmantojot „Instagram" platformu.

Lai tiktu sasniegts izvirzītais mērķis, darba autores izvirzīja četrus galvenos pētījuma uzdevumus:

1) izpētīt un apkopot pētījuma aktualitāti dažādos literatūras un informācijas avotos,

2) padziļināti izpētīt 50 Latvijas influeceru Instagram kontus un to darbību 2019. gada septembra, oktobra, novembra un decembra mēnešos,
3) apkopot informāciju par 50 influenceru Instagram kontu aktivitāti saistībā ar zīmolu komunikāciju,
4) analizēt iegūtos rezultātus, lai sniegtu secinājumus un priekšlikumus par influenceru iesaisti zīmola komunikācijā.

Kā pētījuma metodi autores izmantoja datu analīzi – analizējot un apkopojot 50 Latvijas influenceru Instagram kontus, par to aktivitāti saistībā ar zīmolu komunikāciju, kā arī iegūtos analīzes datus sakopojot vienuviet – divās izveidotās Microsoft Excel tabulās „Influenceru pārskats" un „Influenceru Instagram komunikācijas pārskats".

Pētījuma aktualitātes apskats literatūras avotos

Lai spētu izprast, kā influenceri ir iesaistīti zīmola komunikācijā, no sākuma ir jāsaprot, ko nozīmē noteiktie termini: influenceris un zīmola komunikācija. Ar vārdu influenceris tiek raksturots cilvēks, kam ir spēja ietekmēt citu cilvēku domas saistībā ar jebko tādos sociālajos medijos kā Instagram, Facebook, Twitter, Youtube, Snapchat u.c. (LouandYuan, 2018). Tas ir cilvēks, kam ir izteikta popularitāte vai nu zināšanu dēļ, autoritātes dēļ, vai arī citu iemeslu dēļ, kas padara viņus sabiedrībā nozīmīgus (Jiménez-CastilloandSánchez-Fernández, 2019). Tādā veidā viņš vai viņa iegūst fanu bāzi, kas uzticas tam, ko viņi saka.

Ir zināmas noteiktas jomas, ar kurām influenceri ir kompetenti, kā, piemēram, veselīgs dzīvesveids, ceļošana, ēdiens, skaistums, mode utt. (LouandYuan, 2018). Zīmola komunikācija, savukārt, ir svarīga daļa no zīmola vadības, kas informē tā ieinteresētās puses par noteikto firmu – tās plusiem, vērtībām, kā arī produktiem. Ieinteresētās puses ir gan noteiktās firmas darbinieki, gan ieguldītāji, sponsori un, protams, pircēji (Smith, 2018). Šī komunikācija var izpausties gan avīzēs un televīzijā, gan arī sociālajos medijos, un kā viens no veidiem, ar influenceru palīdzību.

Lielākā daļa Baltijas valstu influenceru ir sievietes (62,10%), toties vīrieši ir gandrīz uz pusi mazāk (37,90%). Visbiežāk ir sastopamas sievietes vecumā no 18-24 gadiem, bet vīrieši no 25-34 gadiem. Vecuma grupā 55+ ir sastopami tikai vīrieši (1,07%) (A.W.Olsen&Partners, 2019).

Izmantotjot vietni Instagram, Baltijas valstu influenceri tiek iedalīti piecās kategorijās. Vislielākā kategorija ir Mega-influenceri, kuru kategorijā ietilpst arī slavenības. Šajā kategorijā Instagram konta sekotāju skaits pārsniedz vienu miljonu. Šo influenceru savstarpējās attiecības nav tik tuvas un uzticamas kā mazāko kategoriju influenceriem. Otra lielākā kategorija ir Makro-influenceri, kuru sekotāju skaits svārstās no 100 tūkstošiem līdz pat vienam miljonam. Šīs kategorijas influenceri lielākoties ir cilvēki, kuri ir atpazīstami tikai kādā noteiktā reģionā. Tālāk seko Vidējā līmeņa kategorija, kurā ietilpst Instagram konti ar 20 tūkstošiem un līdz pat 100 tūkstošiem lielu sekotāju skaitu. Ar līdzīgas kvalitātes saturu ir Mikro-influenceri, kuru sekotāju skaits ir no 5 tūkstošiem līdz pat 20 tūkstošiem. Vismazākā kategorija ir Nano-influenceri. Šajā kategorijā ietilpst influenceri, kuri ir cieši saistīti ar sekotājiem un spēj tiem nodrošināt viņu vēlmes un intereses, kā arī satura veidotāja un sekotāja savstarpējās attiecības ir salīdzinoši tuvas. Šādu influenceru sekotāju skaits ir no viena tūkstoša līdz pieciem tūkstošiem. Baltijas valstīs visvairāk tiek pārstāvētas tieši Vidējā līmeņa un Mikro-influenceru kategorijas (A.W.Olsen&Partners, 2019).

Daži influenceri reklamē noteiktus zīmolus ar mērķi paaugstināt zīmola atpazīstamību, kā arī pārdoto preču/pakalpojumu apjomu (Glucksman, 2017). Influenceri reklamē zīmolus, izmantojot savu ikdienas dzīvi. Viņi parādi, cik praktiska, nepieciešama vai acīm tīkama ir šī prece vai pakalpojums, tā piesaistot potenciālos klientus firmām, bet tajā pašā laikā gūstot sev lielāku atpazīstamību. Ne kurš katrs redz sponsorētu reklāmu, piemēram, Instagram un nodomā, ka noteikto produktu tik tiešām ir vērts pirkt bez jebkādas pārliecināšanās (Woods, 2016). Influenceri dod iespēju dažādām firmām satuvināties un tiešāk komunicēt ar potencionālajiem

pircējiem un klientiem (Glucksman, 2017).

Zīmola pārstāvjiem ir rūpīgi jāizvērtē situācija un pēc tās jāvadās, kādas kategorijas un mērķauditorijas influenceri piesaistīt, jo ir jāpiesaista tāds influenceris, kurš ir gatavs un spēj nodrošināt zīmola izplatību noteiktajā reģionā un noteiktai mērķauditorijai (Einarsdóttir, 2017).

Daudziem influenceriem ir svarīga tieši atpazīstamība un tas, ko sadarbība spēj dot, bet, protams, ir arī tādi influenceri, kuri ir par zīmolu attīstību un dara visu, lai palīdzētu popularizēt un attīstīt konkrētos sadarbības zīmolus savā reģionā un savā mērķauditorijā.

Pētījuma metodoloģija

Pētījums tika veikts laikā posmā no 2019. gada septembra līdz 2020. gada janvārim. Sākotnēji tika veikta literatūras un informācijas avotu atlase un analīze, pēc tam apokopota un analizēta informācija par 50 Latvijas ifluenceriem un viņu komunikāciju Instagram platformā četru mēnešu periodā, datu apkopošanai izmantojot datu analīzes un grafisko metodi.

50 influenceri tika atlasīti pēc nejaušības principa, piefiksējot viņa vārdu, uzvārdu Instagram lietotājvārdu, sekotāju skaitu un pārstāvēto komunikācijas nozari, komunicējot kādu zīmolu.

Pēc iegūto rezultātu apkopošanas autores izdarīja secinājumus par pētījuma tematu.

Pētījuma rezultāti

Pavisam tika analizēti 50 latviešu influenceru profili sociālajā medijā Instagram un viņu aktivitāte no 2019. gada 1. septembra līdz 31. decembrim. 40 no izskatītajiem profiliem pieder sieviešu dzimuma pārstāvēm, taču tikai 9 – vīriešu. Viens no tiem pieder cilvēkam, kas neidentificējās ne kā vīrietis, ne kā sieviete.

No sākuma autores izpētīja to, kādās nozarēs šie influenceri nodarbojas (skat. 1. att.). Šo izanalizējot, var secināt, ka lielākā daļa influenceru (36) visvairāk tieši dalās ar savu ikdienu: ģimeni, pieredzi, svētkiem u.c. Mazliet mazāk (25) no izpētītajiem influenceriem orientējas modes nozarē, savukārt pēc tā tieši seko māksla, kuru var raksturot ar vizāžistiem, dzejniekiem, dizaineriem u.c. Vismazākā daļa (3) komunicē mūzikas un radio industrijā.

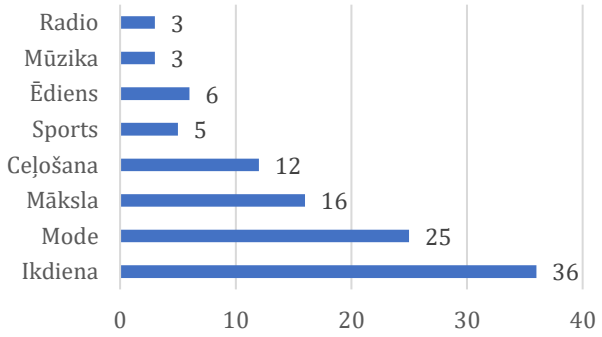

1.att. Influenceru pārstāvētās nozares (Avots: autoru veidots)

Autorēm kā viens no mērķiem bija izpētīt šo 50 influenceru *postus* sociālajā medijā Instagram noteiktā laika posmā, tika arī izanalizēts, kurā no mēnešiem vidēji influenceri kopā bija visaktīvākie (skat. 2.att.). Vidēji vislielākā aktivitāte bija decembrī (15 *posti*), tad sekoja oktrobris ar vidēji 14 *postiem*. Vismazāk influenceri dalījās novembrī un septembrī, kas ir 13 *posti*. Pavisam kopā no autoru izvēlētajiem 50 influenceriem četru mēnešu periodā tika publicēti 2769 *posti*. Visaktīvākā no influenceriem bija Signe Meirāne, kuras Instagram lietotājvārds ir @signemeirane. Viņa šo 4 mēnešu laikā bija dalījusies ar 272 *postiem*.

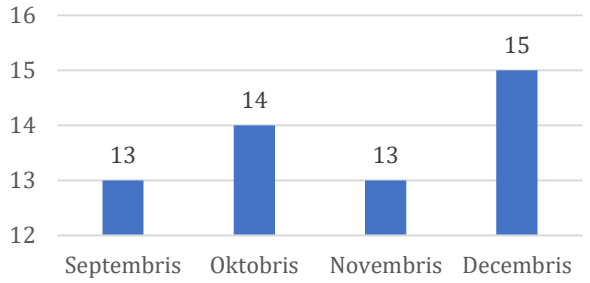

2.att. Vidējais *postu* skaits mēnesī (Avots: autoru veidots)

Galvenais mērķis bija izpētīt influenceru iesaisti zīmolu komunikācijā, tāpēc starp šiem 2769 postiem ir svarīgi saprast, cik daudz ir veltīti reklāmai. Veicot analīzi, tikai 482, kas ir gandrīz viena piektdaļa no visiem *postiem*, tika veltīti, lai reklamētu kādu firmu. Visvairāk reklāmu posti, kas ir 41, bija influencerei Elizabetei Gorinai (@liz_gorina).

Autorēm šķita interesanti noskaidrot, vai svētku laiks to kaut kā ir ietekmējis (skat. 3. att.), jo oktobris un decembris, kuros vidēji tika visvairāk likti *posti*, ir dažādu svētku mēneši.

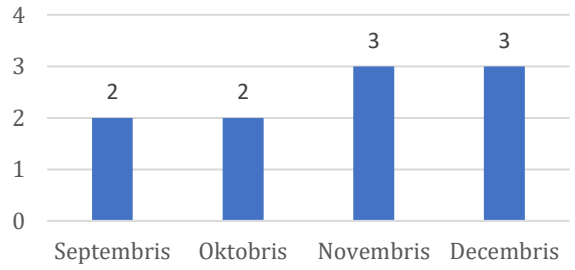

3. att. Vidējais reklāmu *postu* skaits mēnesī (Avots: autoru veidots)

Izrēķinot vidējo reklāmu *postu* skaitu katram mēnesim, var teikt, ka pieņēmums gan apstiprinājās, gan nē, jo decembrī un novembrī, kas ir pirms-Ziemassvētku mēneši, tika vidēji likti visvairāk reklāmu *posti* (3 posti). Oktobrī un septembrī tie bija divi.

Secinājumi

1. Influenceri visbiežāk izmanto tādus sociālos medijus kā Instagram, Facebook, Youtube, Snapchat, taču šobrīd vislielāko popularitāti ir ieguvis Instagram un jaunienākušais TikTok.
2. Cilvēki ir spējīgi kļūt par mākslīgiem influenceriem, izmantojot dažādus pakalpojumus, kas palīdz viņiem iegūt neīstu popularitāti.
3. Lielākā daļa influenceru (36 influenceri) visvairāk dalās ar savu ikdienu: ģimeni, pieredzi, svētkiem u.c.
4. Veicot analīzi, tikai 482, kas ir gandrīz viena piektdaļa no visiem postiem (2769), tika veltīti, lai reklamētu kādu firmu.
5. Visvairāk reklāmu postu, kas ir 41, publicējusi influencere Elizabete Gorina (@liz_gorina).

6. Vidējais reklāmu postu skaits 2019. gada septembrī un oktobrī bija divi, tomēr novembrī un decembrī tie bija trīs.
7. Visaktīvākā influencere pētījuma periodā bija Signe Meirāne (@signemeirane), kura Instagram platformā dalījusies ar 272 postiem.

Priekšlikumi

1. Lai nezaudētu popularitāti un sadarbības iespējas, influenceriem ieteicams aktīvāk darboties savā Instagra kontā.
2. Lai nezaudētu savus sekotājus, influenceriem jāpārdomā savs ziņu saturs, neaizraujoties ar neskaitāmu zīmolu reklamēšanu.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

A.W.Olsen&Partners (2019) *The State of Influencer Marketing on Instagram in the Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania* [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://www.olsen.lv/research-more-than-half-of-latvian-influencers-are-scammers/

Pētījumā atklāts, ka vairāk nekā puse Latvijas influenceru ir blēži (2019) DELFI [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://sejas.tvnet.lv/6797370/petijuma-atklats-ka-vairak-neka-puse-latvijas-influenceru-ir-blezi

Einarsdóttir, V.A. (2017) *From celebrities to the girl next door* [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://skemman.is/bitstream/1946/27493/1/Valgerður%20Anna%20Einarsdóttir1.pdf

Glucksman, M. (2017) *The Rise of Social Media Influencer Marketing on Lifestyle Branding: A Case Study of Lucie Fink* [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://www.elon.edu/u/academics/communications/journal/wp-content/uploads/sites/153/2017/12/Fall2017Journal.pdf#page=77

Jiménez-Castillo, D., Sánchez-Fernández, R. (2019) *The role of digital influencers in brand recommendation:Examining the irimpact on engagement, expected value and purchase intention* [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://sci-hub.se/https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401219301653

Lou, C., Yuan, S. (2018) *Influencer Marketing: How Message Value and Credibility Affect Consumer Trust of Branded Content on Social Media* [skatīts 25.10.2019.]. Pieejams: https://sci-hub.se/https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15252019.2018.1533501

Saggers, S., Morris, A. (2018) *Brands and Influencers: rules of engagement for authentic relationships with online communities* [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://www.samra.co.za/wp-content/uploads/Saggers-Morris_Brands-and-Influencers.pdf

Smith, B.G., Kendall, M.C., Knighton, D., Wright, T. (2018) *Rise of the Brand Ambassador: Social Stake, Corporate Social Responsibility and Influence among the Social Media Influencers* [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=300662

Veirman, M.D. (2017) *Marketing through instagram influencers: impact of number of followers and product divergence on brand attitude* [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://biblio.ugent.be/publication/7223607/file/7223625.pdf

Woods, S. (2016) *#Sponsored: The Emergence of Influencer Marketing* [skatīts 13.01.2020.]. Pieejams: https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3010&context=utk_chanhonoproj

Elvīra Anna Gustsone[1], Nikola Elīza Boldireva[2]. SABIEDRISKO ATTIECĪBU IZPRATNE SABIEDRĪBĀ

[1]Alberta koledža, Sabiedriskās attiecības, gustsone4@gmail.com

[2]Alberta koledža, Sabiedriskās attiecības, nikola.boldireva@gmail.com

Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc., docente Vita Stiģe-Škuškovnika

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Vārdu savienojums „sabiedriskās attiecības" mūsdienās ir ļoti aktuāls, jo darba vidē ir ļoti svarīga organizācijas reputācija, tā tiešā veidā parāda organizācijas būtību un to, vai tai ir vērts uzticēties, kā arī komunikācija – gan iekšējā, gan ārējā, tomēr sabiedrība šo jēdzienu var saprast un uztvert dažādi.

Pētījuma mērķis: Noskaidrot un atspoguļot sabiedrības viedokļus par sabiedrisko attiecību jēdzienu un tā izpausmes formām**.**

Pētījuma metodes: Aptauja, kurā tika iegūtas 80 respondentu atbildes, literatūras un informācijas avotu analīze, kā arī grafiskā metode rezultātu atspoguļošanai.

Sasniegtie rezultāti: Pēc aptaujas rezultātu apkopošanas ir redzams, ka vairāk kā puse, kas ir 55 (69,8%) no 80 respondentiem ir pazīstami ar terminu „sabiedriskās attiecības", kā arī lielākā daļa respondentu, kuri ir pazīstami ar šo terminu, uzskata, ka sabiedrisko attiecību viena no galvenajām funkcijām ir veidot un uzturēt attiecības ar klientiem.

Atslēgas vārdi: sabiedriskās attiecības; sabiedrība; izpratne; komunikācija; aptauja.

Ievads

Vārdu savienojums „sabiedriskās attiecības" mūsdienās ir ļoti aktuāls, jo darba vidē ir ļoti svarīga organizācijas reputācija, kā arī komunikācija – gan iekšējā, gan ārējā – tomēr sabiedrība šo jēdzienu var saprast un uztvert dažādi, tāpēc darba autores veica šo pētījumu.

Pētījuma sākumā radās galvenais pētāmais jautājums: kāda ir sabiedrības uztvere un izpratne par jēdzienu „sabiedriskās attiecības"? Lai šis pētījums būtu sekmīgs tika izvirzīts pētījuma mērķis: noskaidrot un atspoguļot sabiedrības viedokļus par sabiedrisko attiecību jēdzienu un tā izpausmes formām.

Tika izvirzīti trīs pētījuma uzdevumi: 1) apkopot teorētiskos skaidrojumus par sabiedrisko attiecību jēdzienu, 2) izstrādāt elektronisku aptaujas anketu un veikt sabiedrības anketēšanu, 3)apkopot rezultātus un izdarīt secinājumus par sabiedrības izpratni attiecībā uz sabiedriskajām attiecībām.

Pētījuma aktualitātes apskats literatūras avotos

Sabiedrisko attiecību joma vairāk tiek raksturota tieši ar to, ko tā dara, nevis, kas tā ir, jo tas ir process (Ledingham un Bruning, 2009), kura mērķis ir informēt publiku, lielākoties savu mērķauditoriju, potenciālos klientus, investorus, sadarbības partnerus, darbiniekus par organizāciju, un dot tiešu priekšstatu par tās vadību, produktiem un šā brīža, kā arī nākotnes idejām un darbībām. Sabiedriskās attiecības tiešā veidā palīdz organizācijai sasniegt savu mērķauditoriju, pielāgoties tai un savstarpēji sadarboties. Tas ir veids, kā informācija tiek nodota un apstrādāta (Sesen, 2015), izmantojot ētiskas un uzticamas komunikācijas metodes (IPRA, 2019).

Mūsdienās sabiedrisko attiecību joma strauji attīstās un kļūst aizvien pieprasītāka darba tirgū. Arvien biežāk sabiedriskās attiecības tiek asociētas ar reklāmu un mārketingu, tomēr šī joma tiecas konkrēti uz argumentu un ideju veidošanu un to risināšanu. Šādas asociācijas noved pie tā, ka sabiedrisko attiecību joma zaudē savu mērķi un domu, jo cilvēki to asociē ar citām darbības zonām, kurām ir savi, atšķirīgi mērķi un rezultāti (Davidson, 2016).

Sabiedriskās attiecības tiecas uz to, lai iegūtu mērķauditorijas sapratni un atbalstu dažādās situācijās. Darbības ir vērstas uz mērķauditorijas iespaidošanu (Şesen, 2015). Cilvēki, kuri nodarbojas ar sabiedriskajām attiecībām, ievērojot ētikas normas, vērš uz noteiktu domāšanu un rīcību, tā iespaidojot cilvēkus domāt un rīkoties par labu organizācijai un tās reputācijai (Davidson, 2016).

Sabiedrisko attiecību speciālisti darbojas gan ar iekšējo, gan ar ārējo mērķauditoriju, tā veidojot jaunas stratēģijas, kuras noder organizācijas pilnveidošanā un tālākā popularizēšanā. Speciālistiem ir jābūt ļoti spēcīgām komunikācijas prasmēm, jo veidojot organizācijas tēlu un reputāciju, saskaroties ar mūsdienu sabiedrību un sabiedriskajiem medijiem, kā arī rīkojoties ar aktuālajām problēmām ir jāprot komunicēt ar dažādu uzskatu cilvēkiem, kā arī jāprot analizēt un saprast nestandarta situācijas un problēmas, un atrast, piedāvāt risinājumus (Şesen, 2015).

Pētījuma metodoloģija

Lai uzzinātu sabiedrisko attiecību izpratni sabiedrībā, darba autores izmantoja aptaujas metodi. Tika izveidota anonīma aptauja ar mērķi noskaidrot cilvēku uzskatus par to, kas, viņuprāt, ir sabiedriskās attiecības.

Aptauja tik organizēta elektroniskā veidā, izmantojot drive.google.com, dodot iespēju respondentiem to aizpildīt sociālajā tīklā Facebook un WhatsApp tikai dažas stundas 2020. gada 5. janvārī, tādejādi sasniedzot 80 respondentus. Aptaujas anketa sastāvēja no astoņiem slēgta un atvērta tipa jautājumiem.

Pirmie četri jautājumi bija primitīvi, lai iegūtu pamatinformāciju par respondentiem, taču pārējie pieci bija ar mērķi saprast, kā katrs no šiem cilvēkiem uztver sabiedriskās attiecības un ar ko, viņuprāt, tās speciālists nodarbojas.

Pēc datu iegūšanas, tie tika apkopoti ar grafiskās metodes palīdzību un analizēti, noslēgumā izdarot secinājumus par izvirzīto pētījuma tematu.

Pētījuma rezultāti

Lielākā daļa respondentu ir sieviešu dzimuma, kas ir 62 (77.5%) no respondentiem, un mazāka daļa ir vīriešu – 18 (22.5%) no respondentiem.

No visiem 80 aptaujātajiem, 39 (48.8%), kas ir gandrīz puse, ir vecumā no 18– 24 gadiem, 13(16.2%) – zem 18 gadiem, 11 (13.8%) – no 25 līdz 35 gadiem, 9 (11.2%) – vecumā no 48 līdz 60 gadiem, septiņi (8.8%) – no 36 līdz 47 gadiem un viens (1.2%), kas ir vecāks par 60. Kopumā lielākā daļa respondentu ir jaunieši.

Tieši pusei aptaujāto, kas ir 40 (50%) respondenti, ir vidējā izglītība. Otru pusi veido 13 (16.2%) respondenti, kuri ir ieguvuši pamatskolas izglītību un 13 (16.2%), kuri ir pabeiguši bakalaura studijas. Savukārt, septiņi (8.8%) no aptaujātajiem ir ieguvuši pirmā līmeņa augstāko profesionālo izglītību un atlikušie 7 (8.8%) – maģistra grādu. Neviens no respondentiem nav ieguvis doktora grādu.

Vērtīgi bija noskaidrot, kādās nozarēs respondenti darbojas (skat. 1. att.). Lielākā daļa – 17 (21.3%) respondenti darbojas mākslas un radošo industriju nozarē. 13 (16.3%) no aptaujātajiem studē vai strādā komunikācijas nozarē, 12 (15%) specializējas medicīnas jomā, 10 (12.5%) iegūst zināšanas vai strādā biznesa vadības nozarē, septiņi (8.8%) nodarbojas ar sportu profesionāli un

seši (7.5%) specializējas ražošanas nozarē. Divi (2.5%) no respondentiem studē vai strādā dabaszinātņu nozarē un divi (2.5%) – celtniecības nozarē. Tikai viens (1.3%) specializējas IT nozarē. 17 (22.1%) no aptaujātajiem minēja kaut ko citu kā savu nodarbošanos, kā piemēram, četri (5.2%) minēja skolu, četri (5.2%) specializējas transporta nozarē u.c.

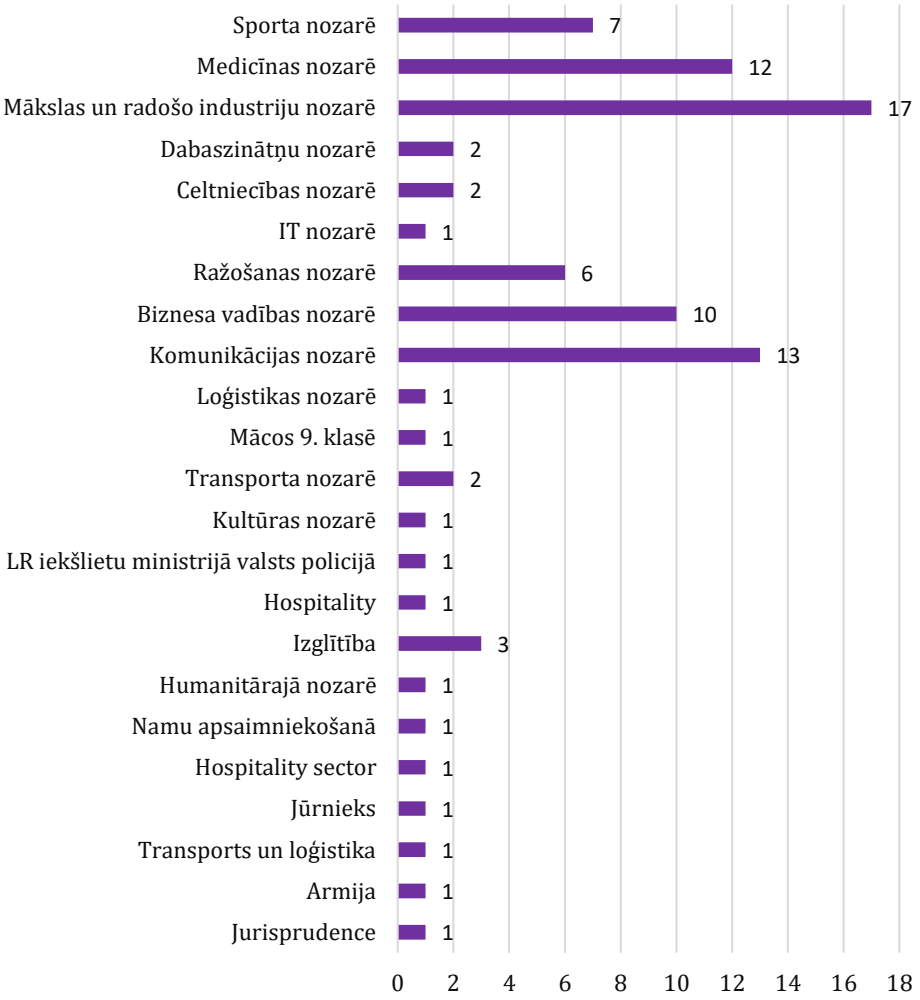

1. att. Respondentu pārstāvētās nozares (Avots: autoru veidots)

Apkopojot nākamos jautājumus, kas ir saistīti ar sabiedriskajām attiecībām, no 80 respondentiem 75 (93.8%) šķiet nozīmīgs uzņēmuma publiskais tēls un reputācija, četri (5%) tam nepievērš uzmanību un vienam (1.2%) šķiet, ka ne publiskais tēls, ne reputācija nav nozīmīgi.

Interesanti bija uzzināt to, kā respondentiem šķiet uzņēmumi visefektīvāk iegūst atpazīstamību (skat. 2. att.). 67 (83.8%) no tiem, kas izpildīja anketu, šķiet, ka organizācijas visefektīvāk iegūst atpazīstamību ar reklāmas un mārketinga palīdzību. 46 (57.7%) šķiet, ka arī komunikācijas metodes ir efektīvas vai visefektīvākās. Tikai 30 (37.5%) uzskata, ka liela efektivitāte ir arī mediju un žurnālistu starpniecībai. Neviens no respondentiem neizvēlējās opciju *nezina*.

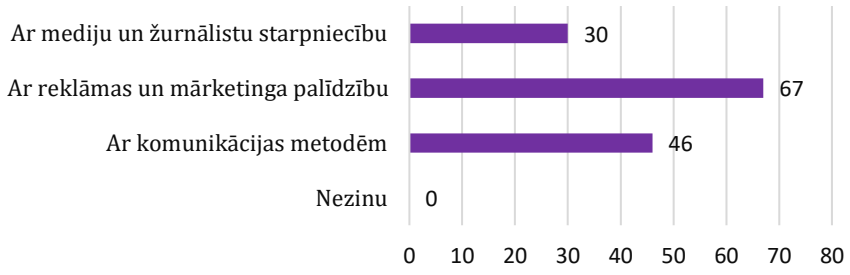

2. att. Visefektīvākie veidi kā uzņēmumi iegūst atpazīstamību (Avots: autoru veidots)

Svarīgi bija uzzināt, vai aptaujātie ir pazīstami ar sabiedrisko attiecību jēdzienu (skat. 3. att.). 55 (68.8%) no visiem aptaujātajiem ir pazīstami ar jēdzienu *sabiedriskās attiecības*, 22 (27.5%) to ir kādreiz dzirdējuši, taču nav pārliecināti par tā nozīmi un trīs (3.7%) to nekad nav manījuši vai dzirdējuši.

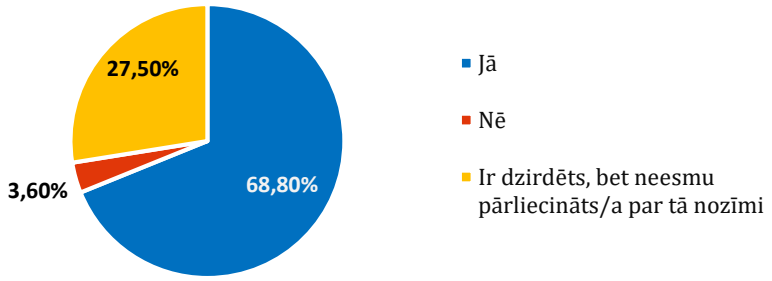

3. att. Sabiedrisko attiecību jēdziena atpazīstamība (Avots: autoru veidots)

Kā galvenais aptaujas jautājums tiem, kas nav pazīstami ar sabiedrisko attiecību nozīmi, ir, par ko, viņuprāt, ir atbildīgi sabiedrisko attiecību speciālisti (skat. 4. att.). No visiem tiem, kas nebija pārliecināti par tā nozīmi vai to nekad nebija dzirdējuši – 25 (31.2%) respondenti – lielākoties, kas ir 17 (68%) cilvēki, uzskata, ka sabiedrisko attiecību speciālists uzņēmumā ir atbildīgs par uzņēmuma vārda popularizēšanu ar komunikācijas palīdzību. Seši (24%) uzskata, ka sabiedrisko attiecību speciālists ir atbildīgs par reklāmu veidošanu un pasniegšanu, savukārt divi respondenti (8%) domā, ka viņš ir atbildīgs par žurnālistikas uzdevumiem.

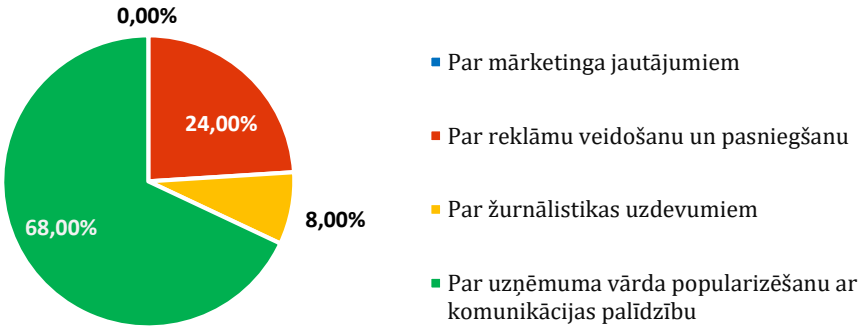

4. att. Sabiedrisko attiecību iespējamās atbildības (Avots: autoru veidots)

No tiem, kas zināja par sabiedrisko attiecību jēdzienu, bija nozīmīgi uzzināt, kādas ir, viņuprāt, galvenās sabiedrisko attiecību speciālista funkcijas (skat. 5. att.). 55 (68.8%) aptaujātie, 43 (78.2%), kas ir lielākā daļa, uzskata, ka sabiedrisko attiecību viena no vai galvenā funkcija ir veidot un uzturēt attiecības ar klientiem.

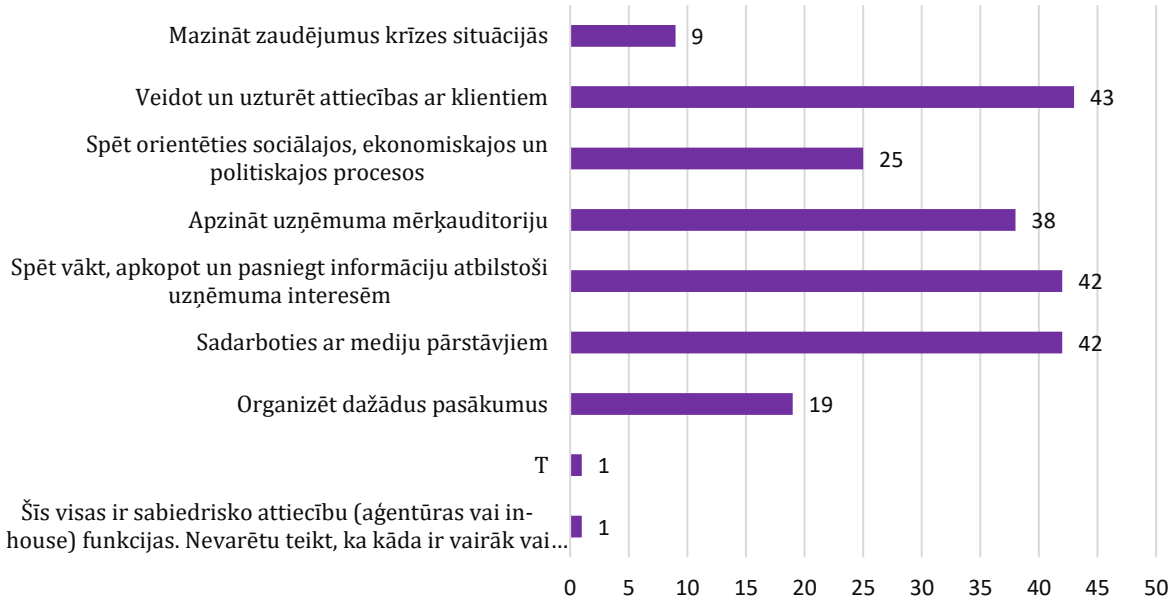

5. att. Sabiedrisko attiecību speciālista funkcijas (Avots: autoru veidots)

42 (76.4%) uzskata, ka ir svarīgi gan sadarboties ar mediju pārstāvjiem un veidot uzņēmuma tēlu, gan arī spēt vākt, apkopot un pasniegt informāciju atbilstoši uzņēmuma interesēm. 38 (69.1%) šķiet, ka svarīgi ir neatņemami arī apzināt uzņēmuma mērķauditoriju, 25 (45.5%) par vienu no galvenajām funkcijām uzskata spēju orientēties sociālajos, ekonomiskajos un politiskajos procesos, 19 (34.5%) uzskata, ka viena no pašām galvenajām funkcijām ir pasākumu organizēšana, taču deviņi (16.4%) par svarīgu uzskata spēju mazināt zaudējumus krīzes situācijās. Viens (1.8%) respondents uzskatīja, ka visas dotās opcijas ir ļoti svarīgas, katra savā gadījumā ir nozīmīga.

Secinājumi

1. Lielākā daļa respondentu ir sieviešu dzimuma, kas no 80 respondentiem ir 62 (77.5%).
2. 55 (68.8%) no visiem respondentiem ir pazīstami ar jēdzienu *sabiedriskās attiecības*.
3. Tikai trīs (3.7%) respondenti nekad nav dzirdējuši sabiedrisko attiecību jēdzienu un nozīmi.
4. No tiem respondentiem, kuri jau zināja par sabiedrisko attiecību jēdzienu, 43 (78.2%) uzskata, ka sabiedrisko attiecību viena no vai galvenā funkcija ir veidot un uzturēt attiecības ar klientiem.
5. Apkopojot aptaujas rezultātus ir skaidri redzams, ka lielākā respondentu daļa virspusēji, bet saprot par un ap ko saistās jēdziens *sabiedriskās attiecības*.
6. Par jēdzienu *sabiedriskās attiecības* ir atrodami daudz un dažādi literatūras un informācijas avoti, kuros šis jēdziens ir izskaidrots dažādos veidos, tomēr ar vienu un to pašu galveno domu.

Priekšlikumi

1. Lai cilvēki izprastu, kas tieši ir sabiedriskās attiecības un ar ko nodarbojas to profesionāļi, autores iesaka izveidot informatīvo kampaņu, ar kuras palīdzību cilvēki iegūtu vairāk zināšanu par šo jomu un tās darbības virzieniem.
2. Sabiedrisko attiecību studentiem braukt uz skolām un sniegt skolēniem vieslekcijas par sabiedriskajām attiecībām.

Izmantotās literatūras un informācijas avoti

Davidson, S. (2016). Public Relations theory: An agonistic critique of the turns to dialogue and symmetry. Public Relations Inquiry 5 (2) 145 -167. Piejams: https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/37940/6/AGONISM_PR_PRi_final.pdfhttps://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/37940/6/AGONISM_PR_PRi_final.pdf [skatīts 29.10.2019.]

IPRA (2019). Message From the IPRA President: Time to reflect October 2019. Pieejams: https://www.ipra.org/news/press-room/message-from-the-ipra-president-time-to-reflect-october-2019/?sfns=mo [skatīts 05.01.2020.]

Ledingham, J.A., Bruning, S.D. (2009). Public Relations as Relationship Management. NewYork: Routledge. Pieejams: https://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=nLOPAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA3&ots=Qa6A8U5bPJ&sig=R55OXfWHz60pxPUs9DsZTakiyXc&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [skatīts 31.10.2019]

Şesen, E. (2015). Role Theory And Its Usefulness In Public Relations. European Journal of Business and Social Sciences, Vol. 4, No. 01, ISSN: 2235 -767X. Pieejams: https://www.researchgate.net/profile/Elif_Sesen/publication/295672194_Role_Theory_and_Its_Usefulness_in_Public_Relations/links/56f5055808ae81582bf11206/Role-Theory-and-Its-Usefulness-in-Public-Relations.pdf [skatīts 31.10.2019.]

Gundega Saulīte[1], Ērika Ivanova[2]. SABIEDRISKO ATTIECĪBU IZPRATNE SABIEDRĪBĀ

[1] Alberta Koledža, Sabiedriskās attiecības, saulite.gundega@inbox.lv

[2] Alberta Koledža, Sabiedriskās attiecības, ierika124@inbox.lv

Zinātniskais vadītājs: Mg.sc.soc., docente Vita Stiģe-Škuškovnika

Anotācija

Pētījuma aktualitāte: Pasaules demokratizācija, it īpaši 20. gadsimta otrajā pusē ir piespiedusi visu veidu organizācijas, dažādos pasaules reģionos, vairāk pievērst uzmanību un uztvert nopietnāk sabiedriskās attiecības un komunikāciju menedžmentu (Sriramesh and Verčič, 2003). Vēl joprojām sabiedriskās attiecības jauc ar žurnālistiku un mārketingu, kā arī mūsdienās tiek uzskatīts, ka sabiedriskās attiecības ir pārvaldības funkcija, kas veic pētījumus par organizāciju un tās mērķauditoriju, lai izveidotu savstarpēji saistošas attiecības, izmantojot komunikāciju (Stacks, 2017). Sabiedrisko attiecību aģentūras "Mediju tilts" vecākais konsultants Jānis Jekševics stāsta, ka viņa studiju gados, 1999. un 2000. gadi, sabiedriskās attiecības bija pavisam jauna disciplīna bez praktiskā pamata, tāpēc tās tika mācītas ļoti virspusēji un vadoties tikai pēc teorijas. Autores secina, ka pašreizējais izglītotības līmenis ir daudz augstāks nekā tas bija agrāk, sakarā ar standartu un dzīves vidējā līmeņa maiņu, kas ietekmē arī cilvēku izpratni par to, kas ir sabiedriskās attiecības un to, cik svarīgu lomu tās spēlē sabiedrības un uzņēmumu attīstībā.

Pētījuma mērķis: Noskaidrot sabiedrības izpratni un viedokļus par sabiedriskajām attiecībām.

Pētījuma metodes: Aptauja, apkopojot 61 respondenta atbildes, kā arī literatūras un informācijas avotu analīze, grafiskā metode.

Sasniegtie rezultāti: Autoru veiktā rezultātu analīze norāda, ka 50,8% jeb 31 respondents uzskata, ka ar uzņēmuma atpazīstamības un tēla veidošanu nodarbojas tieši sabiedrisko attiecību joma, taču 49,2 % jeb 30 respondenti uzskata, ka ar to nodarbojas mārketings. 77% uzskata, ka sabiedrisko attiecību funkcijas ir kontaktu dibināšana un kontaktu veidošana ar mediju pārstāvjiem.

Atslēgas vārdi: sabiedriskās attiecības, attieksme, sabiedrība, izpratne, aptauja.

Ievads

Sabiedriskās attiecības uztver kā komunikācijas procesu menedžmentu, kas palīdz sasniegt organizācijas mērķus, parāda tās filozofiju un palīdz pielāgoties pārmaiņām (Stiģe-Škuškovnika, 2013). Sabiedriskās attiecības ir vadīšanas funkcija, ar kuras palīdzību tiek novērtēta sabiedriskā doma, noteikta indivīda vai organizācijas politika un rīcība saskaņā ar sabiedrības interesēm, kā arī plānota un īstenota rīcības programma, kuras mērķis ir izpelnīties sabiedrības izpratni un piekrišanu (Katlips u.c., 2002).

Vēl joprojām sabiedriskās attiecības jauc ar žurnālistiku un mārketingu, kā arī mūsdienās tiek uzskatīts, ka sabiedriskās attiecības ir pārvaldības funkcija, kas veic pētījumus par organizāciju un tās mērķauditoriju, lai izveidotu savstarpēji saistošas attiecības, izmantojot komunikāciju (Stacks, 2017).

Tāpēc autores vēlējās noskaidrot šobrīd dominējošo sabiedrības viedokli un izpratni par šo jēdzienu un sabiedrisko attiecību darba specifiku, veicot aptauju.

Analītiskais apskats

Pirmā sabiedrisko attiecību pedagoģe un vairāku grāmatu autore uzskata, ka sabiedriskās attiecības ir nodarbošanās, daži teiktu – profesija, kuras unikālā izcelsme ir ASV (Newsom, 1984).

Pasaules demokratizācija, it īpaši 20. gadsimta otrajā pusē ir piespiedusi visu veidu organizācijas, dažādos pasaules reģionos, vairāk pievērst uzmanību un uztvert nopietnāk sabiedriskās attiecības un komunikāciju menedžmentu (Sriramesh and Verčič, 2003).

Sabiedrisko attiecību aģentūras SIA "Mediju tilts" vecākais konsultants Jānis Jekševics stāsta, ka viņa studiju gados, 1999. un 2000. gados, sabiedriskās attiecības bija pavisam jauna disciplīna bez praktiskā pamata, tāpēc tās tika mācītas ļoti virspusēji un vadoties tikai pēc teorijas. Skatoties uz profesijas sākuma periodu Latvijā, kas ir 1995. – 2000. gads (Pūre, 2010), var secināt, ka sabiedriskās attiecības, kuras tajā laikā sauca saīsinājumā par PR, tulkojot no angļu valodas *public relations* (Pūre, 2010), ir samērā jauna profesija, kurai nav praktiskās bāzes šajā reģionā. Attīstoties profesijai un iegūstot pieredzi, parādījās arī praktiskais pamats un lielāka profesionalitāte, kā arī atpazīstamība un izprašana sabiedrībā, secina autores.

Balstoties uz autoru pieredzi un zināšanām var secināt, ka pašreizējais izglītotības līmenis ir daudz augstāks nekā tas bija agrāk, sakarā ar standartu un dzīves vidējā līmeņa maiņu, kas ietekmē arī cilvēku izpratni par to, kas ir sabiedriskās attiecības un to, cik svarīgu lomu tās spēlē attīstībā.

Pētījuma metodoloģija

Kā informācijas iegūšanas metode tika izvēlēta elektroniskā aptauja, kura tika veidota vietnē docs.google.com. Anketa sastāv no septiņiem jautājumiem, tās aizpildīšana aizņēma apmēram trīs minūtes. Aptaujā piedalījās 61 respondents – dažāda vecuma (15 – 54 gadi), dzimuma, izglītības pārstāvji. Aptauja tika veikta nedēļas laikā no 2019. gada 30.decembra līdz 2020. gada 5. janvārim, saiti uz to izplatot lietotnēs Whatsapp, Snapchat un Instagram, lai sasniegtu pēc iespējas dažādāku vecuma grupu pārstāvjus, kas šajā gadījumā bija pētījuma mērķauditorija.

Pētījuma rezultāti

Atspoguļojot pētījuma rezultātus, rakstā autores izvēlējās iekļaut tikai spilgtākos rezultātus, kas raksturotu pētījuma jautājumu.

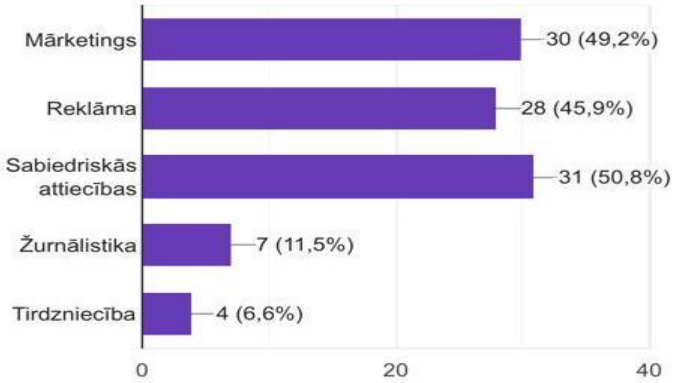

1. att. Kura no šīm darbības jomām, jūsuprāt, nodarbojas ar uzņēmuma atpazīstamības un tēla veidošanu?

Kā redzams 1.att., 50,8% jeb 31 respondents uzskata, ka ar uzņēmuma atpazīstamības un tēla veidošanu nodarbojas tieši sabiedrisko attiecību joma, taču 49,2% jeb 30 respondenti uzskata, ka ar to nodarbojas mārketings.

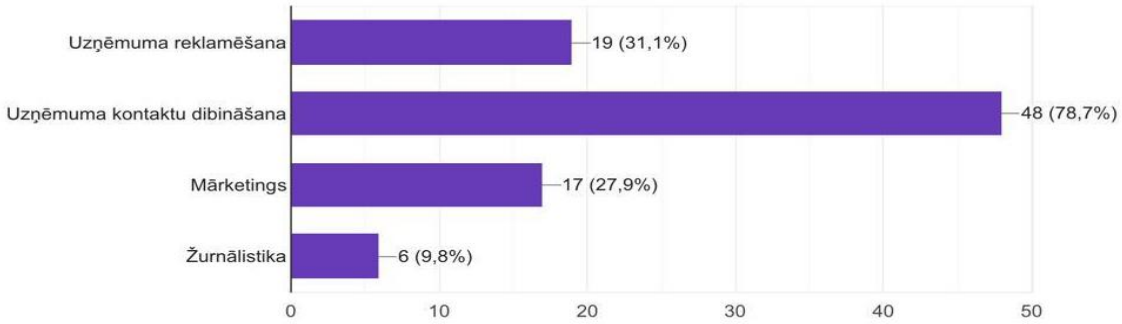

2. att. Kas tieši ir sabiedriskās attiecības?

Kā redzams 2.att., 78,7% jeb 48 respondenti uzskata, ka sabiedriskās attiecības ir uzņēmuma kontaktu dibināšana. Savukārt, uzņēmuma reklamēšanu atzīmējuši 31.1%, bet mārketingu – 27,9% respondentu.

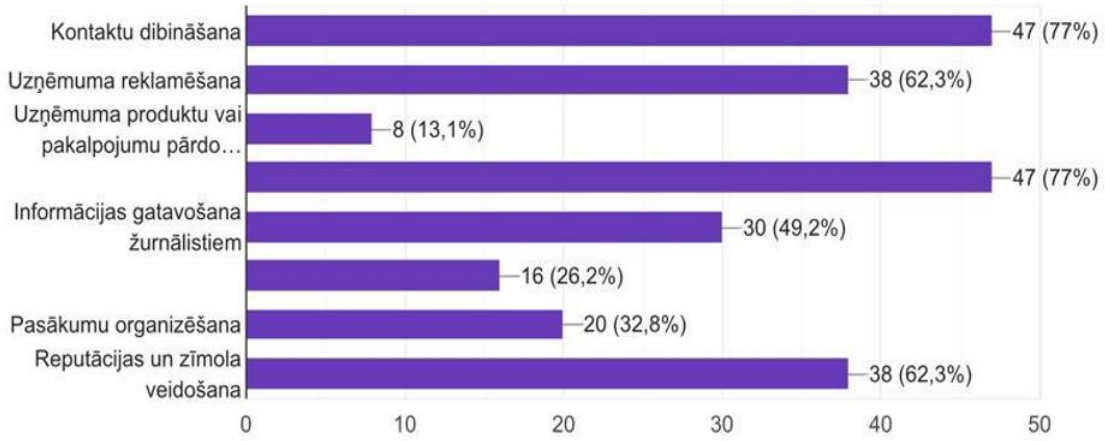

3. att. Kādas funkcijas, jūsuprāt, veic sabiedriskās attiecības?

Lielākā respondentu daļa jeb 77% vienu no savām izvēlēm ziedoja uzskatam, ka sabiedrisko attiecību funkcijas ir tieši kontaktu dibināšana un kontaktu veidošana ar mediju pārstāvjiem (sk. 3.att.).

38 respondenti jeb 62,3% uzskata, ka sabiedrisko attiecību speciālisti pilda uzņēmuma reklamēšanas un reputācijas un zīmola veidošanas funkciju.

49,2% uzskata, ka sabiedrisko attiecību speciālisti sagatavo informāciju žurnālistiem, 32,8% uzskata, ka viena no sabiedrisko attiecību funkcijām ir pasākumu organizēšana, 26,2%, ka viena no funkcijām ir krīzes komunikācijas nodrošināšana un 13,1% uzskata, ka sabiedriskās attiecības ir arī uzņēmuma produktu vai pakalpojumu pārdošana.

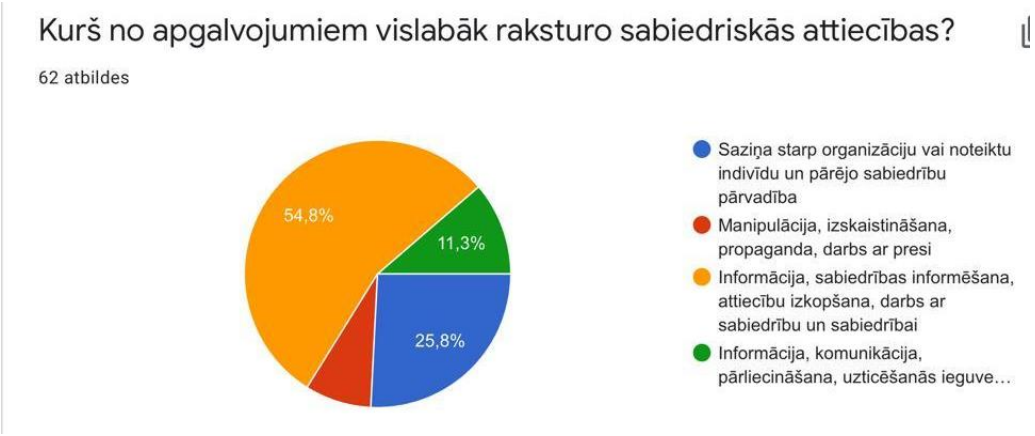

4. att. Kurš no apgalvojumiem, jūsuprāt, vislabāk raksturo sabiedriskās attiecības?

Kā redzams 4.att., 54,8% uz pēdējo jautājumu atbildēja, ka sabiedrisko attiecību visprecīzākā definīcija ir "informācija, sabiedrības informēšana, attiecību izkopšana, darbs ar sabiedrību un sabiedrībai", kam lielā mērā piekrīt arī autores.

Secinājumi

1. Lielākā daļa respondentu saprot sabiedrisko attiecību būtību, proti, sabiedriskās attiecības lielākoties ir viena uzņēmuma kontaktu dibināšana ar citiem uzņēmumiem vai personām.
2. Neskatoties uz to, ka liela daļa aptaujāto zina, kas ir sabiedriskās attiecības, tāpat paliek daļa, kas tās salīdzina ar žurnālistiku un mārketingu.
3. Var secināt, ka jaunā paaudze zina par sabiedriskajām attiecībām, jo vecāko cilvēku viedokļus nebija iespējas iegūt, tikai tāpēc, ka tika izveidota elektroniskā aptauja, kas nedod iespēju vecākiem cilvēkiem to aizpildīt.
4. Ņemot vērā Jāņa Jekševica stāstu par to, kā sabiedriskās attiecības tika uztvertas to darbības aizsākumos un salīdzinot to ar aptaujas rezultātiem, var secināt, ka šīs profesijas uztvere mūsdienās ir mainījusies uz labāko pusi, diezgan liela daļa cilvēku saprot, kas ir sabiedriskās attiecības un izprot to nozīmi.

Priekšlikumi

Lai vairāk cilvēku, kuriem nav saistības un izpratnes par sabiedriskajām attiecībām, nozares asociācijām vai aģentūrām autores iesaka rīkot pasākumus, piemēram,

- izveidot informatīvu kampaņu, kas parādītu sabiedrisko attiecību lomu uzņēmumu komunikācijā;
- doties uz dažādām izglītības iestādēm, piemēram, vidusskolas, pamatskolas, tehnikumi, sniedzot izglītojošas vieslekcijas.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

Katlips, S. M., Senters, A. H., Brūms, G. M. (2002). Sabiedriskās attiecības. Rīga: Avots

Newsom, D., Turk, J.v., Kruckeberg, D. (2012).THIS IS PR: THE REALITIES OF PUBLIC RELATIONS. ELEVENTH EDITION. Boston: Wadsworth Pieejams: https://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=facJAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=info:JgaEC2wwbQsJ:sc

holar.google.com/&ots=ChytYoD174&sig=pG_HY11zesW_japuCemSqRqPohY&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [02.11.2019.]

Pūre, I. (2010) *Sabiedrisko attiecību attīstība Latvijā: profesionalizācijas periods.* Biznesa augstskolas "Turība" XIII starptautiskās zinātniskās konferences "Ilgtspējīga uzņēmējdarbības mainīgos ekonomiskos apstākļos" konferenču rakstu krājums, Rīga, 276. – 287. lpp.

Sriramesh, K., Verčič, D. (2003). The Global Public Relations Handbook: Theory, Research, and Practice. New Jersey, London: LEA Pieejams: https://www.academia.edu/3465873/THE_GLOABAL_PUBL%C4%B0C_RELAT%C4%B0ONS_HANDBOOK_Theory_Research_and_Pratice_ [02.11.2019.]

D. W. Stuck (2017). Primer of Public Relations Third Edition. New York, London: The Guilford Press Pieejams: https://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=cWfSDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=info:11K3am_O7d4J:scholar.google.com/&ots=1QQP5OOhle&sig=msc79zE89GZWZGZ7YglEGy2NFdQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [02.11.2019]

Stiģe-Škuškovnika, V. (2013). SABIEDRISKĀS ATTIECĪBAS UN TO PRAKTIKUMS. Lekciju konspekts. Rīga: Alberta koledža. Pieejams: https://www.augstskola.lv/moodle/mod/resource/view.php?id=6372 [02.11.2019.]

Watson, T. (n/a) PR History Commentary. Pieejams: http://eprints.bournemouth.ac.uk/21245/1/Tom%20Watson%20-%20PR%20History%20Commentary.pdf [02.11.2019.]